

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**NECATİ BEY DİVANI'NDA ARKAİK UNSURLAR
(ARCHAIC ELEMENTS IN NECATİ BEY DİVAN)**

**Yeliz MERT
Yüksek Lisans Tezi**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR**

Giresun, 2015

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	3
ÖZET.....	5
ABSTRACT.....	6
GİRİŞ	7
1. EKLERDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER	11
1.1.ZARF-FİİL EKLERİNDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER	11
1.1.1. <i>-IcAk</i> Eki.....	11
1.1.2 <i>-UbAn</i> Eki	14
1.2.KİP EKLERİNDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER.....	19
1.2.1. <i>-(y)UptUr / -(y)Ip dur(ur)</i> Eki.....	19
1.2.2. <i>-(y)IsAr</i> Eki	22
1.2.3. <i>-gIl</i> Eki.....	24
1.3. ŞAHİS EKLERİNDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER.....	26
1.3.1.1.Teklik Şahıs Ekinin Geniş Ünlüyle Kullanımı	26
1.3.2. 1. Şahıslarda <i>-AyIn</i> Ekinin Kullanımı	28
1.4. DİĞER ŞEKİLLERDEKİ ARKAİK ÖRNEKLER	32
1.4.1. <i>-lAyIn</i> Eki.....	32
1.4.2. <i>-cIlAyIn</i> Eki	32
1.4.3. <i>Durur</i>	35
1.4.4. Zamir n'sinin Yerine <i>-y</i> Yardımcı Ünsüzünün Kullanılması.....	38
2.SÖZ VARLIĞINDAKİ ARKAİK ÖRNEKLER	40
2.1. ATASÖZLERİ	40
2.2. DEYİMLER	42
2.3. SÖZCÜKLER	48
SONUÇ	107
KAYNAKLAR	108
ÖZ GEÇMİŞ	114

ÖN SÖZ

Bir dilin tarihinin araştırılıp ortaya çıkarılmasında o dilin arkaik unsurlarının incelenip bilimsel alana sunulması gereklidir. Sadece dil çalışmaları açısından değil, aynı zamanda o devrin sosyal ve kültürel zihniyetine ayna tutması bakımından da eski dil malzemeleri önem taşır.

Arkaizm çalışmaları bu kadar önemli olmasına rağmen dil ve edebiyat alanında yeterince işlenmemiş olması dikkat çekicidir. Özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi sahasında yetişmiş pek çok sanatçının sadece birkaçı bu konuyla ilgili olarak incelenmiştir. Dilin bu alandaki boşluğunu bir derece gidermek ve art zamanlı dil bilimi çalışmalarına küçük bir katkıda bulunmak amacıyla bu tezin hazırlanmasına karar verilmiştir.

15. yüzyıl Klasik Türk şiirinin önemli isimlerinden biri olan Necati Bey, arkaik dil unsurları bakımından eşsiz bir kaynaktır. Yaşadığı yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesinin geçtiği bir döneme denk gelir. Ancak bu geçişler bilindiği üzere keskin şekilde olmamaktadır. Her dönem kendinden öncekinin devamı niteliğindedir. İşte bu sebeple şairin dili arkaik dilbilimsel malzeme bakımından incelenmeye değerdir. Onu, içinde bulunduğu tarihî ve edebî dönemin diğer sanatçılarından ayıran en önemli özellik ise Necati Bey'in deyim ve atasözleri kadar, bugünün yazı dilinde bulunmayan ek, yapı ve sözcüklere de *Divan*'ında sıkça rastlanmasıdır. Bu sebeple tezin tasarlanma aşamasında kabaca incelenen divanların içinde göze çarpan eser *Necati Bey Divan*'ı olmuştur.

Divan'daki örneklerin taranması aşamasında elden geldiğince titiz çalışılmıştır. Dolayısıyla arkaik malzemenin fişlenme aşaması oldukça zaman almıştır. Tezde, Ali Nihat Tarlan'ın 1992 yılında yayımlanmış *Necatî Beg Divanı* kaynak alınmıştır. Eserin yaklaşık 410 sayfalık şiir kısmında bulunan 650 gazel, 27 kaside; çok sayıda kıt'a, murabba, tarih, ferd, müfred ve rubai incelenmiştir. Necati Bey'in *Divan*'ı üzerine yapılmış diğer akademik çalışmalara da yeri geldikçe başvurulmuştur.

Necati Bey Divanı şunu gösteriyor ki, belli bir zümreye ait olarak bilinen Klasik Türk şiirinde, bugün bile ağızlarda yaşamayı başarmış halka ait birçok sözcüğe rastlanır. Eski Türkçeden, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesinden, Eski Anadolu Türkçesine dek Türk dilinin en karakteristik özelliklerinden bazıları

Divan'da kullanılmıştır. Tezin hazırlanması süresince çalışmaya kaynaklık eden *Sehi Bey Divanı Örneğinden Hareketle Klasik Türk Edebiyatında Eskill Yapılar* adlı eserden hareketle aynı dönemde yaşamış iki şairin de hemen hemen aynı arkaik dil unsurlarını kullandığı görölmüştür.

Bu tezin hazırlanmasındaki bütün aşamalarda büyük özveri ve desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR'e sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Gerek kaynak gerekse danışma noktasında bana yol gösteren bölümümüzün saygıdeğer diğer hocalarına da ayrıca teşekkür ederim.

Yeliz MERT

Giresun-2014

ÖZET

Bu tezin konusu *Necati Bey Divanı*'nda yer alan arkaik unsurların ek ve söz varlığı bağlamında incelenmesidir.

Çalışma; *Giriş*, *Eklerde Görülen Arkaik Örnekler*, *Söz Varlığındaki Arkaik Örnekler ve Sonuç* bölümü olarak dört ana bölüme ayrılmıştır. *Giriş* bölümünde arkaizmle ilgili bilgi verildikten sonra, çalışmanın incelenmesinde izlenen yol açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise Necati Bey'in hayatı ve edebî şahsiyetine değinilmiştir. *Eklerde Görülen Arkaik Örnekler* bölümünde *Divan*'dan kayda geçirilmiş arkaik ek ya da yapılar Türk dilinin tarihî alanlarındaki kullanımlarıyla karşılaştırılarak sunulmaya çalışılmıştır. *Söz Varlığındaki Arkaik Örnekler* kısmında ise *Güncel Türkçe Sözlük*'e girmemiş arkaik olduğu düşünülen örnekler, *Tarama Sözlüğü*'ndeki açıklama ve örneklerle çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu örnekler sonraki aşamada *Derleme Sözlüğü*'ndeki kullanımlarına bakılarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. *Türkçe Sözlük*'te bulunamayan kayıtlar arkaik olarak nitelendirilmiştir. Sözcüğün varsa ağızlardaki kullanım yerleri sıralanmıştır. *Sonuç* kısmında ise çalışmadan ulaşılan değerlendirmeler sıralanmıştır.

Divan'da bugünün kullanımından farklılık gösteren deyim ve atasözleri de günümüz *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'ndeki benzerleriyle karşılaştırılarak verilmeye çalışılmıştır.

XV. yüzyıl sonuna ait bir eser olan *Necati Bey Divanı*, Türk dilinin o dönemde içinde bulundurduğu dil özelliklerine ve söz varlığı örneklerine ulaşılması bakımından önemli bir kaynaktır. *Divan*, Necati Bey'in dilinin sade ve anlaşılır olması, günümüze göre yerel sayılabilecek malzemeye, deyim ve atasözlerine eserde sıklıkla yer verilmesi sebebiyle incelenmeye değerdir.

Anahtar Sözcükler: *Necati Bey Divanı*, arkaik unsurlar, Eski Anadolu Türkçesi, söz varlığı, ekler.

ABSTRACT

The topic of this thesis is the analysis of archaic elements according to existence of suffix and vocabulary in the *Necati Bey Divan*.

The study is divided into 4 main parts as Introduction, Archaic Examples seen in the prefixes and suffixes, Archaic examples in vocabulary and Result. In the introduction, part after some information was given about archaism, the way followed while analysing the study was tried to explain. Then, it was discussed about Necati Bey's life and his literary personality. In the part of Archaic Examples seen in the prefixes and suffixes, the archaic prefixes, suffixes and structures taken from the Divan were tried to present by comparing the usage of Turkish language in the historical fields. In the part of the Archaic examples in vocabulary, the examples which are not in the *Güncel Türkçe Sözlük* and thought to be archaic were included in the study together with the explanations and examples in the *Tarama Sözlüğü*. In the next step, these examples were evaluated by looking the usage of them in the *Derleme Sözlüğü*. There words not found in the *Türkçe Sözlük* were called as archaic. Place of use of the word were listed if it exists. In the result part, the evaluations obtained from the study were listed.

We tried to give the idiom and proverbs in the *Divan* showing differences from to day's usage by comparing them the similar ones in the contemporary *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*.

The Necati Bey Divan, which is a work of the late part of 16th century is an important source because it enables us to reach the language characteristics and vocabulary examples of the period. *The Divan* worths studying because of the fact that the language is simple and understandable and the material of the work may be accepted as local and the idioms and proverbs are frequently used.

Key Words: *Necati Bey Divanı*, archaic elements, Old Anatolian Turkish, vocabulary, suffix.

GİRİŞ

Türk dili ve edebiyatı, sözlü edebî ürünlerden başlayarak bugünkü halini alıncaya kadar çeşitli değişimler geçirmiş; bu da zengin bir dil ve edebiyat birikimine zemin hazırlamıştır. Bir dönemin bazı özellikleri kendinden sonra gelen döneme miras olarak kalmış; bazı özellikler ise unutulmaya yüz tutmuş ya da tamamen yok olmuştur. Bugünkü yazı ve konuşma dilinde kullanılmayan bu yapıları, sözcükleri, diğer söz varlığı öğelerini karşılamak için *eskicil*, *eskil* ya da *arkaik unsur* terimleri kullanılmaktadır.

Fransızca kökenli bir sözcük olan *arkaizm*, bu türden kullanımdan düşmüş dil öğelerini ve söz varlığı örneklerini karşılamak için kullanılan bir terimdir. Türk Dil Kurumu bu terimi, *Güncel Türkçe Sözlük*'te '*kullanıldığı çağdan daha eski bir çağa ait biçimin, yapının özelliği*' olarak açıklamıştır. Dilbilimsel olarak ayrıntı içermeyen bu tanım, geniş bir çerçeve çizer.

Berke Vardar ise, *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*'nde "eskil biçim", "eskilik" maddeleri başlığı altında "kullanımdan düşmüş bulunan sözlüksel birim, söz dizimsel olgu vb..." biçiminde tanımlanmıştır (Vardar 2002: 93).

Mehmet Ölmez ise arkaizmle ilgili olarak "Bir dilde Eski Türkçe ile karşılaştırıldığında öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra, sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılmasıdır" şeklinde bir açıklamada bulunur (Ölmez 2003:136).

Zeynep Korkmaz'a göre *eskilik* kavramı daha çok kullanımdan düşme ile ilgilidir. Korkmaz *eskilik* terimini "Eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanılıştan düşmüş olan, dilin daha eski veya tarihi devirlerine ait kelime, deyim ve şekiller" olarak tanımlar (Korkmaz 2007: 85).

Bu tezde, bütün bu tanım ve açıklamalardan yola çıkılarak *arkaizm* terimine dair şöyle bir sonuca ulaşılmıştır. Metin içinde yer alan bir ek, yapı, sözcük, deyim veya atasözü; ağızlarda varlığını sürdürüyor olsa bile bugünün ölçünlü dili içinde yer almıyorsa arkaik unsur olarak kabul edilmiştir. Tezin hazırlanmasında bu ölçü temel alınmıştır.

Söz gelimi, *key* sözcüğü *Tarama Sözlüğü*'nde 'çok, pek, gayet, pek çok' anlamlarıyla karşılanmıştır. Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmamıştır.

Bugün kullanımdan düşmüş olan *key* sözcüğü *Divan*'da 'çok, pek, pek çok' anlamında arkaik unsur olarak yer alır:

Salalı kal'a-i pülād-ı yah içre suyu bād

Top-ı hürşid ile feth olmaz ise **key** müşkil

(Tarlan 1992, 80)

Divan'daki verilerin taranması aşamasında *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunmayan söz varlığına dair örnekler kaydedilmiş, daha sonra bunların varsa *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*'ndeki, metindeki anlamla örtüşecek açıklamaları çalışmaya dâhil edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'ndeki kayıtlar, sözlükten genellikle birkaç örnekle desteklenmiştir. Anlamlandırmada sıkıntı oluşturabilecek unsurların örneklerinin sayısı fazla tutulmuştur. Burada amaç çalışmaya konu olan malzemenin anlamlandırılmasının kolaylaştırılmasıdır. Sözcüklerin etimolojisi ve morfolojisine dair bilgiler ulaşılabilen kaynaklar ölçüsünde verilmeye çalışılmıştır. Eski Türkçe döneminden başlayarak Karahanlı, Harezmi, Çağatay ve eserin yazıldığı dönem olan Eski Anadolu Türkçesi sonu Osmanlı Türkçesi başlangıcına ait kaynaklar taranmış, eklerdeki ve söz varlıklarındaki benzerlikler ortaya konulmuştur. *Divan*'da geçen örneklerden bir kısmı beyit boyutunda verilmiştir. Beyitler olduğu gibi verildiği için sayfa numarası yeterli görülüş beyit numarası verilmemiştir. Fazlaca sayıda bulunan örneklerin beyitlerinin tamamının yazılmasından ziyade örneğin kendisinin sayfa, eser ve beyit numarasıyla birlikte verilmesi yoluna gidilmiştir. Burada sayfa ile gazel ve kaside numaraları arasına taksim; gazel ve kaside ile beyit numaraları arasına ise tire işareti konulmuştur.

Tez; *Giriş, Eklerde Görülen Arkaik Örnekler, Söz Varlığındaki Arkaik Örnekler* ve *Sonuç* olarak dört ana bölüme ayrılmıştır. *Giriş* bölümünde arkaizm üzerine açıklamalar, Necati Bey'in hayatı ve edebî kişiliğine dair bilgiler yer alırken *Eklerde Görülen Arkaik Örnekler* bölümünde metinde geçen zarf-fiil ekleri, kip ekleri ve şahıs eklerinde görülen eskicil örnekler üzerinde durulmuştur. Ayrıca diğer şekillerde görülen eskicil örneklere de bu bölümün sonunda yer verilmiştir. *Söz Varlığındaki Arkaik Örnekler* bölümünün alt başlıklarında ise sırasıyla önce arkaik özellik taşıyan atasözleri, daha sonra yine arkaik özellik taşıyan deyimler ve en son

arkaik sözcükler incelenmiştir. Bu bölümün sonunda da sözcüklerin bugün ağızlardaki dağılımını gösteren bir listeye yer verilmiştir.

Çalışmanın *Sonuç* bölümünde ise *Divan*'da yer alan arkaik unsurlara dair beş maddelik bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Bu tezde incelenen Türk dili ve edebiyatının tarihî gelişiminde kritik bir noktada ve değerinde bulunan *Necati Bey Divanı*, içindeki arkaik malzemenin bol olması, dilinin anlaşılır ve sade olması sebebiyle seçilmiştir. *Divan*'daki örnekler geçmeden önce sanatçının hayatıyla ilgili bazı noktalara değinmek yararlı olacaktır.

Necati Bey'in doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Şuara tezkirelerinde onun Edirneli olduğu bilgisi yer almaktadır ve ihtiyar bir kadın onu çocukken evlat edinmiştir. Latifî tezkiresinde “Abdullah oğludur” ifadesi onun devşirme olduğu ihtimalini doğurur. Ayrıca Ali Nihat Tarlan başka bir rivayeti de şöyle dile getirir: “*Necati*'yi bir rivayete göre o ihtiyar kadın, diğer bir rivayete göre de Edirneli Sailî isminde bir şair yetiştirmiş, okutmuştur. Bu rivayetler şöyle te'lif edilebilir: Fakir bir aileye mensup olduğu veya yetim, öksüz kaldığı için bir kadın tarafından evlat edinilmiş, tahsilini de onda zekâ isti'dat müşahede eden şair Sailî deruhte etmiştir.” (Tarlan 1992: 17).

Tam anlamıyla bir medrese tahsili almamış olan Necati Bey, şiire olan eğilimi nedeniyle derhal bu alana yönelir. Kastamonu'da şöhret kazanır. “*Bu hadiseyi Kınalızade Hasan Çelebi'nin pederi Ali Efendi, kendi babası Mirî Efendi'den naklen şöyle rivayet eder: Zamanın şairleri Bursalı Ahmed Paşa'nun etrafında toplanır, sohbet ederdik. Bir gün Kastamonu'dan bir kervan geldi ve o şehirde Nuh isimli ve Necatî mahlâslı bir şairin zuhur ettiğini ve 'döne döne' redifli iki gazelle büyük şöhret kazandığını haber verdi.*” (Tarlan 1992: 18). Necati Bey, Ahmet Paşa'nın beğenisini kazanır. Ayrıca dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmed tarafından da beğenilip divan kâtipliği görevine getirilmiştir. Bu olayla ilgili olarak Aşık Çelebi, Nakşi Çelebi'den, o da Necati Bey'in oğlu Hüseyin Çelebi'den şöyle nakleder: Necati Bey bir gün,

Eser etmez nidelim āh-ı seher-gāh sana

Meger insāf vere sevdiğim Allāh sana

matla'lı gazelini yazıp Fatih'in nedimlerinden Cegergi'nin sarığına sokar. Yorgi (Cegergi), Fatih ile satranç oynarken Sultan kâğıdı görür ve alır. Kendisi de değerli

bir şair olan Fatih, önce yedi akçe ulufe ile Necati Bey'i divan kâtibi olarak görevlendirir. Fatih'in ölümünden sonra padişah olan II. Beyazıt'a intisab eden Necati Bey, ona da kasideler yazar ve ondan da caizeler almıştır. Daha sonra Şehzade Abdullah ve Şehzade Mahmud'un himayesinde divan kâtipliği ve nişancılık görevleri alan sanatçı her iki şehzadenin de ölümüyle derin bir üzüntü yaşamıştır. Son zamanlarını yakın dostu, öğrencisi Sehi Bey'le ve damadı Abdülaziz Çelebi ile geçirmiş, adeta inziva hayatı yaşamıştır. 27 Mart 1509'da vefat etmiştir.

Necati Bey'in edebî kişiliğini ise dostu Sehi Bey şöyle anlatır: “*Şi’ri o derecede güzel, ince, temiz; o derecede içe işleyici ve yanıktır ki, şiirde güzelliği ve inceliği mucize hududuna getirmiştir. Şiirleri renklidir ve onları nazma çekmek kudreti apaçık bir sihir sayılabilir. Gazel tarzında güzel ve darbimesel yolunda herkesin rağbetini kazanmış güzel, âşıkane gazelleri çok ve beğenilmiş matla’larına nihayet yoktur. Kasideleri, muhayyile mahsulleriyle dolu kıt’aları inciler saçıcıdır. Divanı halk arasında elden ele dolaşır. Kendisi bilgilerle olgunluğa erişmiştir. Şiirlerine öyle bir şive ve eda vermiştir ki Mevlâna İdris-i Bitlisî, Tevarih-i Âli-i Osman adlı eserinin Sultan Muhammed’e ait altıncı cildinde Necati’yi Rum’un Husrev’i olarak tanıtır* (Tarlan 1992: 27).

Gerçekten de Necati Bey ince ve zarif bir şiir diline sahiptir. Kısa sürede şöhret olmasında, günümüze göre yerel sayılabilecek ifadeleri şiire sokmasının şüphesiz etkisi büyüktür. Kullandığı deyim ve atasözleri onun bilgince bir tavır takındığına da işaret eder. Örneğin,

Egerçi ağır olur taş koptuğu yerde

Sitâre var ki akiki eder yemende garib

(Tarlan 1992: 161)

beytinde geçen ilk dize bugün kullandığımız “Taş düştüğü yerde ağır” atasözünden başkası değildir. İkinci dize ise onun öğütlerini şairane şekilde sunmasının bir başka örneğidir.

Necati Bey'in elde bulunan tek eseri *Divan*'ıdır. Eser, içinde altı yüz elli gazel, yirmi yedi kaside ve çok sayıda kıt'a, mesnevi, mersiye, tarih formunda şiiri barındırması yönünden oldukça hacimli bir divandır. Bunların dışında Necati Bey'in *Divan*'ında yer almayan, Hacı Kemal'in *Cami'ü'n-Nezâir*'inde der-kenar olarak yazılmış bir kasidesine rastlanmıştır (Karavelioğlu 2009: 282).

1. EKLERDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER

1.1.ZARF-FİİL EKLERİNDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER

1.1.1. –*AcAk* Eki

Ekin Eski Anadolu Türkçesi ve Necati Bey'in dilinde yani dönemin hemen sonrasında oldukça sık kullanıldığı görülmüştür. Dile bu kadar fazla yerleşmiş olan bir ekin kullanımdan düşmesi zamanla diğer zarffillerin etkisine bağlamak doğru olur. Bu kullanım sıklığındaki düşüş ve zamanla ortadan kalkışın bir diğer sebebi de ekin gelecek zaman eki –*AcAk*'a olan benzerliğinin onu kullanım dışına ittiğidir (Özdemir 2013: 38).

Ek, 19. Yüzyılda arkaik hale gelmiştir (Ercilasun 2014: 460).

Gözyaşı ile anca cigerler ezdim
Şevk ile nice nice gazeller yazdım
Sâki-i ecel **doldurıcak** peymânem
Cânım acıdı cümle cihânden bezdim

(Tarlan 1992,42)

rubaide geçen *doldurıcak*,

Kesme zülfün ki ruhun tâbına döymez bu cihan
Gece külâh **olucak** âlemi yakar germâ

(Tarlan 1992,51)

beytinde *olucak*,

Ölücek hançer-i gamdan eşigi toprağına
Dest-i cevr ile yaza hun-i dil âyât-ı vefâ

(Tarlan 1992,51)

beytinde *ölücek*,

Bahr acır kan iniler ebr-i bahâri ağlar
Meclisin **devr edicek** sağar-ı handân-ı kerem

(Tarlan 1992,90)

beytinde *devr edicek*,

Devletinde nev-bahârın **el vericek** rûzigar
Her çiçek edindi bir hoş hâtem-i gevher –nigîn

(Tarlan 1992,94)

beytinde *el vericek*,

Her seher taht-ı sa'âdette **göriccek** tapunu
Sevinip göke atar mihr safâdan külehi

(Tarlan 1992,117)

beytinde *göriccek*,

İşitilir ki uğrular **giricek** bir eve dünle
Ölü toprağını saçıp uyudurlarmış insanı
(Tarlan 1992,148)

beytinde *giricek*

Gabgabın mani olur dedim zenahtân seyrine
Dedi bu veche görünür **düşicek** su üzre sîb
(Tarlan 1992,160)

beytinde *düşicek*,

Uş Gülistan **okuyacak** göresin katlan dahi
Gonca ağzın açmamıştır rāz-ı gül ser-bestedir
(Tarlan 1992,187)

beytinde *okuyacak*,

Nic' olur **hat çekicek** çevresine haddin ol ay
Bedr **ağullanacak** hüsn ü bihâ hırmenidir
(Tarlan 1992,201)

beytinde *hat çekicek* ve *ağullanacak*,

Bulanır kanlı yaşım hüsn bahârında velî
Hele sen serv **ayağına varıcak** duru varır
(Tarlan 1992,223)

beytinde *ayağına varıcak* ve

Ben boyun kim **çözücek** zülf-i semen-sâni nesim
Egmedik dil komaya turra-i anber-şikenin
(Tarlan 1992,291)

beytinde geçen *çözücek* zarf-fiillerinin üzerinde yer alan *-IcAk* eki bugün kullanımdan düşmüş, yerine *-Inca* veya *-diğIndA* yapıları kullanılır hale gelmiştir.

-IcAk zarf-fiil ekinin olumsuz kullanımlarında sözcükte ya da ekte bir değişiklik izlenmez. Söz gelimi,

Benim sevim ne verir sende **himmət olmayıcak**
Neye yarar iki başdan **mahabbet olmayıcak**
(Tarlan 1992,273)

beytinde geçen *olmayıcak*,

Ey Necati kadehi hürmet ile **tutmayıcak**
Pir-i meyhâne elimize verir hürmetimiz
(Tarlan 1992,251)

beytinde geçen *tutmayıcak*,

Ser-i küyuna şarâb **ıçmeyicek** varımazın
Ten-i hâşākümü ol gülşene bu su getirir
(Tarlan 1992,231)

beytinde geçen *içmeyicek*

Za'f ile görünmez oldum kimden umayım visal

Görmeyicek hastayı kime ilâc eyler tabib

(Tarlan 1992,161)

beytinde geçen *görmeyicek* zarffilleri örnek gösterilebilir.

Yukarıda sıralananların dışında *bahār olucak* (51/2-8), *hırāmān olucak* (70/10-8), *mest olucak* (74/11-50), (161/25-6), (165/34-5), *mest olmayıcak* (163/29-5), *çıkıcak* (76/12-18), *halt olucak* (81/17-32), *görücek* (90/18-12), *padişahım olucak* (97/20-50), *gidicek* (100/21-40), *takıcak* (110/24-4), *göricek* (117/4-3), *kısmet olucak* (124/4-2), *göricek* (136/26-2), *işini eyleyicek* (138/33-2), *götürmeyicek* (141/53-1), *silip süpürmeyicek* (141/53-2), *meh-tâb olucak* (151/2-2), *göricek* (152/5-1), *mest olucak* (165/34-5), *doğrulducak* (176/58-7), *bedr olmayıcak* (178/62-6), *görücek* (182/72-4), *görücek* (183/74-3), *sagar alıcak* (186/80-2), *yer bulucak* (191/92-3), *işidicek* (195/101-3), *dökicek* (199/109-5), *bir olucak* (200/110-4), *ölücek* (205/123-3), *görücek* (206/124-5), *zinet-i dürer olucak* (207/127-1), *revān k'idicek* (210/134-3), *görücek* (210/134-6), *şem olucak* (211/136-19), *isteyicek* (213/141-3), *gidicek* (214/143-3), *hem-dem olmayıcak* (216/146-3), *havfi olucak* (218/150-7), *itâb eyleyicek* (220/155-2), *geceyle gezermiş deyicek* (220/155-39), *mive gelicek* (220/155-4), *nüş eyleyicek* (220/155-5), (230/176-2), *ölücek* (226/167-6), *yār olmayıcak* (233/185-4), *güzel olucak* (235/188-6), *sâdık olucak* (235/188-8), *açık olucak* (239/196-5), *hâs eyleyicek* (241/200-6), *mâyil olucak* (241/201-1), *gelicek* (243/206-5), *ölücek* (243/206-6), *germ olucak* (254/232-4), *kızıcak* (257/237-2), *nevruz olucak* (260/244-2), *halka olucak* (262/250-1), *karar bulucak* (266/258-8), *bayram olucak* (269/265-4), *himmət olmayıcak* (273/275-1), *mahabbet olmayıcak* (273/275-1), *ra'ıyyet olmayıcak* (273/275-2), *âdet olmayıcak* (273/275-3), *melâmet olmayıcak* (274/275-4), *devlet olmayıcak* (274/275-5), *hoş-bū olucak* (275/278-1), *karanu olucak* (275/278-1), *âhū olucak* (275/278-2), *su olucak* (275/278-3), *sayru olucak* (275/278-4), *yâ-hū olucak* (275/278-5), *bu olucak* (275/278-6), *uslu olucak* (275/278-7), *ayrı olucak* (275/278-8), *o olucak* (275/278-9), *ihtiyar eyleyicek* (279/286-4), *göricek* (291/313-3), *çözücek* (291/313-4), *sancak çekicek* (296/324-2), *olmayıcak* (299/330-7), *temennâ edicek* (302/337-3), *mât edicek* (302/337-4), *ayrı olucak* (304/342-6), *ah edicek* (307/351-3), *bārān olucak* (321/383-4), *görücek* (323/386-6), *ölücek* (328/400-1), *sitâre olmayıcak* (330/404-4), *varıcak* (335/415-2),

yakın olıcak (335/415-2), *tiryāk olıcak* (335,415-7), *görücek* (337/419-1), *anıcak* (357/465-2), *seyr edicek* (368/488-2), *āğāz edicek* (368/487-7), *öpücek* (371/495-5), *yār olmayıcak* (373/500-2), *değicek* (378/511-3), *dūd-keş olmayıcak* (380/515-1), *görücek* (382/521-2), *genc olucak* (384/525-5), *ölicek* (392/542-1), *tevakkū eyleyicek* (401/562-3), *demek isteyicek* (411/585-2), *görücek* (414/590-1), *ölücek* (418/599-2), *dil-dār olmayıcak* (427/620-5), *teşbih edicek* (429/624-5), *nüş edicek* (430/626-4), *sensiz olıcak* (432/629-5), *görücek* (435/637-2) olmak üzere *Divan*'da -IcAk ekinin kullanımına dair 128 örneğe rastlanmıştır. Bu da ekin oldukça yaygın olarak kullanıldığına işaret eder.

1.1.2 –UbAn Eki

Günümüz Türkiye Türkçesinde tamamen ortadan kalkmış olan ek, bugün yerini –Ip zarf-fiil ekine bırakmıştır. Ancak ekin etimolojisine dair yapılan muhtelif çalışmalar, ekin Eski Türkçeden beri değişikliklere uğrayarak bugünkü –Ip zarf-fiil ekine dönüştüğünü göstermektedir.

Eski Türkçede, –p/-pan ile yapılan zarf-fiiller arkaik ve seyrek (Akalin 1998: 46).

Karahanlı Türkçesinde az kullanıldığı kaydedilen ekin bu sahada –upan/-üpen şekli de görülmektedir (Hacıeminoğlu 1996: 172).

Harezmi sahasında ek, –bAn/ -IbAn/ -UbAn şeklindedir (Ata 2002: 90; Toparlı- Vural 2007: 65).

Çağatay Türkçesinde ise ek bugünkü kullanımdan farksızdır (Eckmann 1998: 234).

Ekin yapısıyla ilgili olarak, Türkçenin zarf fiil eki -(u)p ile an kelimesinin kaynaşmasıyla ortaya çıkan *ub+an* şekli olabileceğine dair görüşler de vardır:

Fiil köklerine eklenen -UbAn yapısı, fiile “-dığında, -dığı an” anlamını katmaktadır. Olur+ub+an, oturduğu an, oturunca, oturduğunda” tut+ub+an” tuttuğu an, tutarak, tutunca” örneklerinde olduğu gibi. Bu yapı, Eski Türkçe metinlerden beri kullanılmaktadır.

Orhun Abidelerinde “Tabgaçğı begler tabgaç atın tutupan tabgaç kaganka körmiş. (KT D7-8) cümlesinde de geçmektedir. Ekin bugün “-an”sız bölümünün ünlü uyumlarına uygun olarak -ıp / -ip, -up / -üp şekilleriyle kullanılması, daha önceden kaynaşan bu yapının çözülmesi olarak da yorumlanabilir. Kuznetsov, ekin yapısını Eski Türkçede var olan ba ve ban fiillerine bağlamaktadır. Ba ve ban fiillerinden bahsederken de Türkçenin henüz ayrışkan bir dil olduğu dönemi kastettiğini belirten Kuznetsov, bu fiillerin önce bağlama ulacı olduklarını sonra da bağlama ulacı eki oluverdiklerini söylemektedir (İlhan 2009, 1535-1557).

İlhan’ın açıklamaları burada dikkat çekmektedir. Ona göre *-p* zarffiil eki dilin bilinmeyen dönemlerinde bir sıfat fiil eki gibi kullanılmış olmalıdır. Zamanla *an* sözcüğüyle kalıplaşma sonra ayrışma ve işlev değiştirmeyele bugünkü zarffiil özelliğini kazanmıştır.

(Ekin etimolojisine ve kullanımına dair detaylı bilgi için bk. Sertkaya 1994: 340- 351)

Necati Bey’in yaşadığı dönemde de *-UbAn* yapısının kullanım sıklığı göz önüne alındığında ekin varlığını sıkı sıkıya koruduğu görülür.

Atuben ah kemendini bedenden çıkasın
Koyasın benliği ol lâhzada benden çıkasın
Yıkasın korkuluğun kal’anın andan çıkasın
Atasın ah kemendini bedenden çıkasın

(Tarlan 1992,43)

Kıtada geçen *atuben* zarffiilinde de görüldüğü gibi Eski Türkçe döneminden beri bağlayıcı ünlüsü yuvarlak olan şekil değişmeden XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başına kadar ulaşmıştır. Ekin bağlayıcı ünlüsünün yuvarlak olduğu kullanımlara,

Ebr dürdü yüzünü bu işe saht oldu zemîn
Mîhr başın **aluban** kaçdı ve mâh oldu hacil

(Tarlan 1992,80)

beytinde geçen *aluben* zarffiili,

İslâma meyli olmasa durmazdı solda
Kendiyi **nisbet eyleyüben** taylesâna tîğ

(Tarlan 1992,72)

beytinde geçen *eyleyüben* zarffiili,

Âyet-i ayş u neşat ü ferah okur her dil
Duruben zevk u safâ ile seherden tezrek

(Tarlan 1992,76)

beytinde geçen *duruben* zarffiili,

Hasm gürzün **görüben** tigrine can verdiği bu
Kim ecel irse olur her kişi māya māyil

(Tarlan 1992,81)

beytinde geçen *görüben* zarffiili,

Nola **şeydā oluban** yansa gönül lāle gibi
Çemen ü bād-ı sabā Hızr u Mesihā mı değil

(Tarlan 1992,88)

beytinde geçen *oluban* zarffiili,

Çözüben düğmesin açar yakasın goncaların
Kasdi bād-ı seherin ya'ni temaşa mı değil

(Tarlan 1992,88)

beytinde geçen *çözüben* zarffiili örnek olarak verilebilir. Ekin kullanım istatistiği açısından diğer örneklere de yer vermek yararlı olacaktır.

mahzun oluban (105/12), *kalduruban* (107/36) ,*duruben* (245/209-4),
uyuben (281/292-4), *tolduruban* (333/410-6), *doğubanı* (370/492-3), *bedr oluban*
(370/493- 4), *koyuben* (378/511-4).

Yukarıda sıralanan örneklerin dışında, sözcükteki düz ünlüden sonra ekin yuvarlak bağlayıcı ünlüyle kullanılmasına dair örneklere de sıklıkla rastlanmıştır:

Ebr dürdü yüzünü bu işe saht oldu zemîn
Mîhr başın **aluban** kaçdı ve māh oldu hacil

(Tarlan 1992,80)

beytinde geçen *aluben* zarffiili,

İslāma meyli olmasa durmazdı solda
Kendiyi **nisbet eyleyüben** taylesāna tîğ

(Tarlan 1992,72)

beytinde geçen *eyleyüben* zarffiili,

Varuban dedim arpa salıcıya
Salı ver bana ey fūlan arpa

(Tarlan 1992,110)

beytinde geçen *varuban* zarffiili,

Rahm eyleyüben dār-ı şifasında tabibim
Nafi deyi içirdi bu divāneye şerbet

(Tarlan 1992,165)

beytinde geçen *rahm eyleyüben* zarffiili,

Nüş eder bigānelerle Rum ili doluların
Åşinālar bezm-i gamda **cān verüben** cān alır

(Tarlan 1992,174)

beytinde geçen *cān verüben* zarffiili,

Başını **durmayuban** saldığı şimşād-ı çemen
Galiba kāmetinın vasfını eder ezber

(Tarlan 1992,182)

beytinde geçen *durmayuban* zarffiili,

Gamzelerle dil ü cān nakdini bir bir **aluben**
Ahirü'l-emr beni ol gözü ayyār yıkar

(Tarlan 1992,206)

beytinde geçen *aluben* zarffiili,

Sāyem rakib ola **deyüben** gece varırım
Gün yüzlümün benim gibi bin mübtelāsı var

(Tarlan 1992,209)

beytinde geçen *deyüben* zarffiili,

Çevgān-ı ser-i zülfe şu merdān erişir kim
Top eyleyüben başını meydāna girerler

(Tarlan 1992,214)

beytinde geçen *top eyleyüben* zarffiili,

Başın ortaya koyup lā'line kasd etse şeker
Saht olur **işidüben** kānda akiki yemenin

(Tarlan 1992,291)

beytinde geçen *işidüben* zarffiili,

Derdim ile sabr ettim artık eksik söyledim
Az kaluban diye yazdım rü-be-rü çok sevdiğim

(Tarlan 1992,318)

beytinde geçen *az kaluban* zarffiili,

Neyiki gonca-i mestür anıcak yār lebin
Yakalar **çāk edüben** düştüğü bāzārlara

(Tarlan 1992,357)

beytinde geçen *çāk edüben* zarffiilini bu duruma örnek olarak göstermek mümkündür.

Bir diğer dikkat çekici durum ise, ekin bağlayıcı ünlüsünün düz ünlü olduğu örneklere *Divan*'da yer verilmiş olmasıdır:

Sana sunuldu bu meydānda sa'ādet topu
Çekmesin kaddini **çevgān ediben** hasmın emek

(Tarlan 1992,77)

beytinde geçen *çevgan ediben* zarffiilinde –i bağlayıcı ünlüsü,

Uğru gibi bağlı getirirler nazarına
Yere **bakıban** geydiğiyçin kara benefşe

(Tarlan 1992,107)

beytinde geçen *bakıban* zarffiilinde –ı bağlayıcı ünlüsü,

Lā'line ömr-i girāmī harc eden dīvāneler
Güşe-i mihnette şimdi **cān veriben** cān alır

(Tarlan 1992,174)

beytinde geçen *cān veriben* zarffiilinde –i bağlayıcı ünlüsü,

Eriyip yerlere geçse yeridir hacletten
Beri kim **hār ediben** yüzünü depti yere il

(Tarlan 1992,80)

beytinde geçen *hār ediben* zarffiilinde –i bağlayıcı ünlüsü,

Tarz-ı eş'āra Necāti bir letāfet verdi kim
Her melek meyl-i **zarāfet ediben** divān okur

(Tarlan 1992,239)

beytinde geçen *zarāfet ediben* zarffiilinde –i bağlayıcı ünlüsü kullanıldığından ek klasik –*uban/-üben* yapısından düzlük-yuvarlaklık bakımından sapmaya başlamıştır.

Sonuç olarak –*UbAn* ekine dair toplam 32 örneğe rastlanmıştır. Bu kullanım sıklığı ve düz ünlüyle kullanımının da görülmesi ekin bugünkü –*Ip* zarf-fiiline dönüşmeye başlamış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

1.2.KİP EKLERİNDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER

1.2.1. -(y)UptUr / -(y)Ip dur(ur) Eki

Harezmi Türkçesinde belirli geçmiş zaman eki (Eckmann 1998: 206; ayrıca bk. Ata 2002: 74) olarak karşımıza çıkan ek, bugün kullanılan ve belirsiz geçmiş zaman eki olan *-mİş*'i; bazen de yerine göre belirli geçmiş zamanı karşılamaktadır. Genel görüş ekin zarf-fiil eki ve bildirme ekiyle kaynaştığı şeklindedir.

-(y)Up zarf-fiil eki ile dur(ur) bildirme şeklinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bugün yazı dilimizde bulunmayan bu yapıyı TTK. 'ye daha ziyade -mİş+kişi veya -mİştir olarak aktarabiliriz. Ancak, tıpkı -mİş ekinin iki ayrı temel fonksiyonu olduğu gibi, -mİş diye aktarabileceğimiz bu kullanışların da (duyulan geçmiş zaman ve farkına varılan geçmiş zaman olarak) iki ayrı fonksiyonu vardır. Ayrıca bu ekte 'sürmekte olan, devam edegelen bir geçmiş zaman' fonksiyonu da sezilir. Yine bu ekin 1. teklik ve çokluk kişilerle çekimleri daha ziyade "Görülen Geçmiş Zaman" gibi kullanılmıştır. Günümüz Azerbaycan Türkçesinde bu ek daha yaygın olarak görülür (Gülsevin 1997: 83).

*Codex Cumanicus'ta bu ek ulaşılmış bir durumu ifade eder: *olturup tur-dın* 'oturup durdun'; *çımig-ıp tır-gan* 'denenmiş' örneklerinde olduğu gibi (Eckmann 1998: 103).*

Ekin, Kıpçakçada *-p* zarf-fiili şeklinin *tur-* yardımcı fiilinin geniş zaman şekli *turur* ve benzer hecenin düşmesi ile meydana gelen *-tur* bildirme eki ile kullanılması ile teşkil edilen geçmiş zaman şeklinin *Codex Cumanicus'ta* hem *p-turur* ve hem *-p-tur* şeklinde hem de *-tur* da düşmüş olarak çekilişine rastlanmaktadır (Karamanlıoğlu 1994: 124).

Şol Ādem kim Safiyyullāh oluptur
Rıyaz-ı huld menzil **gāh oluptur**

(Tarlan 1992,35)

beytinde geçen *Safiyyullāh oluptur* ve *gāh oluptur*,

Zapt-ı mülki tiğine **ta'yin ediptir** Kirdigār
Şol nefes kim zāhir oldu irtibāt-ı mā'ü tīn

(Tarlan 1992,96)

beytinde geçen *ta'yin ediptir*,

Zihn-i sāfin pādişāh olalı rūşen dillere
Peyk oluptur zeng ü zencir ile her subh āfitāb

(Tarlan 1992,56)

beytinde geçen *peyk oluptur*,

Devletinde düşmana **mahsus olupdur** inhizām
Nitekim şeytān-ı mārīd hakkında lafz-ı lā'lin
(Tarlan 1992,97)

beytinde geçen *mahsus olupdur*,
Derūnu **rūşen oluptur** dil ehlidir ne ‘aceb
Okursa her kişiye başka dāsītān hançer
(Tarlan 1992,63)

beytinde geçen *rūşen oluptur*,
Ol korkudan **görünmez oluptur** şemāl kim
Sala habāb hasbine insāf-ı Şehriyār
(Tarlan 1992,65)

beytinde geçen *görünmez oluptur*,
Oldu sipihre Ka’be eşigin tavāfi farz
Kim sīm ü zerle **kesb edipdir** gınā seher
(Tarlan 1992,68)

beytinde geçen *kesb edipdir*,
Diyār-ı cūd-i vü iklim-i lūtfi
Ediptir tūr-i tedbirin **musahhar**
(Tarlan 1992,71)

beytinde geçen *musahhar ediptir*,
Olupdur Āsaf-ā ahdinde çünkim
Kemalin kadri keyvāna **beraber**
(Tarlan 1992,71)

beytinde geçen *beraber olupdur*,
Atı na’linden cihān mihrab gibi secde gāh
İti izinden **oluptur** yer yüzü **hem-vār** gül
(Tarlan 1992,83)

beytinde geçen *hem-vār oluptur*,
Padişaha bir şikāyet var kulundan tapuna
Kim bu ma’niden **ediptir** didesin **hün-bār** gül
(Tarlan 1992,84)

beytinde geçen *hün-bār ediptir* örneklerinde olduğu gibi Eski Türkçeden bugüne bir zarffiil eki olan $-(y)Up$ ile Eski Türkçede yardımcı fiilin geniş zamanı olarak kullanılan $-dUrUr$ birleşerek $-(y)Up tUr(Ur)$ yapısına dönüşmüştür. Belirli veya anlama göre belirsiz geçmiş zaman anlamı taşımaktadır. Bu ekin *Divan*’da geçen diğer örneklerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

kalıpdır (50/1 -27), *biçipdir* (50/2-3), *yakışıptur* (57/ 4-22), *aşıpdır* (95/20-16), *tābi olupdur* (106/22-24), *olupdur* (107/22-31), *kefi olupdur* (112/25-12), *ihsan*

edipdir (113/25-33), *şikeste-hāl olupdur* (113/1), *kuşanıpdır* (123/1-12), *yaraşıpdır* (123/1-12), *yad olubdur* (132/2-2), *buyurupdur* (132/4-1), *yapılıptır* (142/61-4), *el veriptir* (147/86-5), *mızrāb olupdur* (153/5-3), *buyurupdur* (153/6-5), *gösteripdir* (156/14-6), *yad olupdur* (158/19-6), *mest olupdur* (165/34-1), *görüpdür* (166/36-1), *artupdur* (165/37 -1), *döşenipdir* (171/48-3), *inipdir* (172/51-3), *yad olupdur* (177/60-5), *ermes olupdur* (177/62-3), *kalıpdır* (179/64-8), *zülfi perişan yazılıpdır* (195/101-1), *reyhān yazılıpdır* (195/101-1), *dermān yazılıpdır* (195/101-2), *gonca-i handān yazılıpdır* (195/101-3), *āyet-i Kur'an yazılıpdır* (195/101-4), *sūret-i cānan yazılıpdır* (195/101-5), *firāvān yazılıpdır* (195/101-6), *dīvān yazılıpdır* (195/101-7), *doğupdur* (197/106-2), *çāk olupdur* (206/124-4), *dönüpdür* (206/125-5), *cārüb olupdur* (207/128-2), *handān olupdur* (209/132-7), *cānımı acıdıpdır* (214/144-2), *cānı çıkıpdır* (221/156-5), *çāk olupdur* (226/168-1), *kızarıpdır* (226/168-2), *düşüpdür* (238/195-4), *görüpdür* (256/235-6), *tutupdur* (262/250-1), *germ olupdur* (269/265-5), *ser-mest-i cām-ı aşk olupdur* (272/272-5), *şirin ü ter olubdur* (273/274-5), *pür-hün olupdur* (281/292-2), *rūşen ediptir* (295/322-1), *hul'at biçipdir* (297/328-2), *az kalıbtır* (305/345-2), *el götürüpdür* (305/345-6), *āteş-i gamdan yanıpdır* (305/346-1), *derd olupdur* (306/347-4), *secde olupdur* (306/348-2), *dolupdur* (312/362-4), *olupdur* (319/379-5), *alınıpdır* (321/383-1), *kuruyupdur* (321/383-1), *olupdur* (322/385-4), *geçiripdir* (333/410-2), *hayf olupdur* (348/444-1), *ırmağ edipdir* (349/447-5), *tutulupdur* (351/451-4), *yıkıpdır* (352/454-4), *kible-nümā gibi olupdur* (358/467-3), *hoş bulupdur* (370/493-5), *doldurupdur* (374/502-1), *giripdir* (374/502-2), *ışınıpdır* (378/511-4), *kalıpdır* (381/517-2), *kalıpdır* (381/517-4), *olupdur* (384/524-4), *geliptir* (390/539-3), *olupdur* (394/546-7), *çekiliptir* (400/559-4), *al olupdur* (400/560-5), *dağıdıpdır* (400/560-6), *yaradıpdır* (400/561-2), *yetiştir* (406/572-8), *miskinin olupdur* (407/575-4), *tutupdur* (408/577-6), *dil olubdur* (412/586-6), *uyutmaz oluptur* (424/612-6), *gönlüm kalıpdır* (424/613-3), *olupdur* (434/635-7), *yanılıpdır* (440/649-3).

Divan'da $-(y)UptUr / -(y)Ip dur(ur)$ ekine dair toplam 102 adet örneğe rastlanmıştır.

Bu örneklerin dışında ekin Harezmi Türkçesi kaynaklarındaki ilk şekline de *Divan*'daki

Vāli ki ahd-i saltanatında **olup durur**

Adlin esāsı muhkem ü zulmün evi harāb

(Tarlan 1992, 53)

örneğinde rastlıyoruz.

1.2.2. -(y)IsAr Eki

Türkler yazılı tarih sürecinde, gelecek zaman kavramını anlatmada birbirinden fonetik açıdan da farklı pek çok ek kullanmışlardır. Bunlar –GI, -GAy, -GA, -(y)A, -DAÇI, -(y)IsAr, -(y)AcAk ekleridir (Korkmaz 1959:159). -(y)IsAr eki bu çeşitliliğin içinde 14. yüzyıla kadar canlılığını korumuş; 15. yüzyılın ilk yarısında kullanımını azalmış, ikinci yarısında iyice seyrekleşmiştir. 16. yüzyılda ender görülür, özellikle şiirde, eski olayların tasvirinde, iktibas kalıp sözlerde kullanılmıştır (Gültekin 2006: 38). 17. asırdan itibaren yerini –AcAk’a bırakır (Ercilasun 2014: 458).

EAT.’de en işlek gelecek zaman eki budur (Gülsevin 1997:100) (Ekin yapısıyla ilgili bk. Uyğur 2007:1194-1195).

-(y)IsAr’ın iki heceli olması, yapısının çözümlenmesi bakımından farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu konuda en önemli tartışma Vecihe Kılıçoğlu ve Talat Tekin arasındadır. Kılıçoğluna göre ek, Osmanlıcadaki -I zarf-fiili ve eski metinlerde görülen –sAr şart kipinin birleşmesiyle oluşmuştur (Kılıçoğlu 1954a : 255).

Talat Tekin ise bu görüşe karşı çıkar ve ekin, Eski Türkçede (VIII.-XI. yüzyıllar) -ıgsa-’lı fiil gövdelerine -r geniş zaman ekinin eklenmesi ile meydana gelen –ıgsar şeklinden gelişmiş ve kalıplaşmış olduğu üzerinde durur. Sebeplerini de maddeleyerek açıklar (Tekin 1954a: 453-454).

-(y)IsAr’la ilgili A. Bodroglugeti, Barbara Flemming ve Sinan Uyğur müstakil çalışmalar yapmış; Jean Deny, Melioranskij, K. H. Menges ilgili çalışmalarında ekin etimolojisine yönelik görüş bildirmiş; Annemarie von Gabain, Necmettin Hacıeminoğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Gürer Gülsevin ve Hatice Şahin, gramerlerinde, kısa da olsa değinmiş ve ekin bir parçası olan /sA/ ses grubuyla ilgili olarak Besim Atalay, Agop Dilaçar, Zeynep Korkmaz, Ahmet Bican Ercilasun ve Aziz Merhan makaleler yayınlamıştır (Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız 2013: 29- 44).

Ekin yapısına dair Hüseyin Yıldız’a ait çalışmada ise şöyle bir tahlile gidilmiştir:

Öncelikle {-og}matar ekiyle biten fiillere sa- fiilinin eklenmesiyle bir {-ogsA-} fiilden fiil yapma eki oluşmuştur. Ardından da bu ek, geniş zaman eki {-r} ile birleşerek ve kalıplaşarak {-ogsAr} biçimine kavuşmuştur. Son olarak ise ek, gelecek zaman fonksiyonu kazanarak ve fonetik hadiselere uğrayarak {-(y)IsAr} şeklinde teşekkül etmiştir: {-og + sa- > -ogsA-} {-ogsA- + -r > -ogsAr} {-ogsAr > -(y)IsAr}

Bunda temel sebep sa- fiilinin geçişli bir fiil olması, yani kendinden hemen önce bir nesne gerektirmesi ve zarf-fiil eki alamamasıdır (Yıldız 2013)

Çağdaş Türkiye Türkçesinde -(y)IsAr tamamen kullanımdan düşmüştür.

Tarama Sözlüğü'nde -(y)IsAr'la ilgili olarak şu örneğe rastlanmıştır:

Ol nurlu gözlerin nūru soğulup **görmez olusar**

(Müneb. XIV –XV. 4-1)

Yine dil-hastelere vasl ile **merhem geliser**

Yine **tuz saçılısar** var ise yaralı yürek

(Tarlan 1992,75)

beytinde geçen *merhem geliser* ve *tuz saçılısar* yüklemeleri,

Hat u halinle yüzük gizleme oynar dehenin

Kızarır leblerin andan **bulunusar** hâtem

(Tarlan 1992,93)

beytinde geçen *bulunusar* yüklemi,

İki şişe gözüm izin kumundan

Dolısar bir gün ammā sā'ati var

(Tarlan 1992,188)

beytinde geçen *dolısar* yüklemi,

Lebinin şerbetini başına görürse şeker

Dehenin āhır anun yerini **teng eyleyiser**

(Tarlan 1992,200)

beytinde geçen *teng eyleyiser* yüklemi

Oldu ve **olısar** ne ki yazıldı **mā-sebak**

Leyl ü nehār için ne kara diyelim ne ak

(Tarlan 1992,273)

beytinde geçen *olısar* yüklemi,

Yār eşiğinde Necāti **olısar** bir bir **telef**

Kıymeti gevherleri hep varı varı çeşmimin

(Tarlan 1992,286)

beytinde geçen *olısar* yüklemi,

Kapısar imān ile Kurān ile

Hadd ü hattin hasretinden can viren
(Tarlan 1992,334)

beytinde geçen *kapısar* yüklemi,
Ehl-i dilden çü cihân boş **olusardır** yarın
Benden ol pîre-zen-i dehr bugün boş olsun
(Tarlan 1992,342)

beytinde geçen *olusardır* yüklemi,
Tecridleriz **neyleyiserdir** bize eflâk
Tokuz cebeli soyamaya bir yalın acı
(Tarlan 1992,403)

beytinde geçen *neyleyiserdir* yüklemi,
Gelmemiştir **gelmeyiser** döneli çarh-ı felek
Sencileyin gönlü katı bencileyin cāmı pek
(Tarlan 1992,295)

beytinde geçen *gelmeyiser* yüklemi,
Varmayısar mı Hazret-i Hātuna bu peyām
Çözsün aziz saçlarını yekser ağlasın
(Tarlan 1992,127)

beytinde geçen *varmayısar* yüklemi,
Gelmedi **gelmeyiser** döneli dolab-felek
Saltanat bağına kaddin gibi bir taze Nihal
(Tarlan 1992,86)

beytinde geçen *gelmeyiser* yüklemi,
Görmedi **görmeyiserlerdir** iki gözüm için
Ayağın tozu gibi kuhl Safāhan ehli
(Tarlan 1992,427)

beytinde geçen *görmeyiserlerdir* yüklemeleri *Divan*'da geçen örneklerin tamamını teşkil eder ve sayıları 14 adettir. Bu da bize ekin kullanımının azaldığını kanıtlamaktadır. Gelecek zaman için günümüzde kullanılan *-(y)AcAk* eki 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkarak *-(y)IsAr* ekinin yerini almıştır.

15. yüzyılın *-(y)IsAr* ekinden *-(y)AcAk* ekine bir geçiş dönemi olduğu göz önünde bulundurulmuş, *Necati Bey Divanı*'nda ekin yeni şekline de rastlanmıştır. Ancak çalışma arkaik unsurlar üzerine kurulduğundan söz konusu örneklere yer verilmeyecektir.

1.2.3. *-gIl* Eki

II. teklik şahıs emir kipi olan ek; Türk dillerinin hemen her lehçesinde kullanılmış, farklı lehçelerde fonetik açıdan çok az değişikliğe uğramıştır. Eke, Eski Türkçenin metinlerinden başlayarak Köktürkçede, Uygurcada; Karahanlı devri Hakaniye, Oğuz, Karluk, Yesevi, Dedem Korkud, Kıpçak Türkçesi, Ermeni Kıpçakçası, Volga Tatarçası ve Baraba Türkçesi metinlerinde rastlanmaktadır. Aynı zamanda Altın Ordu devletinin parçalanmasıyla güçlenen lehçelerde *-gIl* eki kendini korumayı başarmıştır. Azeri ve Özbek lehçesi de ekin kullanıldığı diğer alanlardır (Caferoğlu 1971: 2 -9).

Bu ekle ilgili olarak Osman Fikri Sertkaya, ekin fiil çekim eki değil fiil anlamını pekiştirme, kesinleştirme eki olduğunu ifade eder (Sertkaya 1994: 352).

Divan'da geçen,

Olgıl hemişe işret ü ayş ile **ber-devām**
Olgıl hemişe baht ü sa'adete **ber-karār**

(Tarlan 1992,61)

beytinde geçen *olgıl* yüklemeleri,

Ol perī-çehre eğer gizler ise gün yüzünü
Dün garibin durur ey dil saçın **elden komagıl**

(Tarlan 1992,80)

beytinde geçen *komagıl* yüklemi,

Dirhemî izzet edip tuttuğu el üstüne il
Şeref-i nāmı hümāyunudur onu **bilgil**

(Tarlan 1992,81)

beytinde geçen *bilgil* yüklemi,

Kogıl ey bāğ-bān **būy-ı vefā** gülden ırağ olsun
Hezārān bülbül ölürse kayırmaz kendi sağ olsun

(Tarlan 1992,334)

beytinde geçen *kogıl* yüklemi,

Kara toprağa **karmağıl** kayırmaz kakıyıp kanım
Kulunam kapına geldim benim devletli sultānım

(Tarlan 1992,314)

beytinde geçen *karmağıl* yüklemi de dahil toplamda 6 adet örneğe rastlanmıştır. *-gIl* ekinin bu dönemdeki kullanım sıklığı ekin arkaik özellik göstermeye başladığı şeklinde yorumlanabilir.

1.3. ŞAHİS EKLERİNDE GÖRÜLEN ARKAİK ÖRNEKLER

1.3.1.1. Teklik Şahıs Ekinin Geniş Ünlüyle Kullanımı

Divan'da geçen şahıs eklerinde en dikkat çekici unsur, I. teklik şahıs ekinin belirsiz geçmiş zaman, geniş zaman ve istek kipiyle geniş ünlüyle kullanımıdır.

Bu kullanım arkaik bir biçim olarak 19. yüzyıla kadar uzanır (Ercilasun 2014: 459).

Bugün Azeri Türkçesinde kalmış olan yapı Necati Bey döneminde sıkça kullanılmıştır.

Ekin istek kipiyle kullanımına aşağıdaki örneklerde rastlanmıştır:

Gel ey gönül edelim lāhza lāhza derd ile ah
Kabul-i Hazret ola gibi rūy-i zerd ile ah
Ola mı son nefes-i dilde āyet-i tevhīd
Cenab-ı Hazrete **varam** mı āh-ı serd ile ah
(Tarlan 1992, 43)

Demidir kim **dürişem** Hazret-i Pāşâyı ögem
Demidir kim el açıp ola senā-ger hātem
(Tarlan 1992, 94)

Hayf kim su gibi taş yasadını toprak **döşenem**
Çünkü var bende Şehā kalb-i safā tab'ı revān
(Tarlan 1992, 118)

Bilmezem nice **diyem** vasf-ı dehānın haberin
Söylemezsem ölürem söyler isem rāz açılır
(Tarlan 1992, 228)

Gelem **akşamlayam** demişdi ol māh
Sitāremde diriğā akşam olmaz
(Tarlan 1992, 249)

Ārızında müşg ovağını görüp hat demezem
Hāşe kim **toz konduram** mihr-i cihān-gerd üstüne
(Tarlan 1992, 377)

Dirgürem demiş idin gamzenin öldürdüğünü
Yine bir buseni alam gibi ikrārın ile
(Tarlan 1992, 396)

Ekin geniş zaman kipiyle kullanımına dair örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Şāhā benem ki meclis-i medhinde **eylerem**
Bir tār ile hezār nevā nitekim **rübāb**
(Tarlan 1992, 54)

Çalaram ah ile tāsın felekin olur ise
Meh husūfu gibi ruhsārına zūlfün hā'il

(Tarlan 1992, 80)

Hakdan **dilerem** devlet ü ömrün ola cāvid
Nitekim ola piş-rev ezhāra benefşe

(Tarlan 1992, 108)

Saklaram dilde hāyāl-i zülfün imānım gibi
Aşka uyan tan mıdır koynunda götürse salīb

(Tarlan 1992, 160)

Bilmezem nice diyem vasf-ı dehānın haberin
Söylemezsem **ölürem** söyler isem rāz açılır

(Tarlan 1992, 228)

Yüzüne **benzerem** dermiş acebdir hāleti şem'in

Baş ortaya koyup söyler ne kim gelse zebānına

(Tarlan 1992, 383)

Ekin olumsuz şekline de *Divan*'da aşağıdaki örneklerde rastlanmıştır:

Ağlatıp çākerini gayriyi güldürmek ile

Aşk-ı cānāneyi **terk eylemezem** ben hāşā

(Tarlan 1992, 51)

Koyup bülend eşigini gerdūna **dönmezem**

Himmet kapısın aç ve gönül yıkığını yap

(Tarlan 1992, 54)

İçmeyeliden kudurdum mu nic'oldum **bilmezem**

Saf ü pāk āb-ı revānlar kıpkızıl kandır bana

(Tarlan 1992, 154)

Ölür isem ben bu yoldan **dönmezem**

Menzil-i ma'şūka rāhımdır nemed

(Tarlan 1992, 171)

Bilmezem nice diyem vasf-ı dehānın haberin

Söylemezsem ölürem söyler isem rāz açılır

(Tarlan 1992, 228)

Kāmetim yā ettiğine **etmezem** hergiz **nizā'**

Ok gibi bir kez çekersem bağrıma rüz-ı vidā'

(Tarlan 1992, 268)

Kim kabül ede Necāti seni kim dost demiş

Varmazam sohbeta şimden geri ben o olacak

(Tarlan 1992, 275)

Ah kim rahm etmedin her dem cefādır işlerin

Bilmezem neyler beni āhır senin cünbişlerin

(Tarlan 1992, 281)

Dedim ey cān **dönmezem** tır-i müjenden mā-hasal

Dedi kim da'vāyı ko ger merd isen meydāna gel

(Tarlan 1992, 304)

Bilmezem nice hacerden durur ey dost dilin
Hiç eser eylemedi ana füsün ü hiyelüm
(Tarlan 1992, 313)

Ben kuhl-i cilā minnetini **çekmezem** ammā
Hāk-i kademin minneti iki gözüm üzre
(Tarlan 1992, 367)

Bin cevr edersen **ağlamazam** senden ey felek
Ol gül-ruh ile çünkü su sızmaz aramıza
(Tarlan 1992, 368)

Hay esirge seni sen cān ele girmez derler
Cān için **gam yemezem** cān ise cānān değil'a
(Tarlan 1992, 373)

Ārızında müşğ ovağını görüp hat **demezem**
Hāşe kim toz konduram mihr-i cihān-gerd üstüne
(Tarlan 1992, 377)

Hey ne onmaz yaradır bu dildeki yaram benim
Vardığınca bed-ter oldu **bilmezem** dermānı ne
(Tarlan 1992, 378)

Bilmezem ki sen tāze nihāli
Kime benzedeyim ey gül çubuğu
(Tarlan 1992, 412)

Ekin belirsiz geçmiş zaman çekimine ise sadece,
Düşmüşem katre gibi nola götür toprakdan
Kevkebi himmetinin mihr-i mu'allā mı değil
(Tarlan 1992, 89)

Divan'da 29 örnekte karşılaşılan ekin görüldüğü üzere 15. yüzyıl sonlarında Klasik edebiyatta sıkça yer aldığını söylemek yanlış olmaz.

1.3.2. 1. Şahıslarda -AyIn Ekinin Kullanımı

Bu ek Von Gabain tarafından dilek kipi olarak adlandırılmıştır (Von Gabain 1998: 99). Oysa I teklik şahıs için kullanılan -(y)AyIm ekinin emir kipi olduğu görüşü de bulunmaktadır (Ercilasun 1994:505). Bu görüşe ek olarak Gürer Gülsevin Türkiye Türkçesi gramerlerinde “emir” ve “istek” için iki ayrı çekim verilmesinin hem şekil hem de fonksiyonları açısından doğruyu tam yansıtmamakta olduğunu ileri sürer. Ona göre ek, kullanıldığı bağlam için emir, istek, gereklilik ve tercih bildirebilir (Gülsevin 1990: 187-190).

Ek, Eski Türkçe dönemine kadar götürülebilir. Ekin Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki kullanımına dair şu birkaç örneğe yer vermek *Divan*'daki kullanımla paralellik kurmak açısından yararlı olacaktır:

Men amtı sizinge azkıya nomlayın. 'Şimdi ben sizlere bir şeyler anlatayım'
(*Kuanşi, 18 0*)

Amıtı birle barayın. 'Şimdi birlikte gideyim' (*Prens KP, XXVIII*). (Detaylı bilgi ve örnekler için bk. Eraslan 2012, 346).

Ek, Karahanlı Türkçesinde I. Teklik şahıs emir kipi olarak varlığını korumuştur (Hacıeminoğlu 1996, 190).

Harezmi Türkçesinde de eke dilek kipi fonksiyonuyla rastlamak mümkündür (Ata 2002, 78)

Ekin *Divan*'daki kullanım yerleri ise şöyledir:

Her yere Bursa'dan erer behre
Göneneyin bunun gibi şehre

(Tarlan 1992, 146)

Bana düşmez kim ruhun gül-zârına şeydâ geçem
Ne kılıp **neyleyeyin** çârem nedir gönül düşer

(Tarlan 1992, 192)

Göreyin iki yaka ıssı olmasın gonca
Ki böyle ol kodu ben bülbülünü gömleksiz

(Tarlan 1992, 253)

Girmeye mi elimize zincir-i zülf-i dost
Kaydın **göreyin** uş senin ey bülheves gönül

(Tarlan 1992, 298)

Erteye çıkmasın bugün **göreyin**
Sana cân etmeyen feda bir gün

(Tarlan 1992, 324)

Câm-ı aşk ile beni sen pîr iken ettin cuvân
Hak Te'âlâ sen cuvânı **göreyin** pîr eylesin

(Tarlan 1992, 340)

Yâ Rab ol düşman bakışlı yâra n'ettim **neyleyin**
Sevdiğimden gayrı ol dil-dâra n'etdim **neyleyin**

Ben gedâ bir kimsenin yatır itin kaldırmadım

Yār eşiğinde olan aġyāra n'etdim **neyleyin**

Gūşe-i mey-hānede geh mest olurum geh humār
Böylelikden zāhid-i hūş-yāra n'etdim **neyleyin**

Gül yüzüne bakmadım şimşādın adın anmadım
Ol şeker-güftār ü hoş reftāra n'etdim **neyleyin**

Altına aldı gam ü derd üstüme dönmez felek
Rüzigār-ı zālīm ü gaddāra n'etdim **neyleyin**

Kāmet ü zülfe giriftar oldularsa can ü dil
Ettilerdi buldular bī-çare n'etdim **neyleyin**

Ādem olmaz ādeme yakışmaz ādemden kaçır
Ben Necātī peri-ruhsara n'etdim **neyleyin**

(Tarlan 1992, 340)

Ey gönül ben acebā nice gelem kendime kim
Görücek bī-hod olup **ölürün** ayrı olacak

(Tarlan 1992, 275)

Nideyin görmek ile serv-i çemenden ne biter
Bana ol kāmeti Tūba lebi unnāb gerek

(Tarlan 1992, 289)

Olmayayın cemāline pervāne yā neyin

Yanmayayın firāk oduna yā ne **yanayın**

(Tarlan 1992, 319)

Şuna dek **geşt edeyin** gussa beyābānını kim
Benim için yürür avāre şu bī-kār diye

(Tarlan 1992, 383)

Çünkü bildin ey gönül ol çizmecinin şanı
Unayın dersin kölesi gibi bekle yanını

(Tarlan 1992, 410)

Nem ola dersin **olayın** öleyim dirileyim

Edeyim sana fidā cān ü cihānım Şeyhi

(Tarlan 1992,432)

Ekin kullanımına dair 21 örneğe rastlanmıştır. Bu istatistik emir –istek kiplerinin I. teklik şahsının kullanımı açısından ekin *Divan*'da hiç de azımsanmayacak sayıda olduğunu ortaya koymaktadır.

1.4. DİĞER ŞEKİLLERDEKİ ARKAİK ÖRNEKLER

1.4.1. –*lAyIn* Eki

Eski Anadolu Türkçesinde araç durum eki olarak kullanılan ek aynı zamanda o dönemde ‘gibi’ edatının anlamını da karşılamaktadır. Bu ekle ilgili çeşitli görüşler şu şekildedir:

F. Kadri Timurtaş,: “*Bu ek ile benzetme ‘+leyin’ (+layın) (la-y-ı-n) birleşik edatı yapılmaktadır.*”

Tahsin Banguoğlu’na göre, “-leyin”, zarf yapan bir ektir. Tahsin Banguoğlu, iki vasıta hâli ekinin üst üste gelmesi ile Eski Anadolu Türkçesinden önce bir “-leyin” birleşik ekinin meydana geldiğini söylemektedir. Bu ekin, Eski Anadolu Türkçesinde bir benzerlik hâli anlatımına sahip olduğunu aşağıdaki örneklerle pekiştirmektedir.

Bülbülleyin. (Bülbül ile), Nergisleyin (Nergis ile) (Banguoğlu 1990:191)

Saadet Çağatay’a göre *-laym < -la-yı-n < -la-yu-n: eklendiği isme "gibi,, mânasını veren ve denominal verb yapan -la- ve onun gerundiumundan müteşekkil bu instr. -°n Eski Osmanlıcada oldukça çoktur. Bu şekil 14’üncü asırda Eski Osmanlıcadan başka, aynı devirde Çağataycada da az çok bulunmaktadır. Uygurcada aynı şekil ançulyu < a n-ç u-l a-y u, munçulayu < mun-çu-la-yu (< an-ça-la-yu, ve < mun-ça-la-yu) iki-le-yü ikinci defa, < iki; kelimeleri instrumental’siz kullanılmaktadır (Çağatay 1943: 104).*

Ekin *Divan*’daki tek kullanımı dikkat çekicidir:

Der imiş kim dahi **mührümleyin** Allāh bilir

Sakın ey dost sakın ağzını arar hâtem

(Tarlan 1992, 93)

1.4.2. –*cIIAyIn* Eki

Divan’da sık rastlanan bir yapı olan –*cIIAyIn*, çoğunlukla şahıs zamirleri üzerinde kullanılmıştır. Birkaç örnekte ise işaret zamiriyle birlikte verilmiştir. Bu yapı, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik bir şekli konumundadır ve ‘gibi’ anlamındadır.

–*cIIAyIn* yapısı “teşbih bildiren birleşik edat” olarak açıklanmaktadır (Timurtaş 1992: 92).

Saadet Çağatay, “-cileyin” ekinde asıl “gibi” anlamını veren “-çe” eşitlik hâli eki olduğunu söyler (Çağatay 1943:104).

Bugünkü dilde tamamen ortadan kalkmasına rağmen bu yapının kulaklara aşına olmasını sağlayan belki de en kıymetli hazine Yunus Emre’dir.

Acep şu yerde varm'ola
Şöyle garip **bencileyin**
Bağrı başlı gözü yaşlı
Şöyle garip **bencileyin**

Ekin kullanıldığı sözcüklerin çoğunun I. ve II. şahıs zamirleriyle kullanılması dikkat çekicidir:

-cIIAyIn yapısının *Divan*’da kullanıldığı yerler şöyledir:

Kanı bir **sencileyin** saltanat atına süvār
Şeh-i ferhunde cemāl ü melik-i ferruh-fāl

(Tarlan 1992, 86)

Kim aldı **sencileyin** bir seferde iki hisār
Ki görmemiş ola mislini pir-i Keyvānı

(Tarlan 1992, 112)

Ey Şahensāh-ı felek-mertebe vü mihr mihī
Görmedi çeşm-i felek **sencileyin** pādişehi

(Tarlan 1992, 117)

Serv-i sihi çekinmeye āzād olmağa
Şol asrda ki **sencileyin** pādişāh ola

(Tarlan 1992, 159)

Māla mağrur olma ey hāce ki bu dünyā diyen
Sencileyin nice baykuş uçuran virānedir

(Tarlan 1992, 177)

Bir dahi benim **sencileyin** pādişehim yok
Ey dost senin nice benim gibilerin var

(Tarlan 1992, 184)

Yanında kimin **sencileyin** bir sanemi var
Kāfirdir eğer zerrece gönlünde gamı var

(Tarlan 1992, 243)

Gezmekle çemen gūşelerin düştüm ayakdan
Bir **sencileyin** serv-i hırāmān ele girmez

(Tarlan 1992, 248)

Ey gözüm ebr-i bahāri geh yağar geh açılır
Ālem içre **sencileyin** kimse yek-sān ağlamaz

(Tarlan 1992, 258)

Gelmemiştir gelmeyiser döneli çarh-ı felek
Sencileyin gönlü katı bencileyin cānı pek

(Tarlan 1992, 295)

Lebinden ağzını sordum dedi ki ben dahi
Necāti **sencileyin** anı bī-nişān bilirim

(Tarlan 1992, 312)

Avlayamadı **sencileyin** kimse Necâti
Ol gözleri ser-mest gazâli gazeliyle

(Tarlan 1992, 351)

Bencileyin etti şeydâ bülbül-i bî-çareyi
Şir-i dil-keş mevsim-i nev-rûz âvâz-ı hazin

(Tarlan 1992, 95)

Ah eyledi kim çıktı tütünü tepesinden
Yakıp ciğeri **bencileyin** nâra benefşe

(Tarlan 1992, 106)

Derd ile sen de **bencileyin** kanlar ağla kim
Bugün banaysa yarın efendi sana imiş

(Tarlan 1992, 125)

Demez nice sürünürsün kapımda sen de garib
Kimesne **bencileyin** olmasın vatanda garib

(Tarlan 1992,161)

Ele cân alıp urar kendüyi divârlara
Gün dahi **bencileyin** küyünü mestane geçer

(Tarlan 1992, 210)

Durduğu yerde **bencileyin** şem'-i cem erir
Bir derdi var içinde ki yediği anı yir

(Tarlan 1992, 213)

İşin altın olmağ istersen harâbât ehli ol
Vay ana kim **bencileyin** kimse devlet-hâhı yok

(Tarlan 1992, 274)

Bigâne gibi bakdığın oldur Necâti'ye
Kim var hezâr **bencileyin** âşinaların

(Tarlan 1992, 284)

Gelmemiştir gelmeyiser döneli çarh-ı felek
Sencileyin gönlü katı bencileyin câmı pek

(Tarlan 1992, 295)

Zülfü sevdâsına mı düştün yellersin her seher
Ey sabâ **bencileyin** sen de aceb âvâresin

(Tarlan 1992, 325)

Zülfün âşüfteleri hâline rahm eylemeyen
Göreyim **bencileyin** derde giriftar olsun

(Tarlan 1992, 334)

Zülfü sevdâsına mı düştün yellersin her seher
Ey sabâ **bencileyin** sen de aceb âvâresin

(Tarlan 1992, 345)

Güneş gibi eşiğinde yüzün düşüp sürünen
Hezâr **bencileyin** zâr-ı şerm-sârı gör'e

(Tarlan 1992, 390)

Ekin şahıs zamirleriyle kullanımına dair *Divan*'daki örneklerin sayısı 25 adettir.

Bunların dışında *Divan*'da şu örnekler de bulunmaktadır:

Tahrib etti şi'rümi mahzâ bir iki türk

Görmedi kimse **buncılayın** nehb ü gâreti
(Tarlan 1992,148)

Demezim şî're hüner durur velî
Buncalayın şî'r demek key hüner
(Tarlan 1992, 224)

Komaz mey içmeğe sofîyi şeyh savma'da
Yoğ ola **ancılayın** bir evinde hürmetsiz
(Tarlan 1992, 257)

Ekin şahıs zamirleriyle kullanımının dışında işaret zamirleriyle kullanılmış şekline de *Divan*'da üç yerde rastlanmıştır.

1.4.3. Durur

Bildirme ekinin yerine kullanılan *durur* yapısına *Divan*'da sık rastlandığı söylenebilir. Bu yapı, her ne kadar bir sözcük gibi ayrı yazılsa da bildirme ekinin fonksiyonunu üstlendiği açıktır.

Yapının en eski biçimi, Uygurcada kullanılan bildirme eklerinden biri *olan – tur*' un geniş zaman çekimiyle ortaya çıkmıştır denilebilir. Bu durumu, Uygur metinlerinde geçen *nâçükin turur munitäg* “niçin böyledirler?” örneği kanıtlar niteliktedir (Akalin 1998, 49).

Yapıya *Codex Cumanicus*'ta da aynı fonksiyonda rastlanır (Akalin 1998, 102).

Karahanlı Türkçesinde de *durur* yapısı, bildirme görevini ‘*erdi*’ ve ‘*ol*’ ile ortaklaşa üstlenir. *Divanü Lûgat-it- Türk*'teki ifadeye göre bildirme yerine kullanılan ‘*erdi*’ ve ‘*ol*’ un yanında kullanılan ‘*turur*’, kişinin işi işlemediğini, işlemek azminde olduğunu anlatır. (Atalay 1998: 169-170). Bir şeyin, söylendiği zaman bir yerde durduğunu ve bulunduğunu haber veren ‘*turur*’ için ‘*ol evde turur*’ (o evde hazır, bulunuyor); ‘*er sökel turur*’ (adam hastadır) örnekleri verilmiştir. (Atalay 1999: 180-181).

Ad soylu sözcükleri yüklemleştirici bir görevi bulunan yapı, aynı zamanda çekimli fiillerin üstüne gelerek de kullanılmıştır.

Harezmi Türkçesinde de *Nehcü'l- Feradis*'te geçen *bular ol kimärsälär tururlar* ‘bunlar o kimselerdir’ örneğinden hareketle bildirmenin *turur*'la sağlandığı görülür (Akalin 1998, 192).

Ercilasun, Eski Oğuz Dönemi'nde ‘*durur*’ un yanında ‘*-dur*’ un da yaygınlaştığını (Yunus durur, Yunus dur ‘Yunus’tur’) , ‘Osmanlı Türkçesi’ dönemine

gelindiğinde, ‘*durur*’un bildirme işleviyle kullanımının 15. yüzyıldan itibaren seyrekleştiğini ve 17. yüzyılda da kaybolduğunu belirtir. (Ercilasun 2014, 456,460).

Bugün bildirme eki olarak kullanılan *-Dır*’ın zamanla, *Durur* yapısındaki geniş zaman ekinden sıyrılarak son halini aldığı söylenebilir.

Yapının *Divan*’da isim soylu sözcüklerle kullanımına dair örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Afv-i kerem-nişân durur muslih-i hatâ
Lâfz-ı güher-fişâmı durur zînet-i savâb
 (Tarlan 1992, 53)

Devr-i ruhunda kirpiğine dayanır gözün
Lâzım durur arûs-ı memâlik kocana tîğ
 (Tarlan 1992, 74)

Ne denli karga derneği gibi çoğ ise hasm
Şehbâz-ı tîz-bâl durur husrevâne tîğ
 (Tarlan 1992, 74)

Ol perî-çehre eğer gizler ise gün yüzünü
 Dün **garibin durur** ey dil saçın elden komagıl
 (Tarlan 1992,80)

Güle gel ayş ü tarab **çağı durur** diye sana
 Sebzeler hâl diliyle yine gūya mı değil
 (Tarlan 1992,88)

Onun için kimseye vermez selâm ol nazenin
 Lebleri **nâzik durur** zahmet verir dendân-ı sîn
 (Tarlan 1992, 95)

Mustafa kim **ümme-i Ahmed durur** yârân ana
 İhtişâm ü ihtirâm ü i’tişâm ü iltiyâm
 (Tarlan 1992, 123)

Gözün karardır u **çigzin durur** başın mihrin
 Gubâr-ı ma’reke vü çarha-ceng-i Sultâni
 (Tarlan 1992, 112)

Hoş durur gül yüzlülerle bana gülşen gūşesi
 Zâhidâ hüriler ile cennet-i Mev’â sana
 (Tarlan 1992, 155)

Yüz bin belâsı **var durur** aşkın belâ budur

Kim her belâsının nice bin mübtelâsı var

(Tarlan 1992, 209)

Hoş olur halka-i zikr ü dem-i tesbih veli

Fasl-ı gül-zâr durur devr mey-i nâbındır

(Tarlan 1992, 212)

Şu **divâne durur** âkil k'ola aşkınla şeydâ ol

Saçın zencirini komaz elinden her ki usludur

(Tarlan 1992, 212)

Aydın içinde **tire (Tire) durur** hâl-i 'ârızın

Ruhsâr Germiyan hat-ı müşgin (Karasi) dir

(Tarlan 1992, 228)

Ger cân giderse vuslat-ı cânân girer ele

Assı durur bu yolda hakikat ziyânımız

(Tarlan 1992, 252)

Âşık olalı **gam u gussa durur** hep yediğim

Ki muhâlif yemek ister kişi sayru olacak

(Tarlan 1992, 275)

Bilmezem nice **hacerden durur** ey dost dilin

Hiç eser eylemedi ana füsün ü hiyelüm

(Tarlan 1992, 313)

Irağ olalı çeşmimden karanu **gün durur** günüm

Nola arz-ı cemâl etsen benim şem-i şebistânım

(Tarlan 1992, 314)

Sayru durur Necâti dediler öget görün

Dil-ber yolunda ölmek için illet etmesin

(Tarlan 1992, 341)

Her kime yalan ise derdin bana **gerçek durur**

Her kime gerçek ise valsın bana yalan gibi

(Tarlan 1992, 430)

Yalnız ben değilim her kişi **divâne durur**

Sen perî çehre melek-manzara Mestî Çelebi

(Tarlan 1992, 439)

Divan'da *Durur*'la ilgili 21 örneğe rastlanmıştır.

durur yapısı bildirme işlevinde olmasına rağmen *Divan*'da çekimli fiil üzerinde de iki yerde kullanılmıştır:

Kim subh-ı devlet içre **tulū eylemiş durur**

Hurşid-vār Pâdişeh-i Müşterî cenâb

(Tarlan 1992,53)

Şu günden kim boyun serv ü ser-i zülfün semen-bûdur

Çinâr **ölmüş durur** gider benefşe kara yaşlıdır

(Tarlan 1992, 211)

1.4.4. Zamir *n*'sinin Yerine –y Yardımcı Ünsüzünün Kullanılması

Zamir *n*'si ya da “pronominal *n*”, “zamir ünsüzü”, “iyelik zamiri *n*”, “adıl *n*”si, “zamircil *n*”, “zamirsel *n*”, “yardımcı konsonant *n*”, “yardımcı ünsüz *n*”, “koruma ünsüzü *n*”, “türeme ünsüzü *n*” ... olarak adlandırılan bu (n) ünsüzüyle ilgili olarak üçüncü kişi iyelik eki ile ad durum ekleri arasında, aitlik eki +ki ile ad durum ekleri arasında, ünlüyle biten sözcüklere eklenen ilgi hâlinde önce ve “bu, şu, o” adlarından sonra kullanıldığı izlenmiştir (Efendioğlu- İşcan 2010: 121- 143).

Zamir *n*'sinin yerine zamir *g*'si terimi de ortaya atılmıştır. Vügar Sultanzade'nin çalışmasına göre *n* zaten nazal bir sestir. Bundan dolayı nazal *n* terimi yanlış ve yanıltıcıdır. Sultanzade bu terimin yerine zamir *g*'si terimini önerir (Sultanzade, https://www.academia.edu/5723925/NAZAL_g).

Zamir *n*'sinin kökeniyle ilgili olarak muhtelif görüşler ortaya konulmuştur. Bu görüşlerden en önemlisi 3. kişi iyelik ekinin aslında ana Altay dilindeki 3. kişi zamiri *in'den geldiği yönündedir. *bi(n) “ben”, *si(n) “sen”, *i(n) “o”. Dolayısıyla buradaki (n)'nin eski 3. kişi zamirinden oluşma arkaik 3. kişi iyelik ekinin kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Pek çok dilbilimci bu görüşü savunmaktadır (Ayrıntılar için bk. Efendioğlu- İşcan 2010: 121- 143).

Ancak, III. teklik kişi iyelik ekiyle belirtme hariç durum ekleri arasında *zamir n*'sinin kullanılmaması açısından Yeni Uygur ve Özbeklerin de zamir *n*'sini kullanmamasından yola çıkılarak *zamir n*'sinin iyelik kökenli olmadığına dair bir görüş de vardır. Bu görüş, *zamir n*'sinin Türkçenin lehçeleşmesinden sonraki dönemde ortaya çıktığı, iyelik eklerinin ise Türkçenin lehçeleşme döneminden öncesine ait olduğunu savunur (Ayrıntılar için bk. Özdemir 2014: 137- 145).

Eski Anadolu Türkçesinin bitişinden sonra yazılan ve çalışmaya konu olan *Necati Bey Divanı*'nda da *kendü/kendi* sözcüğü üzerinde *zamir n*'si kullanılmamıştır. Bunun yerine bugünkü yardımcı seslerden *-y*'nin kullanımının tercih edildiği görülmüştür.

Divan'dan alınan sözkonusu örnekler aşağıdaki gibidir:

Dil fikr ederdi **kendiye** çarhın oyunların
Küllî kıldardı işret ü şâdiden ictinâb

(Tarlan 1992, 53)

Gerdün ururdu **kendi** âlî cenâbına
Her subh-dem sitâresini bozmasa seher

(Tarlan 1992, 69)

İslâma meyli olmasa durmazdı solda
Kendi nisbet eyleyüben taylesâna tiğ

(Tarlan 1992, 72)

Çekdi çevirdi **kendü** ey sim-ber nişân
Müşgin kaşına benzemek ister meger nişân

(Tarlan 1992, 100)

Ortaya aldı **kendü** şevkinle şem'i cem
Kaddin hevâsı ile çizelden kenâr serv

(Tarlan 1992, 102)

Divan'da *zamir n*'sinin yerine *-y* yardımcı ünsüzünün kullanıldığı 5 örneğe rastlanmıştır.

Kendi/kendü sözcüğünün dışında *bu* zamirinde de *zamir n*'si 2 örnekte kullanılmamış, yerine ise herhangi bir ses getirilmemiştir. Örneklerin *Divan*'da geçtiği yerler şu şekildedir:

Bin güzeller bulunur Yūsufa mâned ammâ
Bu kadar var ki **bular** kendilerin satmadılar

(Tarlan 1992, 240)

Ümüdim kati çok sabrım kati az
Necâti'nin **bulardır** varı yoğu

(Tarlan 1992, 412)

2.SÖZ VARLIĞINDAKİ ARKAİK ÖRNEKLER

Dil, iletişimin vazgeçilmez unsuru olarak önemini her zaman korumuştur. O, gizli bir anlaşmalar sistemidir. İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayırır ve onun yaşam içinde konumunu belirler. Bu sebeple dil üzerinde özellikle durulmuş, her dilin kendine ait dilbilim çalışmaları oluşturulmuştur. Bu çalışmalar dillerin doğuşunu, yapısını, o dile ait sözcüklerin yaşını hatta yok oluşunu ortaya koyar.

Doğan Aksan, her dilin söz varlığını oluşturan sözcüklerin bazılarının dil içi ya da dil dışı etkenlere bağlı olarak yitirildiğini, unutulduğunu vurgular (Aksan, 1999: 23). Bu durum, dili canlı bir varlık olarak kabul eden dilbilimciler açısından “sözcük ölümü” olarak adlandırılır (Aksan 2004: 90).

Güncel dilin kaybettiği söz varlığı unsurları, dış dünyaya nispeten daha kapalı olması bakımından etkileşimin ve değişimin sınırlı olduğu ağızlarda varlığını koruyabilmiştir. Ağızların bu durumu yanında, yazılı tarihî eserlerin incelenmesi kaybolmaya yüz tutmuş eskicil dil özelliklerinin kayıt altına alınması açısından şüphesiz yararlı olacaktır.

Divan edebiyatı ürünleri hem eski edebiyat hem de dil araştırmaları için zengin bir saha olma özelliği gösterir. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllar devrin siyasal ve sosyal açıdan geçiş dönemi olması sebebiyle arkaik öğeler bakımından incelenmeye değerdir. Dolayısıyla her iki dönemde de yaşamış olan Necati Bey, arkaik dil malzemelerinin bugüne taşınmasına vesile olmuş şairlerden biridir. *Eski Anadolu Türkçesi ile eser vermiş olan Necatî, Türkçeyi gayet iyi konuşan ve kullanan biri olarak dikkat çekmektedir. Türkçenin anlatım vasıtalarından olan deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler, özlü sözler, vb. gibi yapı taşlarının Necatî'nin şiirinde hayli yer bulduğunu belirtmek gerekir* (Bozkaplan 2011: 169- 184). Aşağıda Necatî Bey *Divan*'ında geçen arkaik söz varlığı örnekleri sıralanacaktır:

2.1. ATASÖZLERİ

Hem didaktik hem nükteli hem de üstün bir zekâ ürünü olarak geçmişle bugünün kuşakları arasında köprü vazifesi gören atasözleri ile ilgili pek çok tanım vardır. Türk Dil Kurumunun açıklamaları içinde de şu şekilde bir tanıma rastlamak mümkündür:

Anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla

dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz: Âlet işler, el övünür. Ak akça kara gün içindir. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını. Ağlamayan çocuğa meme vermezler. Keskin sirke küpüne zarar. Çobansız koyunu kurt kapar. Taşıma su ile değirmen dönmez. Güvenme varlığa düşersin darlığa. Bakarsan bağ, bakmazsan dağ vb. (Büyük Türkçe Sözlük).

Atasözlerinin diğer Türk lehçelerindeki adları ise *Büyük Türkçe Sözlük*'te şöyle verilmiştir:

Azerbaycan Türkçesi: atalar sözü; Türkmen Türkçesi: atalar sözi ~ nakil; Gagauz Türkçesi: söleyiş; Özbek Türkçesi: maqól; Uygur Türkçesi: maqal; Tatar Türkçesi: mäqal' ~ babalar süze; Başkurt Türkçesi: mäqäl; Kmk: atalarsözü ~ ata sözü; Krç.-Malk.: nart söz ~ ata-babaları sözleri; Nogay Türkçesi: ata söz ~ takpak; Kazak Türkçesi: makal; Kırgız Türkçesi: makal; Alt.: kep sös; Hakas Türkçesi: söspek ~ adalarsözî; Tuva Türkçesi: üleger tomak; Şor Türkçesi: çajılgı sös. (Büyük Türkçe Sözlük).

Her ne kadar kalıplaşmış ifadeler olsa da atasözleri de zamanla az çok değişime maruz kalabilir. *Necati Bey Divanı*'nda ise atasözlerine sıklıkla rastlanmasına rağmen arkaizm açısından ele alınanların sayısı fazla değildir.

Necâti Bey Divanı'ndan elde edilen arkaik unsur içeren atasözleri aşağıdaki gibidir:

Bin yıl yarak bir gün gerek: *Silah, teçhizat* anlamlarını karşılayan 'yarak' sözcüğü arkaik bir özellik taşır. Bu sözcükten hareketle atasözünü *şimdi eski ve gereksiz gibi görünen herhangi bir şeyin er geç kullanılacağı* anlamı çıkarılabilir. Bugün Türkçede bu anlam '*Sakla samanı gelir zamanı*' şeklinde bir atasözünüyle karşılanmaktadır.

Atasözünün *Divan*'da kullanımı ise şu şekildedir:

Bunca yıldır tîr-i âhı düşmen için saklaram
Kim demişler dostum **bin yıl yarak bir gün gerek**
(Tarlan 1992: 293)

Cân ele girmez: Bu eski kullanımdan 'canın insana bir kere verildiği, kaybedilmesi durumunda onu tekrar elde etmenin mümkün olmadığı' anlamlarına ulaşılabilir ve atasözü, *Atasözleri Sözlüğü*'ne bugünkü haliyle "*can bostanda bitmez*" (Aksoy, 195) şeklinde girmiştir.

Atasözünün *Divan*'da geçtiği beyit aşağıda verilmiştir:

Hay esirge seni sen **cān ele gırmez** derler
Cān için gam yemezem cān ise cānān değil'a

(Tarlan 1992, 373)

Eyle iyiliği āb-ı revāna at: Atasözü bugün “iyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir” şeklini almıştır, “karşılık beklemeden iyilik yapmak” anlamındadır. Atasözü *Divan*'da aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Meyl et gözüm yaşına eyā serv-i hōş-hıram
Derler ki **eyle iyiliği āb-ı revāna at**

(Tarlan 1992, 165)

Divan'da arkaik özellik sağlayan üç atasözü kaydedilmiştir.

2.2. DEYİMLER

Bir dilin belki de en önemli kültür aktarım aracı olan deyim ve atasözleri halkın hafızasında korunurlar. Dil kullanıcısının ifade kapsamını genişleten bu kalıp sözler, zamanın etkilerine yani değişime, sözcüklere nazaran daha kapalıdır. Buna rağmen deyimler ve atasözlerinin uzun süreler içinde bazı sözcükleri kullanımdan düşebilir veya küçük şekil değişikliklerine uğrayabilir. *Necati Bey Divanı* 'nda da söz konusu örneklere sıkça rastlanmıştır:

and içse başı ağrınamak: *Deyimler Sözlüğü*'nde “yemin etsem başım ağrımaz” şekliyle yer alan deyim *Divan*'da aşağıdaki beyitte şu şekilde geçmektedir:

And içerse başı ağrımaya mihrin zerrece
Kim kamer sen pādişahın bendesidir kem-terin

(Tarlan 1992, 96)

arkasını yerde komak: Deyim bugün kullanılan “sırtını yere getirmek” ifadesinin bir başka şeklidir. *Deyimler Sözlüğü*'nde bu ifadenin “güreşte hasmı sırtüstü yere yatırarak yenmek” anlamında olması, *Divan*'da ise “pehlivan” sözcüğüyle birlikte kullanımı deyimlerin anlamlarının yakın olduğu anlamına gelebilir. Deyimin yer aldığı beyit aşağıdadır:

El **arkasını yerde kodu** pehlivān iken
Benzer ki oldu kāmetine dest-yār serv

(Tarlan 1992, 102)

barmağı ağızında kalmak: Deyim bugün sadece ses değişikliğiyle “parmağı ağızında kalmak” şekline dönüşmüştür ve “şaşırmak, şaşakalmak, hayret etmek” anlamındadır.

Divan'da deyim aşağıdaki beyitte geçmektedir:

O māhı nagehān görsem bana söylemeyip geçse
Kalır barmağım ağızımda gören demez ki canlıdır

(Tarlan 1992, 181)

başın aluben kaçmak: Deyim, bugün kullanılan “başını alıp gitmek” deyiminin başka bir şeklidir. *Divan*'da geçtiği beyit şu şekildedir:

Ebr dürdü yüzünü saht oldu zemīn

Mihr **başın aluban kaçdı** ve māh oldu hacil

(Tarlan 1992, 80)

başını eteğine sarmak: Deyimler sözlüğünde bu deyim “başını koltuğunun altına almak” şeklindedir. Anlamı ise “ölümü göze alarak bir işe girişmek” şeklinde verilebilir.

Divan'da deyim kullanımı şu şekildedir:

Başın sarar eteğine mektub alır varır
Bir parmağ ile ey nice iklim açar nişān

(Tarlan 1992, 99)

başların üstünde yeri var: Bugünkü kullanımda deyim “başımın üstünde yeri var” şeklindedir. *Divan*'da ise şu beyitte geçmektedir:

Olsun hemişe başların üstünde yeri var
Mansür ola ne yana kim eder sefer nişān

(Tarlan 1992, 101)

zebānına ne kim gelse söylemek: Deyimin bugünkü kullanımı *ağızına geleni söylemek* şeklindedir. *Divan*'da da şu beyitte kullanılmıştır:

Yüzüne benzerem dermiş acebdir hāleti şem'in

Baş ortaya koyup **söyler ne kim gelse zebānına**

(Tarlan 1992, 383)

eme seme yaramamak: *Tarama Sözlüğü*'nde “hiçbir işe yaramamak” şeklinde açıklanan deyim gösterilen örnek şudur:

Nice **eme seme yaramaz** taşrakiler sandıkları gibi şeyler verip.

(Ev. XVII. II, 414)

Deyim, *Derleme Sözlüğü*'ndeysen, *Tarama Sözlüğü* ve *Divan*'daki anlamla bağlantısı olmayacak şekilde açıklanmıştır. Bu kullanım, büyük olasılıkla *em* 'ilaç, çare' sözcüğü ve ona yakıştırma yoluyla eklenen anlamsız *sem* sözcüğünün bir birleşimidir. Bundan yola çıkılarak deyimın anlamı, 'ne önemli sayılan ilaca ne de önemsiz başka bir işe yaramamak' olarak yorumlanabilir.

Deyimin *Divan*'da geçtiği beyit ise aşağıdadır:

Ne lâ'li dirgirir ne saçı mârı öldürür

Gâlib budur ki *yaramaz* oldun *eme seme*

(Tarlan 1992, 393)

gözü açık uykuya varmak: Deyimin anlamı bugün kullanılan "ayakta uyumak" ifadesine çok benzemektedir. *Divan*'da şu beyitte kullanılmıştır:

Har-güş gibi *gözü açık uykuya varmış*

Ermezse ne tan devlet-i bidāra benefşe

(Tarlan 1992, 106)

iğne basacak yer bulamamak: Deyim, bugün kullanılan "iğne atsan yere düşmez" ifadesinin bir başka şeklidir. *Deyimler Sözlüğü*'nde "çok kalabalık" anlamına gelmektedir. *Divan*'daki kullanımda bu anlama uygundur:

Güneş **iğne basacak yer bulamaz** dopdoludur

Yeryüzü kevkeben ile nite kevkeble felek

(Tarlan 1992, 76)

izi tozuna göz dikmek: Bugün tamamen kullanımdan düşmüş olan ifadenin yerini "gözü yolda kalmak" deyimi almıştır. Her iki ifadenin anlamının da "birinin gelmesini merak, istek ve özlemle beklemek" şeklinde olduğu deyimın *Divan*'da geçtiği beyitten çıkarılabilir:

Nergīs gibi **göz dikmiş idim izi tozuna**

Bir kez demedi sūhte hakk-ı nazarın var

(Tarlan 1992, 184)

Karaman bahşişi: Bir deyim hazinesi olan *Necati Bey Divanı*'nda, 3 gazel beytinde geçen "Karaman bahşişi" deyimi, "pabucu dama atılmak, parayı veren düdüğü çalar, sürmeyi gözden çekmek" deyimlerinde de olduğu gibi, hikayeye dayanan bir deyimdir. "Vaad edilen bir ihсандan vaz geçmek" veya "sözünde durmamak" demeye gelen bu deyim, günümüzde kullanımdan düşmüştür.

“*Karaman bahşışı*” deyimi, *Karamanlı Nizami (15.yy)*’ye, devrin *Karaman Bey’inin, akşam eğlence meclisinde yaşanan coşku ile ihsanlarda bulunup sabah vazgeçmesi üzerine söylenmiştir* (Açıkgöz 2009, 22).

Deyim *Divan*’da şu beyitlerde geçmektedir:

Hep ***Karaman bahşisidir*** rûzigârın verdiği
Hazır ol kim verdiği senden geri devrân alır
(Tarlan 1992, 174)

Sana kalır sanma sakın kim bu devrân bahşışı
Hep ***Karaman bahşisidir*** hep ***Karaman bahşışı***
(Tarlan 1992, 421)

Deyimin bu kullanımlarının dışında *Divan*’da deyime atfen bir kullanım daha izlenmektedir:

Demişti öldürem seni ferah ol tîğ-i hışmımla
Diriğa ahdine turmaz sanasın Karamanlıdır
(Tarlan 1992, 181)

kardeş okuşmak: *Tarama Sözlüğü*’nde “birbirini kardeş saymak” anlamındadır. *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanmayan ifadenin *Divan*’daki kullanım yeri aşağıdaki beyittir:

Sofiliğ ile ***kardeş okuşmadığ*** idi ya
İllâ ki mey-i nâb ile oğlan ele girmez
(Tarlan 1992, 248)

karga derneği gibi çoğ: Deyimin *Deyimler Sözlüğü*’nde, *Tarama Sözlüğü*’nde ve *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanmamıştır. Ancak, deyimde geçen *karga derneği* ifadesi akla *karga sürüsünü* getirmektedir. ‘*Dernek*’ sözcüğünün *Güncel Türkçe Sözlük*’te ‘toplantı, düğün’; ‘belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet’ ; ‘pazar veya panayır kurulan gün, deri’ gibi anlamları verilmiş olup sözcüğün ‘kalabalık, çokluk’ anlamı verdiği düşünülebilir. Dolayısıyla beyitteki anlamdan anlaşılacağı üzere deyim bugün kullanılan *it sürüsü gibi* ifadesinin karşılığıdır denilebilir.

Ne denli ***karga derneği gibi çoğ*** ise hasm
Şehbâz-ı tîz-bâl durur husrevâne tîğ
(Tarlan 1992, 74)

Divan'daki bu kullanımdan hareketle “sayıca çok olma, kalabalık olma” anlamında kullanıldığı sonucuna varılabilir. Deyimin tamamen dilden düşmüş olması, arkaizm açısından önemli bir örnektir.

kef geçmek: Deyimin *Deyimler Sözlüğü*'nde, *Tarama Sözlüğü*'nde ve *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmamıştır.

“*Bu deyim de çok az kullanılan deyimlerdendir. Kastamonu ve civarında, aniden kötü haber alan, bir şeyden korkan insanlar için “benzi keş keş geçti” denir. Yani o kişinin yüzü beyazlamış ve o kişi kendinden geçmiştir. Necati ‘nin aşağıdaki beyitinde geçen “keş geçmek” deyimini Atilla Şentürk “kendinden geçmek” şeklinde açıklamıştır. Şentürk sözü geçen deyim Tarama Sözlüğü’nde “takatten kesilmek, takatten düşmek” şeklinde yer aldığını fakat metinlerde bu deyim daha ziyade “kendinden geçmek” anlamında kullanıldığını ifade eder*” (Akman 2009: 74).

Divan'da deyim geçtiği beyit şudur:

Terk et Necâti hâce-i dünyâ-peresti kim
Kef geçme mâl üstüne verdi kemâl ana

(Tarlan 1992, 155)

Divan'daki bu örnekten hareketle deyim *kendinden geçmek* anlamıyla örtüştüğü söylenebilir.

kol / el kavşurup durmak: Bugün yerini *el pençe divan durmak* deyimine bırakan ifade ‘saygı duyulan kişi karşısında ayakta elini bağlayıp durmak’ anlamını verir. Beyitlerde geçen *kul gibi* ifadesi de bu anlamı doğrular niteliktedir.

Beyitler *Divan*'da aşağıdaki gibi yer almıştır:

Bağa gel kim mesned-i hüsne geçip sultân-ı gül

Karşısına kul gibi **el kavşurup** ar’ar durur

(Tarlan 1992, 205)

Dest olur bālâ-yi dest anun için ey serv-kad
Karşına **kol kavşurup durur** sanevber kul gibi

(Tarlan 1992, 431)

tuz saçmak: Deyimin bugünkü kullanımı “yaraya tuz basmak” şeklindedir ve “bir derdin acısını çoğaltmak” anlamındadır. *Deyimler Sözlüğü*'nde bu ifade “yaraya tuz biber ekmek” olarak verilmiştir.

Divan'da deyim kullanımı şu şekildedir:

Yine dil-hastelere vasl ile merhem geliser

Yine *tuz saçılısar* var ise yaralı yürek

(Tarlan 1992, 75)

yelmek yöpürmek: Deyimdeki *yelmek* sözcüğü *Tarama Sözlüğü*'nde '*koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek; (hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek*' anlamlarındadır.

Derleme Sözlüğü'nde de "yelip yüpürmek" olarak verilen deyim "bir işin bir şeyin peşinde koşmak, koşturmak" anlamındadır ve kullanıldığı yerler şöyle sıralanmıştır: *Eğridir köyleri –Isparta; *Tefenni –Burdur; Söğüt *Çal –Denizli; *Lapseki –Çanakkale; *Mustafakemalpaşa –Bursa; *Söğüt –Bilecik; Tokat –Eskişehir; Orta *Kuşunlu –Çankırı; Sinop; Samsun; *Merzifon ve köyleri –Amasya; Tokat; Bahattin *Ulubey, Bayadı –Ordu; *Şebinkarahisar –Giresun; *Vakfikebir –Trabzon; Maraş; Hacıilyas *Koyulhisar –Sivas; Çanıllı *Ayaş, Gürcü *Kızılcahamam –Ankara; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı, Erkilet –Kayseri; Genezin *Avanos –Nevşehir; Niğde; Bayındır *Beyşehir, *Çumra –Konya; Yerebakan *Feke, Çukurköy *Karaisalı –Adana; *Mut ve köyleri –İçel; *Ula –Muğla.

Yöpürmek ise *Tarama* ve *Derleme Sözlüğü* kayıtlarında yer almakla birlikte büyük olasılıkla yakıştırma yoluyla birleşerek deyim meydana getirmiştir.

Deyim *Divan*'da,

Yeldi yöpürdü aşığa yukarı eşk ü āh

Bir boyu serv ü bir yanağı māh aşkına

(Tarlan 1992, 377)

beytinde geçmektedir ve deyim kullanıldığı beyitte '*koşturmak, gidip gelmek*' anlamlarını verdiği söylenebilir.

yüz pekitmek/yüz berkitmek: Deyimde geçen "pekitmek/berkitmek" sözcüğü *Tarama Sözlüğü*'nde "*sağlamlaştırmak, tahkim etmek, sıkıca bağlanmak, tekit etmek*" anlamlarıyla açıklanmıştır.

Derleme Sözlüğü'nde sözcük "*pekitmek*" maddesinde "*sıkılaştırarak onarmak, sağlamlaştırmak*" anlamlarıyla Bekilli *Çal –Denizli; *Mudanya –Bursa; *Kandıra –Kocaeli; Tokat –Eskişehir; Düzce; *Merzifon –Amasya; Bağlıca, Karlı *Ardanuç –Artvin; Niğde; *Mut köyleri –İçel; *Elmalı –Antalya; *Milas –Muğla'da ayrıca *Taşköprü –Kastamonu; *Ladik –Samsun; *Piraziz –Giresun'da

kullanılmaktadır. Sözcüğün “berkitmek” maddesinde ise yine aynı anlamda Kütahya; *Kandıra –Kocaeli; Düzce; *Ünye –Ordu; Uluşiran *Şiran –Gümüşhane; Kızılçakçak *Arpaçay, Taşburun –İğdır; Aşudu *Darende –Malatya; *Nizip –Gaziantep; Taşoluk *Göksun, *Afşin, *Elbistan –Maraş ve çevresi; Savrun, *Divriği –Sivas; Solakuşağı *Şereflikoçhisar –Ankara; Bahçeli *Bor –Niğde; Kozan *Kadirli –Adana’da kullanılmakta olduğu belirtilmiştir.

Deyimin sözlüklerdeki anlamına yakın şekilde *Divan*’da geçtiği beyitlerde “*yüzünü asmak, katı yüzlülük etmek*” anlamında olduğu söylenebilir:

Her gördüğünü **yüz pekidip** bağına basar

Âyinenin güzeller ile hoş-safası var

(Tarlan 1992, 209)

Yüz berkidip âyine sana karşı gelirse

Ol yüz süze yüz verme inen yüz getirme

(Tarlan 1992, 385)

Yüz berkidip gelemes idi âyine yüze

Sen yüz verirsin ey yüzü hürşid o yüz süze

(Tarlan 1992, 399)

Divan’da yer alan ve arkaik özellik gösteren deyim sayısı 24’tür.

2.3. SÖZCÜKLER

ağızlanmak: *Tarama Sözlüğü* kayıtlarında bulunmayan sözcük, *Derleme Sözlüğü*’nde *ot yeni yeni bitmek, büyümek* anlamında İbek *Mecitözü –Çorum’da kullanılmaktadır.

Sözcüğün yapısı ise, ağız (*isim kökü*) + lan (*isimden fiil türetme eki*) şeklindedir.

Sözcüğün *Divan*’da yer aldığı beyit şudur:

Pisteler **ağızlanırmış** leblerin cüllabını

Söylenirmiş goncalar gül-berg-i handân hakkına

(Tarlan 1992, 367)

akalmak: Sözcüğe *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*'nde rastlanamamıştır. *Divan*'daki kullanımdan hareketle sözcüğün 'aklaşmak, ağarmak' anlamlarını taşıdığı söylenebilir:

Dünle tolunduğuna tan **akaldığım** bu kim
Bedr olmuş idi bürc-i sa'adette mäh idi

(Tarlan 1992, 127)

Beyitte geçen *dün, tolunmak, bedr, mäh, bürc* gibi ifadeler sözcüğün, 'günün aydınlanmaya başlaması, ağarması' anlamında kullanıldığını kanıtlar niteliktedir. Ölçünlü dilde, *Tarama* ve *Derleme Sözlüğü* verilerinde bulunmaması sözcüğün eskicil bir yapıya büründüğünü gösterir.

Sözcüğün yapısı ise ak (*isim kökü*) + al (*isimden fiil yapım eki*) şeklindedir. Bu yapıya referans olarak *çoğalmak* sözcüğü gösterilebilir.

andak: Sözcük Eski Türkçe metinlerde *ançak* şeklinde 'öylece' anlamında (KÇ D 5); *andag* şeklinde 'öyle' anlamında (Altinköl II 7); *antag* şeklinde 'öyle, şöyle; o kadar, onca' anlamlarında *antäg* şekliyle beraber (T 29) kullanılmıştır (Tekin 2000: 237- 238)

Karahanlı gramerinde *andag* şeklinde ve 'öyle' anlamındadır ve *Kutadgu Bilig*'de aşağıdaki gibi geçmektedir:

budun boldu **andag** ol öngdi körü

(KB – 2111).

Divanu Lügati't-Türk'te ise şu şekilde kullanılmıştır:

ol **andag** aydı

(DLT- I, 37-21)

Tarama Sözlüğü'nde 'hemen, o anda, derhâl' anlamlarını taşımaktadır ve sözcükle ilgili şu örneklere yer verilmiştir:

Sözün işiden kulak kendüden gitti **andak**

Cümle gönüller mutlak saddak dedi bürhana

(Yunus. XIII-XIV. 22)

Pes Nuh ile anın arasına bir mevç girdi ve Ken'an **andak** gark oldu.

(Enb. XIV. 88)

...Eline bir kise girdi, anın içinde ağu var idi, pes anı dahı otlara kattı ve ol kıza verdi, yediği saat can verdi, **andak** öldü.

(Kel. XIV. 71)

Biregü eydürse ramazan orucu farîza deĝül. Ol mel'un şundak kâfir olur. Anı **andak** öldürene kan düşmez.

(*Tuh. Le. XV. 347*)

Lâin eydür: Tanrı buyurdu. Avrat **andak** gözü yaşını sildi, eydür: El-hükmü-lillah.

Kimdir ki bu güzellik ile sen güzeli ah
Gördüğü gibi sevmeye gönül verip **andak**

(*D. B. XVI. 16*)

Çeng yanınca ne çağ alsın eline yâr def
Yâr elinden eyler **andak** çenge uyup zâr def

(*D. B. XVI. 113*)

Sözcüğün 'o kadar' anlamına verilen örneklerse aşağıdadır:

Emr kıldı kazdılar handak revan
Kestiler baş döktüler **andak** revan

(*Muham. XV. 179*)

İncelenen metindeki kullanımı da *Tarama Sözlüğü*'nde verilen anlama uygun olarak 'o anda' anlamı taşımaktadır ve şu şekildedir:

Sıçrar yüzüme yapışır **andak** gözüm yaşı
Sen mahı koyup eyler isem mihre bir nazar

(*Tarlan 1992, 176*)

Derleme Sözlüğü'nde ise *andak* sözcüğünün 'ondan sonra' anlamında *Söğüt-Bilecik'te kullanılmakta olduğu kaydedilmiştir.

aralmak: *Tarama Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamayan sözcük muhtemelen, bugün kullanılan *ıramak* (*uzaklaşmak*) sözcüğünün farklı bir şeklidir. *Divan*'daki bağlam ve *Derleme Sözlüğü*'ndeki açıklama bunu doğrular niteliktedir. Zira sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'ndeki anlamı *aralamak* maddesinde '*uzaklaşmak, geride bırakmak*' şeklinde açıklanmış ve kullanıldığı yerler şöyle sıralanmıştır: Yakaköy*Gelendost –Isparta; Çerçin -Burdur; *Bornova –İzmir; *Sivrihisar –Eskişehir; *Kandıra –Kocaeli; Samsun. Sözcüğün, aynı maddede '*uzaklaştırmak, ayırmak*' anlamlarıyla *Akyazı çevresi –Sakarya'da kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcüğün *Divan*'da yer aldığı beyit aşağıdadır:

Ölem **aralmayam** ey dost gam-ı aşkından
Çak ölünce umarım bulmayasın yalanım

(Tarlan 1992, 307)

arıklamak: *Tarama Sözlüğü*'nde sözcüğün 'aruklamak' şekliyle birlikte 'zayıflamak' anlamıyla karşılanmıştır. Aşağıdaki örneklerle kullanımı gösterilmiştir:

Tevbe eyledi fesat işten döndü, Mâlik eydür: Bir zamandan sonra anı Mekke'de gördüm kim **arıklamış** ve rıyazata meşgul olmuş.

(*Tez. Lâ. XV. 75 – 2*)

Gördü kim **arıklamış** ve gözü çukura dönmüş.

(*Tez. Lâ. XV. 37 – 2*)

Derleme Sözlüğü'nde *arıklamak* sözcüğü 'zayıflamak' anlamıyla Senir – Isparta; *Çal köyleri – Denizli; Dünderli – İzmir; *Bandırma – Balıkesir; *Şebinkarahisar, *Tirebolu – Giresun; *Zile; Mesudiye, - Ordu ve köyleri; Iğdır çevresi, Zellige – Karaman; *Kilis – Gaziantep; *Zara köyleri, Hacıilyas *Koyulhisar – Sivas; Başhüyük * Kadınhanı – Konya; Kemikler * Milas – Muğla; Büyükmanika * Saray- Tekirdağ'da kullanılmaktadır.

Divan'daki kullanımı ise şu şekildedir:

At **arıkladı** üt dir isen uçar

Dağları eyledi saman arpa

(Tarlan 1992, 110)

arkırı: *Tarama Sözlüğü*'ne *arkuru* şeklinde girmiş olan sözcük burada 'eğri, yan üstü, tersine, aykırı, yanlamasına, karşı, ters' anlamındadır.

Kapu işiği üzerinde **arkurı** bırakmışlardı

(*Dede. XIV. 73*)

Ol nebatta sernigün durmuşd'örü

Hayvana geldiyse döndü **arkuru**

(*Ga. XIV. 329*)

Bu örneklerin dışında Yunus Emre'nin dilinde de sözcüğün yaşadığı görülmektedir:

Harami gibi yoluma

Arkurı inen karlı dağ

Ben yârimden ayrı düştüm

Sen yolumu bağlar mısın

Derleme Sözlüğü'nde ise *arkırı* sözcüğü 'düz, çamursuz yol' anlamında *Şarki Karaağaç-Isparta, Ordu ve Trabzon'da; 'çarpık, çapraz, aykırı' anlamında *Düzce-Bolu, Karamanlı *Çarşamba-Samsun ve *Tirebolu-Giresun'da kullanılmaktadır.

Divan'daki kullanımında sözcük, *varmak* yardımcı fiiliyle beraber birleşik fiil halindedir. Bu şekil *Tarama Sözlüğü*'nde 'karşı koymak' anlamı taşımaktadır ve şu örnekle izah edilmiştir:

Kimse anlara **arkuru varıp** el sunmadılar.

(Enfes. XV. 173)

Divan'daki beyitte ise söz konusu ifade şu şekildedir:

Yine hışm ile durup gittin eyā serv-i revān

Sana yol kesmek için gözyaşı **arkırı varır**

(Tarlan 1992, 223)

Görüldüğü üzere beyitteki kullanımı hem 'eğri, yan' hem de 'karşı koymak' anlamında yorumlamak mümkündür.

assı: *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*'nde 'çıkar, kazanç, kâr, faiz; fayda' anlamlarıyla ifade edilen sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'ndeki kullanım yerleri şöyledir: Ankara; *Harput – Elazığ;.

Divan'daki kullanımı şu şekildedir:

Ger cān giderse vuslat-ı cānān girer ele

Assı durur bu yolda hakikat ziyānımız

(Tarlan 1992, 252)

assılı: Sözcük *assılı* şeklinle ve *faydalı* anlamında *Tarama Sözlüğü*'nde yer alır:

Åkıl kişi şöyle gerektir kim ayruklar ziyānından ögüt kesp kılıp tecrübe eyleye **assılısın** hasıl eyliye.

(Kel. XIV. 10)

İbni-Sinā eydür: Badem mürabbāsi boğaz ağrısına **assılıdır**.

(Mü. Şi. XIV – XV. 35)

Sözcük, *assı* 'fayda' ile isimden isim yapım eki olan "-lı"nın birleşmesiyle oluşmuştur. *Derleme Sözlüğü*'nde *ası* (*assı*) sözcüğünün anlamı 'fayda' olarak verilmiştir. Dolayısıyla sözcüğün anlamı 'faydalı'dır. Ankara'da kullanıldığı belirtilmiştir.

Divan'da şu şekilde kullanılmıştır:

Mey-fürûşa bu Necâti dil ü cân etti girev

Mey-i aşk aldı zihi **assılı** bâzâr-ı aziz

(Tarlan 1992, 249)

ayakdaş: *Tarama Sözlüğü*'nde 'işlerini el birliği ile yapan kişilerden her biri' ifadesiyle açıklanan sözcüğe:

Nâm ile kûy-i harabatın nice ayyaşıyuz

Can ile rindân-ı bezm-i aşkın **ayakdaş**ıyuz

(*Aşki. XVI. 174*)

beyti örnek olarak gösterilmiştir.

Derleme Sözlüğü'nde ise anlam 'arkadaş, yol arkadaşı, yoldaş' olarak verilmiştir. Sözcüğün Ordu ve köyleri; Mağura *Maçka –Trabzon; Güneyce – Rize'de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Divan'da sözcük şu beyitte geçmektedir:

Serv-i yâra **ayakdaş** olmadın

Ey sanevber bu şiveden el çek

(Tarlan 1992, 288)

ayıtmak: *Tarama Sözlüğü*'nde 'söylemek, demek, anlatmak' olarak açıklanan sözcük ile ilgili verilen örneklerden bazıları aşağıdadır:

Eyle kim gördüydü **ayıttı** düşün

Etiler nitmek gerek bunun için

(*Yuz. Şeyd. XIII. 3*)

Derleme Sözlüğü'nde 'Söylemek, anlatmak, nakletmek, konuşmak' anlamındadır. Sözcüğün Afyon ve köyleri; Yalınkuyu *Nazilli –Aydın; Balıkesir ve çevresi; Büyükanafarta *Eceabat –Çanakkale; Hacıhamzalı *Tarsus –İçel'de kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

Divan'da yer aldığı beyit şudur:

Kimden tutalım ey yüzü hurşid gel **ayıt**

Sana güzellik eyledi mâhım bana gönül

(Tarlan 1992, 299)

aylandırmak: *Tarama Sözlüğü*'nde 'dolaştırmak, çevrede gezdirmek' anlamlarıyla karşılanmış olan sözcüğe şu örnekler verilmiştir:

Aylandırdıñ gelip hüsn atını ey şehsüvar

Mihrim artıp gitti destimden inân-ı ihtiyar

(*Zati. XVI. 117*)

Hublar alayı içre **aylandır** hüsn atın

Sana meydan içinde yoktur ey dilber yeter

(*Zati. XVI. 118*)

Derleme Sözlüğü'nde 'gezdirmek' anlamında Karaçay aşireti, Başhöyük* Kadınhanı -Konya'da; 'savsaklamak, geciktirmek' anlamında Edirne'de kullanılmaktadır.

Divan'daki kullanımı şüphesiz 'gezdirmek' anlamındadır ve şu beyitte geçmektedir:

Güneşsin **aylandır** himmet atın

Ki himmetle alınır baht satın

(Tarlan 1992, 38)

azırganmak: *Tarama Sözlüğü*'nde *azırganmak*'la aynı anlamda 'az görmek, ehemmiyet vermemek, azsınmak, istihfaf etmek' ifadeleriyle karşılanmıştır ve verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Huzeyfe, Beni- Gurab'ı **azırganup** kardaşını andağı mālın nehbine ve gaaretine göndermiştir.

(*Anter. XIV. 2, 267*)

Sen dahi Hak Taālā bunca iklimler ve vilâyetler verdi; henüz **azırganursın**.

(*İs. H. XIV. – XV. 774*)

Derleme Sözlüğü'nde *azınsamak*la aynı anlamda, 'az görmek' anlamında *Dinar köyleri –Afyon; *Karahallı –Uşak; Akçasar *Eğridir –Isparta; Moraca *Çal –Denizli; Alamut *Bozdoğan – Aydın; Falaka, Furunlu, *Bayındır, Tepeköy, *Torbalı – İzmir; Alaşehir köyleri, *Eşme – Manisa; *Edremit –Balıkesir; *Lapseki – Çanakkale; Eğrigöz *Emet – Kütahya; *Kandıra – Kocaeli; Yeniköy – İstanbul; Giremez *Araç, *Cide, *İnebolu, *Taşköprü – Kastamonu; Genek –Çankırı; *Alaca –Çorum; Samsun; *Gümüşhacıköy, Varay –Amasya; *Zile, *Taşova –Tokat; Ordu; Çoğulhan *Afşin –Maraş; *Kırıkhan, *Antakya –Hatay; Koyulhisar –Sivas; Çalılı – Yozgat; Sobran *Nallıhan –Ankara; *Bor –Niğde; Nevşehir; *Ermenek –Konya; *Anamur –İçel; Karadere *Gündoğmuş, *Gazipaşa –Antalya; Yerkesik –Muğla; İbriktepe, Harala *İpsala – Edirne'de kullanılmaktadır.

Divan'da kullanıldığı beyit şudur:

Bir şeftaluya canı **azırganma** dostum
Sermayeden hesap edegör nen ziyan olur

(Tarlan 1992, 192)

bay: *Güncel Türkçe Sözlük*'te eskimiş sıfat olarak görünen sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde 'zengin, müstağni; ulu, kibar, asil; temiz' anlamlarıyla açıklanmıştır. Sözcüğe verilen örneklerden bazıları şu şekildedir:

Şehr içinde **bay** ü yoksul kalmadı
Ki Yusuf üzre dirilüben gelmedi

(*Yuz. Şeyd. XIII. 25*)

Kimi **bay** ü kimisi yohsul gezer
Kimi başın kimi ayağın düzer

(*Man.Tayr. XIV. 287*)

Derleme Sözlüğü'nde *Divan*'daki kullanımla bağlantılı olan maddede 'zengin, ağa' anlamında açıklanan sözcüğün Bereketli *Tavas –Denizli; *Zile, Çilehane *Reşadiye –Tokat; Yalman *Akkuş –Ordu; *Göle –Ardahan; Zarşat –Kars; Bitlis; Malatya; *Birecik –Urfa; Kilis; *Antakya köyleri –Hatay; Yarhisar *Hafik –Sivas; Tavlısın –Kayseri; *Argıthanı –Konya; *Kozan –Adana ve Kerkük'te kullanıldığı belirtilmiştir.

Divan'da sözcüğün yer aldığı beyit ise şudur:

Eksikliğini yüzüne urma kamerin kim
Yoksula itâb eyleyicek **bayı** kınarlar

(Tarlan 1992, 220)

Biregü: *Biregü* şekliyle sözcük 'her biri' anlamını taşımaktadır (Sertkaya 2003: 17).

Tarama Sözlüğü'nde sözcük, *biregü* şeklinde yer almakla birlikte 'bir kimse, başkası' anlamlarıyla karşılanmıştır:

Kimesne bir gün anun ol mübarek ağzından
İşitmedi **biregü** hakkına yavuz nefrin

(*Yüz. Ha. XIV. 279*)

Eğer **biregünün** dişi yinse anı dişe yapıştırırsa yinmekten kalur.

(*Edviye. XIV. 8*)

Derleme Sözlüğü'nde 'rağmen, aksine' anlamları taşıyan sözcük Bağyaka *Finike –Antalya'da kullanılmaktadır.

Sözcüğün *Divan*'daki kullanımında anlamın *Derleme Sözlüğü*'ndekine daha yakın olduğu şüphesizdir:

Beni yanınca sürünmeğe kabul eyleye mi
Gölgesinde utanır ār eder oldu **bireği**

(Tarlan 1992, 437)

birle: *Tarama Sözlüğü*'nde 'ile' anlamı verilmiş bu sözcük edat ve bağlaç görevinde kullanılmıştır.

Tarama Sözlüğü'nde verilen,
Buyurdu Yusuf ekin çok ektiler
Vaktı geldi başı **birle** dirdiler

(*Yuz. Şeyd. XIII. 56*)

örneğinde sözcük edat görevlidir.

Yine *Sözlük*'te geçen,
Od ile geldi bile dört türü dat
Şehvet ü kibr ü tama' **birle** haset

(*Yunus XIII–XIV. 2*)

örneğinde bağlayıcı işlevinden dolayı *birle* bağlaç görevindedir.

Divan'da sözcük edat görevindedir ve dört beyitte geçmektedir:

Āb-ı devlet **birle** kadrin büstānı sebz ola
Nice kim devr-i felek dolāb-āsādır yine

(Tarlan 1992, 109)

Olupdu kulluğu **birle** aziz ol
Eşek gibi değildi bī-temiz ol

(Tarlan 1992, 114)

Tıfl-veş mihr gelir levha-i zer **birle** seher
Mektebine k'ide zihni ana ta'lim-i senā

(Tarlan 1992, 116)

Dögünler kara pullar cān ü dil zār
Elifler **birle** sīnem tahta-i nerd

(Tarlan 1992, 170)

Derleme Sözlüğü'nde ise 'zaman' anlamına gelip fiillerin sonuna takı gibi kullanıldığı belirtilmiştir ve *Divan*'daki kullanımıyla ilgisi yoktur.

'*Birle*' nin fonetik açıdan "ile" ye benzerliği, sözcüğün ses düşmeleriyle "ile"ye dönüştüğüne işaret olabilir. A.V. Gabain "*birle*" yi etimolojik açıdan "*birlä* (*bir + (i) l-*) (*birleştirmek, bir olmaktan, "ile, ile beraber"*)" şeklinde incelemiştir (Gabain 1988:93). Necmettin Hacıeminoğlu ise sözcüğün kökenini şöyle açıklamıştır:

Birle < bir + le < bir + ile (bir + i-l-e), bir + (i) l-e, bir: isim kökü+i : isimden fiil yapan ek+ (-l-) : fiilden fiil yapan ek+-e : zarffiil eki (Hacıeminoğlu 1971:22).

biti: *Tarama Sözlüğü*'nde 'mektup, yazılmış şey; defteferiamal; senet, belge' anlamlarıyla açıklanan sözcüğe sözlükte şu örnekler verilmiştir:

Bir **biti** yaz Mısır'a varsın bir kişi

Söylesin anda ana üşbu işi

(*Yuz. Şeyd. XIII. 24*)

İki ferişte ine gele karşına dura

Günahlarını yaza sala boynuna **biti**

(*Yunus XIII – XIV. 169*)

Derleme Sözlüğü'nde 'defter' anlamında Afyon; Taçin *Bünyan –Kayseri'de; 'mektup' anlamında Cebel *Eğridir –Isparta; Yenipazar –Aydın; İzmir; Türkistan, Zonguldak; Beşiktaş –İstanbul; Çorum ve Ankara'da kullanılmaktadır.

Divan'da da şu beyitte geçmektedir ve sözcük 'yazılmış şey, defteferiamal' anlamıyla kullanılmıştır:

Her 'arsada ki arza kıla hükm ile durer

Çarh-ı felek **bitisini** hükmen durer nişân

(Tarlan 1992, 98)

burtarmak: Sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde 'yüzünü buruşturmak; buruşmak' anlamlarıyla açıklanmıştır:

Yüzün **burtarıp** dedi Nakkaş'a hay

Ohu attın u gizledin ahı yay

(*Süh. XIV. 168*)

Rıza verdi veli gam duttu gönlün

Kaşını çattı vü **burtardı**

(*Işk. XIV. 186 – 2*)

Derleme Sözlüğü'nde 'surat asmak' anlamıyla *Şebinkarahisar –Giresun ve Ağrakos *Suşehri –Sivas'ta kullanılmaktadır. 'Alın ve yüz buruşturmak' anlamıyla ise İzmir'de kullanılmaktadır. *Divan*'da da iki beyitte “*yüzün burtar-*“ şeklinde aşağıdaki gibi geçmektedir:

Sana öykündüğün lü'lü işitmiş bād-ı hacletten
Denizler **burtarup yüzün** urur ruhsârına kefler

(Tarlan 1992, 191)

Güller çemende şive ile **burtarır yüzün**
Güyâ ki lâle-çihreler içer şarâb-ı naz

(Tarlan 1992, 255)

çav: *Tarama Sözlüğü* verilerinde 'yüksek ses, haber, şöhret, nam' olarak yer alan sözcükle ilgili örneklere şu şekilde yer verilmiştir:

Nite oldu gark Fir'avn-ı lâin
Eyle kim işittim ol itin **çavın**

(*Velet. XIII –XIV. 74*)

Yıkıldı süksünü üstüne ol gav
Bıaktı âlemin içine bir **çav**

(*Işk. XIV. 210 -2*)

Derleme Sözlüğü kayıtlarında yer almayan sözcük *Divan*'da aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Hüsünün **çavı** bütün 'alemi tuttu sanemâ
Gün gibi kim yedi iklime değin nûru varır

(Tarlan 1992, 223)

çigzindürmek: *Tarama Sözlüğü*'nde 'döndürmek, devrettirmek' şeklinde açıklanan sözcüğe dair örnek şu şekildedir:

Evit, başı ağrıdır çigzindirir ve gözü karartır.

(M. Bay XIV.45-2)

Sözcük *Divan*'da “çizgin durur” şeklinde yer almaktadır.

Divan'da şu beyitte geçmektedir:

Gözün karardır u **çigzin** durur başın mihrin
Gubâr-ı ma'reke vü çarha-ceng-i Sultâni

(Tarlan 1992, 112)

dek durmak: *Tarama Sözlüğü*'nde 'uslu, sessiz, sakin durmak, susmak' anlamları verilmiş ve şu örnekler eklenmiştir:

Tanrıyı bilgil **dek dur** Tanrıyı görgil dek dur
İtme bunu kim Tanrı kanda ola kanda ola

(*Velet. XIII – XIV. 8*)

Dilinden düşer kişi müşkil işe
Eğer **dek dura** dil ne korku başa

(*Süh. XIV. 238*)

Derleme Sözlüğü'nde 'uslu, terbiyeli, rahat durmak' anlamındadır. *Dinar köyleri –Afyon; Sücüllü *Yalvaç –Isparta; Yayla *Tefenni –Burdur; *Bozdoğan –Aydın; -Manisa ve çevresi; -Kütahya; *Sivrihisar –Eskişehir; Tavşancıl *Gebze –Kocaeli; *Düzce –Bolu; *Taşköprü –Kastamonu; *Saray –Çankırı; Toyhana *İskilip –Çorum; Aşudu *Darende –Malatya; Hisarcık *Yayladağı –Hatay; *Gürün, *Kangal ve köyleri, Vazıldan *Divriği –Sivas; Gökdere *Akdağmadeni –Yozgat; Çayırılı *Haymana –Ankara; *Bünyan, *Pınarbaşı –Kayseri; -Nevşehir; Bahçeli *Bor –Niğde; *Ermenek köyleri –Konya; Namrun *Tarsus –İçel; *Milas –Muğla'da kullanılmaktadır.

Divan'da ise *dek durmak* kaynaklarda verilen anlamla örtüşmekte ve aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Dek dur yerinde epsem haddin bil ey sanevber
Dik gelme kadd-i yāra yoksa seni yonarlar

(Tarlan 1992, 191)

depelemek: *Tarama Sözlüğü*'nde 'çiğnemek, ezmek, öldürmek' anlamlarıyla karşılanmıştır ve şu örnekler verilmiştir:

Tanıştılar kim âlem fahri Muhammed Mustafa'yı **depeleyenler**.

(*İhlās. XIV.37*)

Avrat eyitti: Ya kâfir ol âdem **depele** ya süci iç.

(*Yüz. Ha. XIV. 171*)

Derleme Sözlüğü'nde ise 'ezmek, hakkından gelmek' anlamları verilmektedir ve Körküler *Yalvaç –Isparta; *Düzce –Bolu; *Zile –Tokat; Niğde'de kullanılmaktadır.

Divan'daki kullanımı da 'ezmek, çiğnemek' anlamlarıyla örtüşmektedir:

İki sanma **depele** bir ben isem ey yüzü gül
Ki sen ol gonca değilsin ki yanın bekleye hār

(Tarlan 1992, 178)

depretmek: *Tarama Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmayan sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'ndeki anlamı 'hareket ettirmek, kıvıldatmak' anlamındadır ve sözcük *Simav –Kütahya; -Niğde; -Konya; *Şuhut –Afyon; -Giresun'da kullanılmaktadır.

Sözcük *Divan*'da aşağıdaki beyitlerde geçmektedir:

Sebze dilini **debredüp** eder du'a sana
Āmin için çemende durup el açar serv

(Tarlan 1992, 104)

Elin **depret** yürüt sākī ayağı
Ki devrānın begāyet sür'ati var

(Tarlan 1992, 188)

dirgürmek: *Tarama Sözlüğü*'nde 'diriltmek, ihyā etmek' şeklinde anlamlandırılmış olan sözcüğe şu örnekler verilmiştir:

Öldüren ol, **dirgüren** ol, Yunus imdi Hak ile ol
Haktan artık kiç kimsene yok nesneyi var eylemez

(*Yunus. XIII – XV. 383*)

Hem dilerse irgüre kalmışları
İsi bigi **dirgüre** ölmüşleri

(*Ga. XIV. 237*)

Derleme Sözlüğü'nde kaydına rastlanmayan *dirgürmek* sözcüğü *Divan*'da şu şekilde geçmektedir:

Dirgürem demiş idin gamzenin öldürdüğünü
Yine bir buseni alam gibi ikrārın ile

(Tarlan 1992, 396)

dolunmak/tolunmak: *Tarama Sözlüğü*'nde 'bedir hāline gelmek' şeklinde kaydedilen *dolunmak* sözcüğü için şu örnek nakledilmiştir:

Ki gezdim yeri, göğü bulımadım
Ne var zerre isem **dolunamadım**

(*Yunus. XIII – XIV. 20*)

Derleme Sözlüğü'nde "dulunmak" maddesinde açıklanan sözcük 'Ay ve Güneş için batmak' anlamındadır. Kullanıldığı yerler ise şöyle belirtilmiştir: Köke

*Gelendost –Isparta; *Seferihisar –İzmir; *Kandıra –Kocaeli; Bartın; Balkur
 *Devrek –Zonguldak; Kastamonu; Çorum; *Merzifon –Amasya; *Niksar –Tokat;
 Karakuş *Ünye –Ordu; Trabzon ilçe ve köyleri; Karayemiş –Rize; *Koyulhisar –
 Sivas; Yanpelit *Beypazarı –Ankara; İçel; *Bodrum –Muğla; Girne –Kıbrıs.

Divan'da sözcük sedalı ve sedasız iki farklı şekilde okunmuştur. Örnekleri aşağıdaki beyitlerde verilmiştir:

Bunlardan,

Dolundu mihr-i safâ şem gibi yak cânı
 Şafak oduna nice dâmenin yakar felek

(Tarlan 1992, 119)

Güneş **tolundu** mu kim karanuluğ oldu cihân
 Kamer tutuldu mu kim şehir içine düşdü figân

(Tarlan 1992, 120)

Güneş **tolunsa** yanardı nice çerağ bu gün
 Söyündü nice çerağ ü küyündü nice revan

(Tarlan 1992, 120)

Beyitlerinde sözcük “batmak” anlamında;

Dünle **tolunduğuna** tan akaldığım bu kim
 Bedr olmuş idi bürc-i sa’adette mâh idi

(Tarlan 1992, 127)

beytinde ise “bedir haline gelmek, dolmak” anlamındadır.

Divan'daki bu kullanımlardan hareketle *Tarama Sözlüğü*'ndeki açıklamanın çok sağlıklı olmadığı ileri sürülebilir. Beyitlerdeki anlam *Derleme Sözlüğü*'nde verilen açıklamaya daha uygundur. Sonuç olarak *dolunmak/tolunmak* sözcüğü ‘Ay ve Güneş için batmak’ anlamına daha yakındır.

döğün: *Tarama Sözlüğü*'nde ilk anlamı ‘yakı, dağlamakla açılan yara’ şeklinde açıklanmış olup verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Nigârın kim yüzün görmezdi hiç gün

Gönülde vardı ışk odiyile **döğün**

(*Işk. XIV. 290 – 2*)

Ey Nizami lebi üstündeki hâl ol sanemin

Gussadan âşıkı canındaki **döğün** gibidir.

(*Nizami. XV. 10*)

Derleme Sözlüğü'nde ‘bacaktaki ağrıyı gidermek için nohut yakısı ile açılan yara’ anlamında Kütahya; Gaziantep; *Elmalı – Antalya; Muğla’da kullanılmakta

olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sözlükte ‘vücudun çeşitli yerlerine iğne ve barut ile yapılan döğme’ anlamıyla Tokat, Eskişehir, Gaziantep ve İçel’de kullanıldığı da geçmektedir.

Divan’da ise şu beyitte geçmektedir:

Dögünler kara pullar cān ü dil zār
Elifler birle sīnem tahta-i nerd

(Tarlan 1992, 170)

döymek: *Tarama Sözlüğü*’nde sözcüğün olumsuz şekli olan “döymemek” açıklanmış olup ‘dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek’ anlamları verilmiştir. Sözcük açıklanırken verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Ol daye **döymedi** ansız olmağa
Daye diler imdi hiyle kılmağa

(*Yuz. Şeyd. XIII. 78*)

Zira bu çiçekler nāzük olur, oda döymez kuvveti gider, ta’mı acı olur
(*Yadigār. XIV. 56 – 2*)

Derleme Sözlüğü’nde ise *döymek*, ‘sabretmek, tahammül etmek, dayanmak’ anlamlarıyla açıklanmaktadır. Kullanıldığı yerler ise Çorum; *Bor – Niğde; Yozgat çevresi; Konya olarak verilmiştir.

Divan’da geçen aşağıdaki beyitlerde de sözcüğe ‘dayanmak, katlanmak’ anlamlarını vermek yanlış olmaz:

Kesme zülfün ki ruhun tābına **döymez** bu cihān
Gece külah olucak ālemi yakar germā

(Tarlan 1992, 51)

İzz ü nāz ehli değil mihnete **döyer** deme kim
Suya döymekde berāberdir’a şekkerle nemek

(Tarlan 1992, 77)

Ey Necāti o güneş çihreli çok sevdiğimin
Döyemez gözlerimiz yüzüne bakmağa bir az

(Tarlan 1992, 256)

Ten derdi gibi olmaz imiş derd-i dil ü can
Eyyüb dahi **döymeye** ben denli belāya

(Tarlan 1992, 348)

dükeli: *Tarama Sözlüğü*’nde ‘hep, cümle, hepsi, bütün, herkes’ anlamları taşıyan sözcüğün kullanımına aşağıdaki örnekler verilmiştir:

Dükeli yalvardılar medet uma
Yâ Resulallah iriş ol kavüme

(Yuz. Şeyd. XIII. 53)

Zikrden doğdu andağı kuşlar
Dükeli anda yaylayıp kışlar

(Velet. XIII –XIV. 54)

Derleme Sözlüğü 'nde kaydına rastlanmayan sözcüğün *Divan* 'da geçtiği beyit aşağıdadır:

Unutuldu **dükeli** şâ'irin eş'arı kamu
Şimdi ellerde vü dillerde Necâti gazeli

(Tarlan 1992, 435)

dünle: *Tarama Sözlüğü* 'nde 'geceleyin' anlamındadır.

Olok dem kim ol dama ağmış idi
Sanasın güneş **dünle** doğmuş idi

(Süh. XIV. 105)

Derleme Sözlüğü 'nde ise 'sabah erken, gün ağarmadan' anlamındadır ve Ortaköy *Gelibolu –Çanakkale' de kullanılmaktadır.

Divan 'da ise sözcük *Derleme Sözlüğü* 'ndeki anlamdan farklı olarak "gece" anlamında şu beyitte geçmektedir:

Akşamın gel **dünle** gel etme rakibinden hazer
Gece gezdin diyebilmez mäh-ı tábâna ases

(Tarlan 1992, 261)

dürüşmek: *Tarama Sözlüğü* 'nde 'çalışmak, ikdam etmek, sebat etmek, say etmek; karşı karşıya gelmek, muhasamaya girişmek, çarpışmak, mücadele etmek' anlamları verilen sözcük için verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Vay yâ Ömer, kim senün bigi Müslümanlar hakkına **dürüşür** senden sonra Müslümanlar kime nazlana.

(Yüz. Ha. XIV. 34)

Söylemez oldu hiç nutku kalmadı, nice kim **dürüştü** ki söyleye, söyleyemedi.

(Si. Da. XIV. 466 – 1)

Derleme Sözlüğü 'nde 'çalışmak, devamlı meşgul olmak' olarak anlamlarıyla karşılanmıştır ve *Bergama –İzmir; *Ürgüp –Nevşehir' de kullanılmakta olduğu belirtilmiştir. *Divan* 'da da,

Demidir kim **dürişem** Hazret-i Pâşâyı ögem

Demidir kim el açıp ola senā-ger hātem

(Tarlan 1992, 94)

Bu kār-gehde anunçün düşer yüzü aşığa

Ki turmayıp **dürüşüp** kendine yonar tışe

(Tarlan 1992, 376)

Gamzen çalışır lāhzanda kan eylemek ister

Būsen **dürüşür** anı yalan eylemek ister

(Tarlan 1992,216)

beyitlerinde geçmektedir.

edük: Sözcüğün anlamı *Tarama Sözlüğü*'nde 'konçlu kısa çizme, konçlu mest' şeklinde açıklanmıştır:

Su görmeyüben tizcek **edüğünü** çıkararı

Ot yanmayuben ol ki tenuru kıza benven

(*Süh. XIV. 187*)

Sözcük, *Derleme Sözlüğü*'nde 'patik, çocuk ayakkabısı' anlamındadır. Kullanıldığı yerler ise şöyle sıralanmıştır: *Eşme –Uşak; Sücüllü *Yalvaç –Isparta; *Çal –Denizli; Çamaltı *Menemen –İzmir; Bozlar, Kızılköy *Ezine –Çanakkale; Kütahya; Tokat, Bozan *Sivrihisar –Eskişehir; *Gerede –Bolu; Kargı *Tosya –Kastamonu; Saray –Çankırı; İstanbul; *Mecitözü, Kızılviran *İskilip, Ovasaray *Sungurlu –Çorum; *Merzifon –Amasya; *Niksar –Tokat; Bektaşlı –Yozgat; Tahtacı, Örencik, Çanıllı *Ayaş, Çayırılı *Haymana, Kışlacık, Şıhlar –Ankara; Kırşehir; *Bor –Niğde; İznapol *Ermenek, Bolat *Hadım, Karaş *Ereğli, Geçit *İlgın, Bayındır *Beyşehir –Konya; *Akseki –Antalya; *Bodrum –Muğla; Edremit; Gökçesu –Bolu; *Kargı –Çorum.

Sözcüğün *Divan*'da kullanıldığı beyit ise şudur:

Ayağın öpmek dilersen iç **edük** gibi müdām

Karşısında asılıp bekle anun dükkānını

(Tarlan 1992, 410)

enek: Sözcüğün açıklaması *Tarama Sözlüğü*'nde 'çene, çene kemiği, gerdan' şeklindedir. Bununla ilgili örneklerden bazıları sözlükte şöyle verilmiştir:

Öpüle dahi sākinin **eneği**

Gönül gibi sadeyse oldur yeği

(*Süh. XIV. 133*)

Sözcük, *Derleme Sözlüğü* kayıtlarına ise ‘alt çenenin oynak yeri’ anlamında girmiştir. Kullanıldığı yerler Çorum ve Amasya olarak tespit edilmiştir.

Divan’da sözcüğün geçtiği beyit ise aşağıdadır:

Nakd-i ömr oynadı bir kez **enegün** okşamadık
Bâri bir alma ver ol genc-i firāvāna ivaz

(Tarlan 1992, 266)

epsem: *Tarama Sözlüğü* verilerinde sözcük, ‘sessiz, ses çıkarmayan, susan’ anlamlarıyla karşılanmıştır:

Ger **epsem** oturdu işin sağladı
Yavuzlar dilin kendiye bağladı

(*Ferh. XIV. 44*)

Kişi kodu vü berk berkitti muhkem
Yaturdu dilküşa bîçare **epsem**

(*Işk. XIV. 201 – 1*)

ebsem şekliyle *Derleme Sözlüğü*’ne girmiş olan sözcük aynı anlamda *Kula – Manisa’da kullanılmaktadır.

Divan’da ise şu beyitlerde yine ‘sessiz’ anlamında kullanılmıştır:

Sözüm tutmaz uyar dil her periye
Gözüne görünür var **epsem** olmaz

(Tarlan 1992, 254)

Cânıma geçti niçin fettân gözün
Gamze-i hün-rîzine **epsem** demez

(Tarlan 1992, 255)

Ser-i küyunda mukim oldun ise itler ile
Ey Necâti iyi sen yerini buldun **epsem**

(Tarlan 1992, 309)

Aşk âyetini ezber okurken Necâti’ye
Bihûde sözler anma eyâ vâ’iz **epsem**’e

(Tarlan 1992, 393)

eslemek: *Tarama Sözlüğü*’nde ‘dinlemek, ısga etmek, kabul etmek, itaat etmek’ anlamlarıyla karşılanan sözcüğe verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Atanın sözün **eslemek** yeğ ahır

Kim ol maslahat anlar andan kahr

(Süh. XIV. 195)

Âdem isen divi hergiz **esleme**
Varsa aklın sen belâyı besleme

(İs. H. XIV. 259)

Derleme Sözlüğü'nde sözcüğün 'aldırış etmek, önem vermek' anlamıyla Düzce; Çorum; *Maçka ve köyleri – Trabzon; Bayburt; Hisarcık *Yayladağı – Hatay'da kullanıldığı belirtilmiştir.

Divan'da kullanımı şu beyitle sınırlıdır:
Baş koşma dedim **eslemedin** başına geldi
Var cânına bu derd-i dil-ârâmı ko şimdi

(Tarlan 1992, 423)

geçrek: *Tarama Sözlüğü*'ne "gecirek" şeklinde girmiş olan sözcük burada 'geç, geççe, pek geç' anlamlarıyla verilmiştir ve örneklerinden bazıları şunlardır :

Çok eğlendin ü geldin üş **gecirek**
Meğer tiz usandın hem eyle gerek

(Süh. XIV. 117)

Biz âhir gelirdik size tapuya
Gecirek irişmesevüz kapuya

(Süh. XIV. 50)

Derleme Sözlüğü'nde geçen "gecerek" sözcüğünün de *geçrek*'le bağlantısı olması muhtemeldir. Burada sözcük 'geç, biraz geç' anlamlarıyla verilmiş ve Tepeköy *Torbalı –İzmir; Erzincan; Çorum; *Zile – Tokat; Uluşiran *Şiran – Gümüşhane; Aşudu * Darende – Malatya; *Antakya – Hatay; *Gürün – Sivas; Hurma *Silifke – İçel; * Lüleburgaz – Kırklareli'de kullanılmakta olduğu belirtilmiştir.

Divan'da ise *geçrek* sözcüğü aşağıdaki beyitte kaydedilmiştir:

Necâti'ye nacak derler ve likin **geçrek** eydürler
Havâric boynun urmağa Ebu Müslim nacağdır

(Tarlan 1992, 134)

göğermek: Sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde "göğermek" şekliyle geçmekte ve 'morarmak, yeşermek, mavileşmek, bitki yapraklanmak' anlamlarını taşımaktadır:

Kan, deri altında irkile, damar yeri **göğere**

(*Yadigâr. XIV. 22 – 2*)

Ve yüz ile dırmaklar **göğere** ve alnı derisi çekilmiş ola.

(*Yadigâr. XIV. 43 – 2*)

Derleme Sözlüğü'nde *göğermek* sözcüğünün yedi farklı anlamına rastlanmıştır. Ancak burada, incelenen metnin bağlamıyla ilgisi olabilecek maddeler üzerinde durulacaktır.

Sözcüğün hem 'yeşermek' hem de 'vurma ya da çarpma sonunda vücudun herhangi bir yeri morarmak, çürümek' anlamında kaydına rastlanmıştır. 'yeşermek' anlamıyla Çığırı * Dinar – Afyon; Beyköyü, Bağılı *Şarkikaraağaç, Uluğbey * Senirkent – Isparta; Güney * Yeşilova, Başpınar * Tefenni – Burdur; Honaz * Çal, *Acıpayam – Denizli; Eymir *Bozdoğan – Aydın; Karakuyu * Torbalı – İzmir; *Savaştepe, *Susurluk – Balıkesir; - Çanakkale; Kütahya; *Kandıra – Kocaeli; *Mudurnu – Bolu; Düzce; Kastamonu; Sinop; Samsun; Yavuz *Şavşat, Erkinis *Yusufeli – Artvin; Kars ve çevresi; Ergangelinsi – Erzincan; *Erciş – Van; *Ahlat – Bitlis; *Ağın, *Keban – Elazığ; Aşudu *Darende – Malatya; *Afşin ve köyleri – Maraş; Hatay; *Gürün, *Koyulhisar – Sivas; Çanlı *Ayaş – Ankara; *Pınarbaşı ve çevresi – Kayseri; Nevşehir; *Bor – Niğde; *Manyas – Karaman; Kırelî *Beyşehir, *Ermenek – Konya; *Mut ve köyleri, *Anamur – İçel; *Fethiye ve köyleri, *Milas, Yerkesik – Muğla'da kullanılmaktadır.

Sözcük, 'morarmak, çürümek' anlamlarıyla ise Çığırı * Dinar – Afyon; Uluğbey * Senirkent – Isparta; Başpınar * Tefenni – Burdur; *Kandıra – Kocaeli; Bolu; Düzce; Kastamonu; Saray *Kurşunlu – Çankırı; Samsun; *Merzifon ve köyleri – Amasya; Yavuz *Şavşat – Artvin; Kars ve çevresi; *Ağın, *Keban – Elazığ; *Afşin ve köyleri – Maraş; Hacıilyas, Yukarıkale *Koyulhisar –Sivas; Çanlı *Ayaş – Ankara; Nevşehir; *Bor – Niğde; Karaman; *Ermenek – Konya; Ceylan *Fethiye – Muğla; *Silifke – İçel'de kullanılmaktadır.

Divan'da geçtiği beyit ise aşağıdadır:

Niçin **gögerip** boynun eger serv dibinde

Asmadı ise kendüzini dâra benefşe

(Tarlan 1992, 106)

gözü: Sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde 'ayna' anlamıyla geçmektedir. *Derleme Sözlüğü*'nde sözcük, "gözüngü" maddesinde yine 'ayna' anlamıyla açıklanmıştır. Sözcüğün ağızlardaki dağılımı ise şöyledir: *Arapkir –Malatya, *Kozan –Adana.

Sözcüğün *Divan*'da yer aldığı beyit aşağıdadır:

Nazirin görmek olmaz hâb içinde
Ne **gözüde** ne sâfi âb içinde

(Tarlan 1992, 391)

irmak: *Tarama Sözlüğü*'nde, 'ayırarak, cüda kılmak; ayrılmak, geçmek, uzaklaşmak' anlamlarıyla açıklanan sözcük için verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Anınçün dost yüzünden gözün **irmaz**
Buçuk saat bu ansuz hiç dem urmaz

(*Yunus. XIII –XIV. 36*)

Tanrı bizi yurdumuzdan **irmasun**
Bir nefes bizi sudan ayırmasun

(*Man. Tayr. XIV. 70*)

Derleme Sözlüğü'nde de sözcüğün anlamı 'uzaklaştırmak, ayırarak, kovmak' şeklinde açıklanmıştır ve Güney *Yeşilova –Burdur; İzmir ve çevresi; *Savaştepe –Balıkesir; Tokat –Eskişehir; Samsun; *Merzifon ve köyleri –Amasya; *Artova –Tokat; Kuzköy *Ünye –Ordu; Afşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı –Kayseri; *Bor –Niğde; Civanyaylağı *Mersin, *Silifke –İçel; Ceylan *Fethiye, Yerkesik –Muğla'da kullanılmaktadır.

Divan'da da sözcük şüphesiz 'ayırarak' anlamında şu beyitte geçmektedir:

Âşıkam kâlûbelâdan **irma** yolumdan beni
Kimsenin hakkı değil takdiri tagyir eylemek

(Tarlan 1992, 290)

ilmek: *Tarama Sözlüğü*'nde 'dokunmak, geçmek, ilişmek, tesir etmek, tutulmak, takılmak' anlamlarıyla kaydına rastlanan sözcükle ilgili verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Giysüsü ilmelerime **ile** diyen kişi
Bilmez mi anı ki kurucah tuzağa **ile**

(*Kadı. XIV. 55*)

Hakikat bil işinde Hak yanılmaz
Kişi rızıkına kişi tırnak **ilmez**

(*Hurş. XIV. 94*)

Derleme Sözlüğü'nde çeşitli anlamlarına rastlanan sözcük, *Divan*'da geçen anlama yakın olarak 'dokunmak, değmek, rastlamak' anlamıyla Çığırı *Dinar –

Afyon; Dere *Eşme – Uşak; Kumdanlı *Yalvaç, Sarıdris *Şarkikaraağaç, *Uluborlu, Yassıören *Senirkent –Isparta; Karamanlı *Tefenni, Çuvallı *Yeşilova – Burdur; *Çivril, Kızılhisar, Darıveren *Acıpayam –Denizli; Koçarlı, Sürez *Bozdoğan –Aydın; *Urla –İzmir; Manisa ve çevresi; Düzce; Aliköy *Çaycuma, Balkır *Devrek, Yakademirciler *Safranbolu –Zonguldak; Karabüzey *Araç – Kastamonu; *Boyabat –Sinop; Samsun; Gökköy *Reşadiye –Tokat; *Tirebolu – Giresun; Sille *Zıvarık –Konya; Kaya *Fethiye – Muğla’da kullanılmaktadır.

Divan’da ise *ilmek* sözcüğü şu beyitte geçmektedir:

Göz ucu ile bakıp görmezliğe urur ah

Gamzen geçer yanımdan şöyle ki hiç **ilmez**

(Tarlan 1992, 258)

iley: *Tarama Sözlüğü* kayıtlarında ‘huzur, yan, ön, karşı taraf’ anlamlarıyla karşılanmış olan sözcük için şu örnekler verilmiştir:

Div ü peri ins ü melek, sever seni her mahlukât

Hayran olup **ileyünde** durmuşturur huri, melek

(*Yunus. XIII – XIV. 172*)

Yolumuzu kim urursa **ileyümüze** durursa

Duravuz çalış kılavuz dartavuz kılıç uravuz

(*Velet. XIII – XIV. 20*)

Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün ‘ön, karşı, kat’ anlamlarında Koyuldere *Ahıska –Kars’ta kullanılmakta olduğu belirtilmiştir.

Sözcüğün *Divan*’da geçtiği beyitte *Tarama* ve *Derleme* sözlüklerinde verilen anlama paralel olarak de ‘huzur, ön, karşı’ anlamlarında kullanıldığı saptanmıştır:

Baş urup tâ’at ederler **ileyinde** şol kim

Bir azize dayana Kā’beye mihrāb gibi

(Tarlan 1992, 425)

Sözcüğün bugün kullanılan “aleyh” sözcüğüne hem fonetik açıdan hem de anlam açısından benzerliği her iki sözcük arasında bağlantı olabileceği fikrini doğurur.

ineñ: *Tarama Sözlüğü*’nde “iğen” maddesinde ‘çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade’ anlamlarıyla açıklanan sözcüğe dair örneklere yer vermek *Divan*’daki anlamla ilgi kurmak açısından faydalı olacaktır:

Atam bir gün **iğen** kakıdı bana

Söz içinde nesne demişim ana

(*Süh. XIV. 194*)

Ne **iğen** yumuşağ ol basılasın

Ne **iğen** yavuz ol ki asılasın

(*Ruşeni. XV. 20*)

Derleme Sözlüğü'nde kaydına rastlanmayan sözcüğün *Divan*'da geçtiği beyit aşağıdadır:

Gamzene ısmarla katlim kirpiğin gözden savar

Çün Mesihâdır lebin ölmek **ineñ** âsân gelir

(Tarlan 1992, 230)

irgürmek: *Tarama Sözlüğü*'nde “erürmek” maddesinde açıklanan sözcük ‘ulaştırmak, eriştirmek’ anlamlarıyla verilmiştir:

Kulunun istediğın verir Çalap

İrgürür her kim neye kılsa talep

(*Ga. XIV. 125*)

Bu meydanda devlet topun urdu ol

Ki rahat kişilere **irgürdü** ol

(*Ferh. XIV. 6*)

Sözcüğün, *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmamıştır. “İrgürmek” sözcüğü bugünkü kullanımdan düşmeye, diğer bir ifadeyle sözcük ölümüne bir örnek oluşturur. Sözcük, morfolojik açıdan *ir* (fiil kökü) + *gür* (fiilden fiil türetme eki) şeklinde gösterilebilir.

Divan'da geçtiği beyit ise şudur:

Şimdi bildim derd imiş dermāna **irgüren** beni

Tan değil tercih edersem derdi derdi dermān üstüne

(Tarlan 1992, 389)

Korkarım devr-i felek dur ede nā-gāh beni

Şallah ol günlere **irgürmeye** Allāh beni

(Tarlan 1992, 426)

kakımak: Sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde ‘öfkelenmek, kızmak; itiraz etmek, karşı gelmek; azarlamak, tekdir etmek’ şeklinde üç farklı anlam almıştır. Bu anlamlara ait örneklerden bazıları şunlardır:

Malik Reyyan ol kamuya **kakıdı**
Kimini sürdü kimini tokudu

(Yuz. Şeyd. XIII. 48)

Söğer ü buşar ana yavlak **kakır**
Ne **kakırsın** bana ağam Kazan

(Dede. XIV. 26)

Pes Ādem aleyhisselām işbu buyruğu oğlanlarına söyledi, Habil razı oldu ve Kabil **kakıdı** ve eyitti...

(Enb. XIV. 29)

Cariye eyitti: Bana ne söğersiz ve **kakırsız** benim elimde ne var.

(Ferec. XV. 62)

Bu örneklerin dışında Yunus Emre'nin dilinde de *kakımak* sözcüğüne rastlanır:

Kakımak varmışsa ger,
Muhammed de **kakırdı**.
Bu **kakımak** sende var,
Sen derviş olamazsın.

Derleme Sözlüğü'nde sözcüğün, *Tarama Sözlüğü*'ndeki ilk anlamla aynı şekilde 'öfkelenmek, darılmak, kızmak' anlamlarında, Isparta; Balıkesir, *Lapseki – Çanakkale; *İzmit –Kocaeli; İstanbul; Çorum; *Niksar –Tokat; Bayadı –Ordu; Maraş; Konya; *Kozan, Misis –Adana; *Akseki –Antalya ve Edirne'de kullanıldığı saptanmıştır.

Divan'da sözcüğün iki beyitte kaydına rastlanmıştır:

Zülfün ucundan yine gönlümü çaldım yerlere
Kakıdığımdan ne sana ne bana olsun derim

(Tarlan 1992, 336)

Kara toprağa karmağıl kayırmaz **kakıyıp** kanım
Kulunam kapına geldim benim devletli sultānım

(Tarlan 1992, 314)

kanda/kande: Eski Türkçe döneminden beri takip edilebilen bu soru zamiri 'ka' kökünden türemiştir. Karahanlı ve Harezmi sahasında da bu haliyle mevcuttur. Görüldüğü bütün sahalarda üzerine zamir n'si ya da -y yardımcı ünsüzü ve bulunma

durumu eki olarak ‘nerede’ anlamı kazanmıştır. (Ayrıntılar için bk. Von Gabain 1998, 93).

Sözcüğün yapısı şöyledir:

Ka+n+da (İsim kökü+ Zamir n’si + Bulunma durum eki)

Tarama Sözlüğü’ne göre ‘nerede, nereye’ anlamlarına gelmektedir:

Ol Zeliha şöyle kim sevdi anı

Kanda varsa eydüdü Yusuf kanı

(*Yuz. Şeyd. XIII. 29*)

Yusuf’a dir kalmadı ayruk çare

Kapı bağlandı yusuf **kanda** vara

(*Yuz. Şeyd. XIII. 34*)

Sözcüğün açıklaması *Derleme Sözlüğü*’nde yer almamaktadır. Aynı zamanda ölçünlü dilde de bugün kullanılmamaktadır. Bu durumda sözcüğün ölümünün gerçekleştiği söylenebilir.

Divan’da sözcük, “kanda” ve “kande” halinde iki farklı şekilde tespit edilmiştir:

Eğer olmasa Şehā ebr-i kefinden himmet

Kanda bulurdu bu gevherleri ummān-ı kerem

(Tarlan 1992, 90)

Hālin bulup çıkardı dili sineden beli

Her **kanda** ise nokta ile bilinir zamir

(Tarlan 1992, 213)

Biz senin hüsn-i cihān-efrūzuna ‘āşıklarız

Anun için **kanda** güzel görevüz āşıklarız

(Tarlan 1992, 247)

Her **kanda** ise tir-i belāna nişāneyiz

Ey kâş olmaya idi nām ü nişānımız

(Tarlan 1992, 252)

Ko temāşā eylesinler ārız u ruhsārını

Kande ise āb u āteş dostum aylağ olur

(Tarlan 1992, 198)

Gülleri bād-ı sabā **kande** bulursa yakalar

Çāk olupdur sanemā aşkın elinden yakalar

(Tarlan 1992, 226)

Kıbledir uşşāka ol vech-i hasen
Ka'bedir her **kande** göründüyse sen

(Tarlan 1992, 334)

Şimdi uludu düşman ilerlerde Necāti
Her **kande** dilerse anı it gibi sürürdü

(Tarlan 1992, 401)

Aynı zamanda sözcüğün *kandaysa* (neredeysen) ve *kandan* (nereden) şeklindeki ekli kullanımlarına da *Divan*'da rastlamak mümkündür:

Bir yana olmadın gam-ı zülfün belirdi hat
Kandaysa bana her yanadan bir bela çıkar

(Tarlan 1992, 185)

Kandan ol pākize vü **kandan** Necāti mübtelā
Gün geçirmektir garaz bir ruhları zibā ile

(Tarlan 1992, 351)

Dem-ā-dem şi'r **kandan** girye **kandan**
Nefes mi alınır gark-āb içinde

(Tarlan 1992, 391)

karsmak: *Tarama Sözlüğü*'nde sözcük 'çibik çalmak, el çırpılmak' anlamlarıyla verilmiştir:

Sazlar çalınır, kim oynar, kim **karsar**

(*Anter. XIV. 529*)

Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde karşılığı bulunamamıştır. Bu da sözcük ölümüne bir başka örnektir.

Divan'daki kullanımda sözcük 'el çırpılmak' anlamındadır:

Kaddine karşı **karsar** elin serv egerçi kim
Bu şiveler inen dahi düşmez usūline

(Tarlan 1992, 360)

key: *Tarama Sözlüğü*'nde 'çok, pek, gayet, pek çok' anlamlarıyla karşılanan sözcüğe verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Döndü Yusuf söyledi ol Arab'a
Bir ağaç gördün mü anda **key** kaba

(*Yuz. Şeyd. XIII. 45*)

Yer yüzünde gezer idim uğradım milketler yatur
Kimi ulu, kimi kiçi **key** kuşağı berkler yatur

(*Yunus. XIII – XIV. 353*)

Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmamıştır.

Eski Türkçe Sözlük'te, “ked” maddesinde açıklaması verilen sözcüğün, Sanskritçedeki “kada” ile aynı anlamda yani ‘pek’ anlamında olduğu belirtilmiştir (Bayat, Aliyeva 2008: 110).

Divan'da ise sözcük, ‘çok, pek, pek çok’ anlamında aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Salalı kal'a-i pülād-ı yah içre suyu bād

Top-ı hürşid ile feth olmaz ise **key** müşkil

(Tarlan 1992, 80)

Kullanım sıklığı ve *Derleme Sözlüğü*'nde kaydedilmemiş olması sözcüğün metnin yazıldığı dönemde kaybolma eğiliminde olduğunu gösterir.

kığırmaq: *Tarama Sözlüğü*'nde ‘çağırmaq, davet etmek, seslenmek, haykırmak’ anlamlarıyla karşılanan sözcüğe verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Arap eydür sordu seni bir garip

Mısr içinde zindan içre **kığırıp**

(*Yuz. Şeyd. XIII. 46*)

Urdular suyum ılınır, kavim abdeste gönülür

Yakın hısımım **kığırır**, Allah sana yalvaralım

(*Yunus. XIII – XIV. 255*)

Sözcüğün, *Derleme Sözlüğü*'nde de yine ‘çağırmaq, davet etmek’ anlamında *Lapseki –Çanakkale’de kullanılmakta olduğu belirtilmiştir.

Divan'da sadece bir beyitte rastlanan sözcüğün kullanımdan düşmeye başladığı söylenebilir:

Kığırır gönlüm kuşun dilber dilber kara zülfün salıp

Hey bu ne şehbâzdır kim kendisin sultân okur

(Tarlan 1992, 239)

kiçi: Sözcük, *Tarama Sözlüğü* kayıtlarında ‘küçük’ anlamında şu örneklerle verilmiştir:

Tanrı rāzın andan işit ey içi

Gey uludur görmegil anı **kiçi**

(*Velet. XIII – XIV. 88*)

Ulu **kiçi** geldi beni görmeğe
Nitedür kim gelmedin sen sormağa

(*Velet. XIII – XIV. 88*)

Derleme Sözlüğü'nde *kiçi*, çeşitli ses değişiklikleriyle 'küçük, ufak' anlamında İzmir; *İnebolu – Bursa; Trabzon; Ankara; Diyarbakır; Koyundere *Ahıska –Kars; İrişli –Bayburt; *Sarıkamış –Kars; Sarılar *Köşektaş ,*Avanos – Nevşehir'de kullanılmakta olduğu kaydedilmiştir.

Divan'da ise şu beyitte geçmektedir:

Üstühānım seg-i kūyuna yeter nāme-i arz
Kiçiden ādet ise uluya varmak kāğıd

(Tarlan 1992, 170)

kişilenmek: Sözcük, *Tarama Sözlüğü* verilerinde 'öğünmek, böbürlenmek' anlamındadır ve sözcüğe dair örnek şu şekildedir:

Fahr, akranı üzere **kişilenip** ve karındaşlık hakkını unutmaktır
(İrşad. XV. 227)

Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmamıştır. *Divan*'da kullanıldığı beyit ise şu şekildedir:

Perhiz öğretir bana zāhid **kişilenir**
Miskin gam-ı nigārı ne bilsin yenir sanır

(Tarlan 1992, 180)

koçmak: *Tarama Sözlüğü*'nde 'kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak' anlamlarıyla açıklanmış sözcüğe verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Vardım anı **koçmağa** nuru benim
Kanağımı yaktı karardı benim

(*Man. Tayr. XIV. 282*)

Pīruze'ye haber ettiler, yalınayak geldi oğlunun üzerine düştü, ağladı, aklı gitti, gelicek öptü **koçtu**.

(*Ferec. XV. 165*)

Sözcüğün, *Derleme Sözlüğü*'nde de yine 'kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak' anlamlarına *Lapseki –Çanakkale; Çorum; Urfa; Gaziantep ve Maraş'ta rastlanmaktadır. Ayrıca sözcüğe, "kocmak" şekliyle *Yusufeli –Artvin, Diyarbakır'da; "koçuşmak" şekliyle *Lapseki –Çanakkale'de; "kucmak" şekliyle *Safranbolu – Zonguldak'ta; "kucuklamak" şekliyle Yukarıdinek *Şarkikaraağaç – Isparta'da rastlanmaktadır.

Sözcük *Divan*'da şu beyitlerde geçmektedir:

Görsen ne sim-berleri uryān edip **kocar**

Tapunda yüz bulalıdan āyine-vār āb

(Tarlan 1992, 58)

Yok hisābındadır ağzınla belin

Anları öpmekde **kocmakda** ne var

(Tarlan 1992, 195)

Kocmağa el vermeyen serv-i dil-āradan nolur

A benim çok sevdiğim kuru temāşādan nolur

(Tarlan 1992, 222)

Lebi gonca beli ince güzeller

Öpüp **kocmağ** için ğalib kem olmaz

(Tarlan 1992, 249)

Öpmeğe **kocmağa** yer yok der isen ey yüzü gül

Ko Necāti kulunu āşık-ı didār olsun

(Tarlan 1992, 334)

Yine naziklik **kocmağa** ol sīm-teni

Nice titrer görün üstüne düşüp pireheni

(Tarlan 1992, 438)

koculmak: Sözcük “koc-” fiilinden türemiştir ve ‘kucaklanmak, sarılmak’ anlamıyla *Tarama Sözlüğü*'nde yer almaktadır. *Derleme Sözlüğü*'nde kaydı bulunmayan sözcüğün *Divan*'da geçtiği beyitler aşağıdadır:

Bugün hüsnün zamānıdır öpül ömrüm **kocul** cānım

Güzellik çünkü fānidir öpül ömrüm **kocul** cānım

(Tarlan 1992, 308)

Öpülmekten çü kan olmaz **koculmaktan** ziyān olmaz

Güzellik cāvidān olmaz öpül ömrüm **kocul** cānım

(Tarlan 1992, 308)

Sarılmak bir hidāyettir **koculmak** hod sa'ādettir

Biliriz büse ādettir öpül ömrüm **kocul** cānım

(Tarlan 1992, 308)

Geçer kalmaz zamāndır bu güneş gibi ayāndır bu

Vefası yok cihāndır bu öpül ömrüm **kocul** cānım

(Tarlan 1992, 308)

Bakıp serv-i bülendine nazar kıl kendi kendine

Necâti derd-mendine öpül ömrüm **kocul** canım

(Tarlan 1992, 308)

könülmek: *Tarama Sözlüğü* 'nde "gönelmek" maddesinde açıklanan sözcük "yönelmek, teveccüh etmek, istikamet almak, yüzünü döndürmek" anlamlarındadır.

Derleme Sözlüğü'nde sözcüğün *Divan*'daki anlamıyla ilgili bir açıklama bulunmamaktadır.

Sözcük *Divan*'da şu beyitte yer almaktadır:

Uçtu hümâ-yi devlet pervâz edip kafesden

Könüldü âşiyânı koyup geçip hevesden

(Tarlan 1992, 130)

künilemek: Sözcük, bir isim olan "günü (kıskançlık, haset)" ve üzerine aldığı en işlek isimden fiil yapım eklerinden olan –IE'den oluşmuştur. *Tarama Sözlüğü*'nde "günülemek" maddesinde açıklanan sözcük "kıskanmak, çekememek, haset etmek" anlamındadır.

Derleme Sözlüğü'nde de "günülemek" maddesinde "çekememek, kıskanmak" anlamıyla açıklanan sözcüğün kullanıldığı yerler ise şöyle sıralanmıştır: Uşak ve çevresi; Isparta ve ilçeleri; Balıkesir; *Ezine –Çanakkale; Bursa; *Emet, Güzelyurt – Kütahya; *Söğüt –Bilecik; *Sivrihisar, Tokat –Eskişehir; *Gebze, *İzmit –Kocaeli; Bolu; İstanbul; *Safranbolu –Zonguldak; Peşman *Daday –Kastamonu; Çankırı; *İskilip –Çorum; Sinop; Samsun; *Merzifon –Amasya; *Erbaa, *Zile –Tokat; *Şebinkarahisar –Giresun; Kars; Erzincan; Malatya; Gaziantep; Maraş; *Antakya – Hatay; *Koyulhisar, Palha, *Divriği, Telin, *Gürün –Sivas; *Boğazlıyan, *Sorgun – Yozgat; *Ayaş –Ankara; Köşker –Kırşehir; *Develi –Kayseri; *Avanos –Nevşehir; *Bor –Niğde; *Ereğli, *Ermenek –Konya; *Ula, Yenice –Muğla; Hahhaşı – Tekirdağ.

Sözcüğün *Divan*'daki kullanımını ise şu şekildedir:

Habib vaslını dil kendüden dahi **küniler**

Necâti'yâ kim ola böyleye rakib olmaz

(Tarlan 1992, 250)

güyünmek/göyünmek: *Tarama Sözlüğü*'nde “yanmak” anlamında kullanıldığı tespit edilmiş olan sözcükle ilgili sözlükte verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Yüreğim yandı vü **göyündü** canım
Mum gibi üş eriyigördü tenim

(*Man. Tayr. XIV. 32*)

Minnnet olmaya canım oynar isem
Şem'a pervane bigi **göynür** isem

(*İbrahim. XV. 103 -1*)

Sözcük *Derleme Sözlüğü* kayıtlarında *göynümek* maddesinde “acımak, içi yanmak” anlamlarıyla açıklanmış ve sözcüğün *Merzifon ve köyleri –Amasya’da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Divan'daki kullanımda ise sözcük,
Güneş tolunsa yanardı nice çerağ bu gün
Söyündü nice çerağ ü **güyündü** nice revan

(Tarlan 1992, 120)

beytinde geçmektedir.

güynüklü: *Güncel Türkçe Sözlük*'te geçmesine rağmen “göynük” (Yanık, yanmış, güneşte yanmış, iyice olmuş, *mec.* acısı olan, elemli, orman yakılarak açılan tarla.) sözcüğü incelenen metinde “küynüklü” halinde geçmesi sebebiyle eskicil öge olarak kabul edilmelidir.

Sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde ilk olarak “gönül yakıcı, acıklı, yanık, tesirli, süzişli” anlamlarında geçmektedir:

Görüben seni bu söz ü saz ile
Bu mevzū **göynüklü** avaz ile

(*Süh. XIV. 66*)

İkinci olarak sözcük, “bağrı yanık” anlamında verilmiştir:

Nay **göynüklülere** verir haber
Nālesi āşıklara kılur eser

(*İs. XIV – XV. 22*)

Derleme Sözlüğü'nde kaydına “göynük (göğnük)” şeklinde rastlanan sözcük “az yanmış, ateş karşısında renk değiştirmiş kumaş” anlamlarıyla *Eşme –Uşak; Uluğbey *Senirkent –Isparta; Perşembe ve köyleri –Ordu; *Piraziz, *Tirebolu –

Giresun; *Nizip –Gaziantep; *Afşin ve köyleri –Maraş; Sivas; Karaman; Osmaniye; Adana; *Yerkesik –Muğla’da kullanılmaktadır. Sözcüğün diğer anlamlarının kayıtlarına *Divan*’daki kullanımla ilgisi olmadığı için yer verilmeyecektir.

Sözcük *Divan*’da ise şu beyitte geçmektedir:

Zülf zâlim oldu alma boynuna

Dolama **güynüklü** ahı yakana

(Tarlan 1992, 145)

Nice bir ey lāle-ruh benzim za’ afrān eylemek

Āşık-ı bī-çārenin **güynüklü** ahı yok mudur

(Tarlan 1992, 176)

Güynüklüsün nigāra ruh-i zerd ilet gönül

Güynüklü armağanı kamu za’ferān olur

(Tarlan 1992, 192)

Za’ferānın yüzümün **güynüklü** āhımdır satan

Likin ol gül-çihre almaz āh u vāhımdan benim

(Tarlan 1992, 319)

Bağrımın yandığına benzim sarısıdır nişān

Ey yüzü gül lā-cerem **güynükde** olur za’ferān

(Tarlan 1992, 331)

mankır: Sözcüğün “bakır” sözcüğüne benzerliği dikkat çekicidir. Arada ‘n’ sesinin türemesiyle *mankır*’a dönüştüğü söylenebilir.

Kelimenin Moğolca’da "nakit" anlamına gelen mungun / mongondan geldiği belirtilir. Kaynaklarda “mangur”, “mankur” ve “mankır” şeklinde de yazılır. Osmanlılarda renginden dolayı buna "kızıl mangır" denildiği gibi halk dilinde "pul" olarak da geçer. İslam dünyasında “mangır” daha ziyade Osmanlı bakır sikkesi için kullanılır. (Uzunçarşılı 1964 : 282- 283).

Tarama Sözlüğü’nde kaydı bulunmayan sözcük Derleme Sözlüğü’nde “değersiz” anlamındadır ve Sinop’ta kullanılmaktadır.

Sözcüğün *Divan*’da geçtiği beyit ise şudur:

Meyl eylemeye mest gözün dil kebābına

Tennür-ı gamda **mankıra** olursa pāresi

(Tarlan 1992, 424)

öşek: *Tarama Sözlüğü*'nde “derisinden kürk yapılan, tilki cinsinden bir hayvan, vaşak” anlamındadır. *Divan*'daki anlamla karşılaştırılması bakımından sözcükle ilgili verilen örneklere yer vermek faydalı olacaktır:

Bir küheylan at ver, istemem eşek
Üstü kaplan postlu, tek olsun **öşek**

(*Kara. XVII. 85*)

Ağardı kurudu ekin başağı
Avcı tuzak kurar tutar **öşeği**

(*Hal. Şa. Fil Ahmet XIX–XX. 93*)

Derleme Sözlüğü'nde sözcük “vaşak” anlamındadır. Kullanıldığı yerler ise *Eğridir köyleri –Isparta; *Zile köyleri –Tokat; Konya; *Mut köyleri –İçel olarak tespit edilmiştir.

Divan'da sözcüğe yalnızca bir beyitte rastlanmıştır:

Bu Necâti'ye felek bir taht-ı âli urdu kim
Ortası firengi atlas döseği postu **öşek**

(*Tarlan 1992, 297*)

öñdin: *Tarama Sözlüğü* kayıtlarında “önce, ilk önce, önceden, önden, daha evvel” ve “avans” anlamlarıyla açıklanan sözcüğe verilmiş örneklerden bazıları şunlardır:

Kamudan **öñdin** Zeliha söyledi
Derdini ana hikâyet eyledi

(*Yuz. Şeyd. XIII. 50*)

Katı tuttun ko kibri elden **öñdin**
İşitmedin tavazū ne dediğin

(*Yunus. XIII–XIV. 13*)

Derleme Sözlüğü'nde sözcük “önce, ilk önce” anlamında verilmiş olup kullanıldığı yerler Elazığ, Sivas ve Malatya olarak belirtilmiştir.

Sözcüğün *Divan*'da geçtiği beyit aşağıda verilmiştir ve “önce” anlamındadır:

Bir ıl **öñdin** olagör hāk-i kadem
Minnet etmedin Necâti rüzigār

(*Tarlan 1992, 195*)

önürdü: Sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde “önce, iptida, evvel, ilkönce, daha önce, ileri” anlamlarıyla açıklanmış olup sözcüğe ilişkin örneklerden bazıları şu şekilde verilmiştir:

Mинnet Hak'a kim nigāri gördüm
Ölmezden **önürdü** yarı gördüm

(*Ley. XV. 179*)

Bir ok atımı yer **önürdü** düştü

(*Anter. XIV. 331*)

Derleme Sözlüğü'nde kaydı bulunmayan sözcüğün *Divan*'daki kullanımı aşağıdaki beyittedir:

Her bir nefesde derd ile bin ah eden yig er
Götür ayağı bir gün **önürdü** giden yig er

(*Tarlan 1992, 125*)

salım: *Tarama Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamayan ifadenin *Derleme Sözlüğü*'nde *Divan*'daki anlamla bağlantılı olarak “nezle” anlamında *Bergama – İzmir; Tokat –Eskişehir; Hacıhamza *Osmancık –Çorum; Bayadı –Ordu; Ciritdüzü *Yusufeli –Artvin; İrişli –Bayburt; *Sarıkamış, *Selim –Kars; *Oltu –Erzurum; Kilis; Bozhöyük, Varyanlı –Mardin; *Gemerek, Korhut, Boluçan –Sivas; Yozgat; Çanıllı *Ayaş, Karahoca *Haymana –Ankara; Kırşehir; *İncesu, Pınarbaşı ve köyleri –Kayseri; Niğde'de kullanılmaktadır. “Salgın hastalık” anlamında Bekilli *Çal –Denizli; *Sivrihisar –Eskişehir; *Tosya –Kastamonu; *Merzifon ve köyleri –Amasya; *Mut ve köyleri –İçel'de kullanıldığı tespit edilmiştir.*Divan*'daki kullanım ise şöyledir:

Kocalmağ ile Necāti halās olam sanma
Ki bir **salım** gibidir aşk şeh ü şāb üzre

(*Tarlan 1992, 383*)

saçu: Sözcüğün anlamı *Tarama Sözlüğü*'nde “bazı düğün ve şenliklerde ortaya saçılması âdet olan inci, madeni para, şeker, hububat gibi şeyler” ifadesiyle açıklanmıştır ve sözcükle ilgili örneklerden bazıları şu şekilde verilmiştir:

Alıp şehre getirdi Ferruh'u ol
Saçudan dolu altun oldıdı yol

(*Işk. XIV. 308 -2*)

Düğün **saçusına** geldi ulular

Ekābirler, emirler, yahtılular

(*Dah. XIV. 54*)

Derleme Sözlüğü'nde de aynı şekilde “dügün armağanı” anlamındadır ve *Çeşme –İzmir; *İnegöl –Bursa köyleri; Satılmış, Bozan –Eskişehir; Çorum; *Bafra –Samsun; *Merzifon –Amasya; *Alucra, *Şebinkarahisar –Giresun; Kars; Erzurum; *Gürün, *Koyulhisar, *Divriği –Sivas; *Bala, *Ayaş –Ankara; *İncesu, Erkilet –Kayseri; Konya’da kullanılmaktadır. Ayrıca “gelinin başına saçılan şeker, arpa ve para gibi şeyler” anlamıyla da *Bergama –İzmir; Manisa ve çevresi; Çankırı; *Gümüşhacıbey –Amasya; Bayadı –Ordu; *Bor –Niğde; Konya; Varna, Bulgaristan’ da kullanılmaktadır.

Sözcüğün *Divan*'da geçtiği beyit şudur:

Tā kim varıp dügün günü **saçu** tarikiyle
Şahın ayağı toprağına eyleye nisār

(Tarlan 1992, 61)

sayru: *Tarama Sözlüğü*'nde “*hasta*” anlamı taşıyan sözcüğe dair örnekler aşağıdaki gibidir:

Sağ teni bu aşk odu **sayru** kılur
Ol ki āşık olmadı ol ne bilür

(*Yuz. Şeyd. XIII. 31*)

Sayru olmuş iniler Kur'an ününü dinler
Kur'an kendisi olmuş kendi Kur'an içinde

(*Yunus. XIII –XIV. 82*)

Derleme Sözlüğü'nde de sözcük “*hasta*” anlamındadır ve Çandarlı *Bergama-İzmir; Bursa; Çorum; Şabanözü *Polatlı –Ankara; Mahmutseydi *Alanya –Antalya’da kullanılmaktadır.

Divan'da da yine “*hasta*” anlamında şu beyitte geçmektedir:

Kula sorma cefāyı gayrıya sor
Uzun gece belāsın **sayruya** sor

(Tarlan 1992, 38)

Kani ol yār-ı mihrībān arpa
Sayruya sıhhat ata cān arpa

(Tarlan 1992, 109)

Goncanın ağzı katı yapraktır

Bülbülün **sayruluğu** yanşaktır

(Tarlan 1992, 216)

Ser-i küyuna alıp gelse Necâti gönlün

Ana benzer ki şifâ-hâneye **sayru** getirir

(Tarlan 1992, 231)

Âşık olalı gam u gussa durur hep yediğim

Ki muhâlif yemek ister kişi **sayru** olucak

(Tarlan 1992, 275)

Sayru durur Necâti dediler öget görün

Dil-ber yolunda ölmek için illet etmesin

(Tarlan 1992, 341)

sıklamak: Sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde “ağlamak, göz yaşı dökmek, sızlamak” anlamlarını taşımaktadır:

...ağlayubenü, **sıklayibenü**, evine geldi.

(Dede. XIV.47)

Tanrı düşmanları kapısına gider, düşer, ağlar, **sıklar**, nesneciğim yoktur ... der.

(Müz. XV, 314)

Sözcüğün, *Derleme Sözlüğü*'nde de *Tarama Sözlüğü*'ne paralel olarak “çok ağlamak” anlamında *İznik –Bursa'da kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcüğün *Divan*'da yer aldığı beyit ise şu şekildedir:

Ağladıkça sıklığı artar gül ile bülbülün

Bilmiş ol şimden geri biz dahi ağlar **sıklarız**

(Tarlan 1992, 247)

sımak: Sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde “kırmak, bozmak, nakz etmek, yenmek, mağlup etmek, tenkil etmek, aşağı görmek, gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek, yıkmak, harap etmek” anlamlarına gelmektedir. Sözlükte, sözcüğün açıklamasıyla ilgili bazı örnekler şu şekilde verilmiştir:

Gönülüm sırçadurur yüreğin taş

Ne diyem ben bu sırçayı **siyana**

(Kadı. XIV. 74)

Uruz babasının sözün **sımadı**, kayıtp geri döndü.

(*Dede. XIV. 67*)

Sıma gönlün aşak gönüllülerin

Ki yindek eli üstün olmaz erin

(*Ferh. XIV. 27*)

Sözcük, *Derleme Sözlüğü*'nde ise “kırmak” anlamıyla Aşağılıca – Eskişehir’de kullanılmaktadır.

Sözcüğün *Divan*’daki kullanımını ise şu şekildedir:

Çün tevbelinin isteme ey dil şarâb-ı âl

Sâki sözünü **sıma** ayağı eline al

(Tarlan 1992, 300)

sımk: Sözcüğün anlamı *Tarama Sözlüğü*’nde “kırık, mağlup, münhezim” olarak açıklanmıştır:

Cihanda bir **sımk** saksıdan ötrü

Güherlerim ziyana satmışam ben

(*Yunus. XIII – XIV. 258*)

Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün “kırık, çıkık, kırgın, dargın, soluk, renksiz, bozuk” gibi anlamlara geldiği belirtilmiş ve sözcüğün kullanıldığı yerler şöyle sıralanmıştır: Bursa; Ezine –Amasya; *Şebinkarahisar –Giresun; Iğdır; *Kemah –Erzincan; Van; *Silvan –Diyarbakır; Urfa; Gaziantep; Maraş; *Çiçekdağı –Kırşehir; Niğde; Konya; Antalya.

Divan’da sözcük şu beyitte geçmektedir:

Dağılmasın diye zülfü **sımk** gönlümü sardıkça

Necâti ney gibi dahi ziyâde oldu efganın

(Tarlan 1992, 297)

sınmak: *Tarama Sözlüğü*’nde “kırılmak, parçalanmak, münkesir olmak, zayıf düşmek, âciz kalmak, yenilmek, mağlup, münhezim olmak, zayi olmak, kaybolmak, bozulmak, azalmak, şiddetini kaybetmek” anlamlarına geldiği belirtilmiştir.

Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün pek çok anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. *Divan*’daki anlamla bağlantılı olarak sözcük “kırılmak” anlamıyla Tokat – Eskişehir; Amasya; Çilehane *Reşadiye –Tokat; Elazığ; Ayşepınar –Kayseri; *Bor – Niğde; Azerbaycan’da; “yenilmek, geri çekilmek” anlamıyla ’da; “beğenmek, imrenmek” anlamıyla Peşman *Daday –Kastamonu’da; “korkmak, sinmek” anlamıyla da İzmir; *Alaşehir, *Salihli –Manisa; *Osmancık –Çorum; *Ardanuç –

Artvin; *Marmaris –Muğla’da; “yenilmek, geri çekilmek” anlamıyla Alpagut *Mudurnu –Bolu; *Ahlat –Bitlis; *Antakya –Hatay; Köşker –Kırşehir; Yeniköy –Osmaniye’de; “usanmak, bıkmak,yılmak” anlamıyla ise Yeniköy –Balıkesir; Çanakkale; Bursa; *Akyazı –Sakarya; *Lüleburgaz –Kırklareli’de kullanılmaktadır.

Sözcüğün *Divan*’daki kullanımını ise şöyledir:

Bâzâr-ı hüsn içinde gönülden **sınar** saçın

Zîrâ metâ’ı kalbdır âhır ziyan asar

(Tarlan 1992, 180)

soğulmak: *Tarama Sözlüğü*’nde “suyu çekilmek, kaynağı kaybolmak veya kurumak, ferî gitmek, solmak, nuru sönmek” anlamlarında kullanıldığı geçmektedir.

Sözcüğün kullanımına dair örneklerden bazıları şunlardır:

Gözü yok kişi neye kıymet ede

Soğulmuş kuyudan kim su ilete

(*Yunus. XIII –XIV. 41*)

Ol nurlu gözlerin nûru **soğulup** görmez olusar

(*Müneb. XIV –XV. 4-1*)

Derleme Sözlüğü’nde ise sözcüğün “sütü kesilmek, suyu çekilmek, buruşup pörsümek, sönmek” anlamlarında, Bayat *Emirdağ –Afyon; Isparta; *Çal, *Çivril –Denizli; *Bozdoğan –Aydın; İzmir; *Sivrihisar, Tokat –Eskişehir; İğneciler *Mudurnu –Bolu; Kargı *Tosya –Kastamonu; Yenice –Zonguldak; *Kurşunlu –Çankırı; Çıkrık *Mecitözü –Çorum; *Ulubey –Ordu; Bayburt; Erkinis *Yusufeli, Bağlıca *Ardanuç –Artvin; İrişli, Bayburt, *Sarıkamış –Kars; Erzurum; Sivas ilçeleri; Kırşehir; *Bünyan –Kayseri; *Ermenek –Konya; Bahçeli *Bor –Niğde; Bilan *Kadirli, Yerebakan *Feke –Adana; Meydan *Mut, *Silifke –İçel; *Hayrabolu –Tekirdağ’da kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcüğün *Divan*’daki anlamı *Tarama Sözlüğü* verilerindeki anlama daha yakındır:

Ma’lûmdur ki acıdı Sultân-ı bahr ü ber

Bu fûrkat ile bahr **soğulsun** ber ağlasın

(Tarlan 1992, 127)

söyünmek: *Tarama Sözlüğü*'nde “sönmek, parlaklığı gitmek” anlamlarındadır:

Sır söz aşıkâre denmez, semender oda göyünmez

Dün ü gün yanar **söyünmez**, bu benim çırağım anda

(*Yunus. XIII –XIV. 60*)

Söyünmiş mum için pervane olma

Kogıl div işini divane olma

(*Işk. XIV. 69-1*)

Derleme Sözlüğü'nde “sönmek” anlamıyla “sövünmek” maddesinde açıklanan sözcüğün İmamuşağı *Silifke –İçel’de kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük *Divan*'daki kullanımlarında da “sönmek” anlamındadır:

Serverā sarsar-ı gamdan **söyünür** cām-ı murād

Dest-gîr olmaz olursa ana dāmān-ı kerem

(*Tarlan 1992, 91*)

Güneş tolunsa yanardı nice çerağ bu gün

Söyündü nice çerağ ü küyündü nice revan

(*Tarlan 1992, 120*)

Beni benden soğutmağa sevādın ekşidir nāsih

Bilir kim sirke ile yig **söyünür** bī-gümān āteş

(*Tarlan 1992, 263*)

söyündürmek: *Tarama Sözlüğü*'nde “söndürmek” anlamıyla karşılanan sözcüğe verilmiş örneklerden bazıları şunlardır:

Yaktı firakın ey gül-i handan beni oda

Gel, gel **söyündür** āb-ı visalinle nārını

(*Nesimi. XIV.*)

Tamu kim her kâfiri göyündürür

Āsinin gözü yaşı **söyündürür**

(*Man. Tayr. XIV. 211*)

Derleme Sözlüğü'nde de sözcük yine “söndürmek” anlamındadır ve Peşman *Daday –Kastamonu’da kullanılmaktadır.

Divan'da sözcük çok sık kullanılmıştır. Sözcüğün geçtiği beyitler aşağıda sıralanmıştır:

Adlin şu resmedir ki **söyündürmek** istemez

Bir pīre-zen fetilesini bī-rıza seher

(Tarlan 1992, 67)

Söyüdüre diye şem’-i sipihri sarsar-ı top

Vega günü yüzün örter gubār dāmānı

(Tarlan 1992, 112)

Çerağ-ı mähı **söyüdü**r sabāh revzenin ört

Bu derd ü hasret ile dün ü gün karar felek

(Tarlan 1992, 119)

suvarmak: Sözcük *Tarama Sözlüğü*’nde “sulamak, su vermek” anlamındadır.

Sözlükteki ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Günahın çok üşümekten imanın gülleri soldu

İnabet suy’ile her dem niçin anı **suvarmazsın**

(*Yunus. XIII –XIV. 263*)

Nitekim dolap dağlar **suvarır**

Alıp ırmaktan suyu bağa verir

(*Ga. XIV. 243*)

Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün *Tarama Sözlüğü*’nde verilen anlamla farkı yoktur. Sözcük *Derleme Sözlüğü* verilerinde de ‘sulamak, su içirmek’ anlamında olup kullanıldığı yerler Isparta; Denizli ve köyleri; Karadoğan *Ödemiş, *Bergama – İzmir; Balıkesir; Düzce; Kastamonu; Gümüşhane; Erkinis *Yusufeli –Artvin; Erzurum; Erzincan; *Erciş –Van; *Ağın –Elazığ; *Arapkir –Malatya; *Birecik –Urfa; Kilis; Şabanözü *Polatlı –Ankara; Nevşehir; *Bor –Niğde; Konya olarak kaydedilmiştir.

Sözcük, *Divan*’da şu beyitte geçmektedir:

Bir bülbülüm ki gülşen-i medhin **suvarmağa**

Etti revān kelāmımı Perverdigār āb

(Tarlan 1992, 58)

talabımak: *Tarama Sözlüğü*’nde *dalabımak* şekliyle yer alan sözcük ‘çarpınmak, çırpınmak, oynayıp sıçramak’ anlamındadır. Buna dair verilen örneklerden bazıları aşağıdadır:

Kaçan bu oğlan anı işitti boğazlanmış kuş gibi **talabıdı** ve dünyasın değşürdü

(*Enb. XIV. 11*)

Yeşil sancaklar yalabır

Anı gören can **talabır**

(*Kuloğlu. XVII. 66*)

Derleme Sözlüğü'nde ise sözcüğün anlamı “dalabımak” maddesinde “ateşli hastalıklarda sayıklamak, çırpınmak” olarak açıklanmış ve Niğde'nin Bor ilçesinde kullanıldığı bildirilmiştir.

Divan'da,

Ben kasd ederim saklamga aşkını ammā
Gönlüm **talabır** āh ü figān eylemek ister

(Tarlan 1992, 216)

beytinde geçen sözcük yine “çarpmak, çırpınmak” anlamında kullanılmıştır.

tan: Sözcük, *Tarama Sözlüğü*'nde *dan* maddesinde ‘hayret, taaccüp, şaşılacak şey, hayrete şayan’ anlamlarıyla açıklanmıştır. Örnek olarak *Tarama Sözlüğü*'nde,

Varuben muştulayayım atana
İşbu sözden koyayım anı **tana**

(*Cam. XV. 79*)

Eğer bize süāl ederse sāl

Der ise bana **tandur** bu mesāl

(*Muham. XV. 259*)

beyitleri verilmiştir.

Derleme Sözlüğü'nde “dan” maddesinde sözcüğün “şaşma, şaşılacak şey” anlamında Cebel *Eğridir –Isparta; *Bergama –İzmir; Bahçeli *Ezine –Çanakkale; *Merzifon ve köyleri –Amasya ve Gaziantep'te kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sözcük *Divan*'da ise şu beyitte geçmektedir:

Nergis çemende **tan** mıdır ederse āba meyl
Kaçan ki uykudan dura ister humār āb

(Tarlan 1992, 57)

tanlamak: *Tarama Sözlüğü*'nde “danlamak” maddesinde “taaccüp etmek, şaşmak, garip bulmak, şaşırtmak” anlamlarıyla açıklanmıştır. Sözcükle ilgili verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Secdeden götürdü başın ağlayu

Anı gören hayran oldu **tanlayu**

(*Yuz. Şeyd. XIII. 21*)

Sağ olan hastanın āhını **tanlar**
Tağarcığı it ü başmakçı anlar

(*Işk. XIV. 151 -2*)

Derleme Sözlüğü'nde de sözcük çeşitli anlamları yanında bir maddede “şaşırmak” anlamında geçmektedir. Sözcüğün kullanım yerleri ise şöyle sıralanmıştır: Evciler *Dinar –Afyon; *Ulubey –Uşak; *Yalvaç –Isparta; Çındere *Buldan, Üçkuyu, *Çal, Kavakköy, Çıtak *Çivril –Denizli; Çorum; Çepni *Gemerek, *Gürün – Sivas; *Bünyan –Kayseri; Güvenç –Konya; *Fethiye –Muğla.

Sözcüğün *Divan*'da geçtiği beyit ise şöyledir:

Derde sataştı **tanlaman** āhın Necāti'nin
Hāşāke ateş uğradı lābūd duhān olur

(Tarlan 1992, 192)

tap: *Tarama Sözlüğü* kayıtlarında “yetiştir, kāfi, doğru, hatasız, tamamen, büsbütün, hep, eşit, müsavi, hemen, derhal” anlamlarıyla yer alan sözcükle ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Ne denlü yavuz iş ki eyledi hep
Bize eylediği değil miydi **tap**

(*Süh. XIV. 310*)

Tap oku iftirak nāmelerin
Tap uçur ol haber hamāmelerin

(*Yuz. Hamdi. XV. 164-1*)

Derleme Sözlüğü'nde sözcüğün kaydına rastlanmamıştır. *Divan*'da ise sözcüğün geçtiği beyit şudur:

Gönül derd ü belādan eksiğin ne
Tap ağla sünbül-i pür-tāb içinde

(Tarlan 1992, 391)

tizlenmek: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamayan sözcüğün *Tarama Sözlüğü*'ndeki anlamı “hiddetlenmek” şeklinde açıklanmıştır. Sözcüğün *Divan*'daki kullanımını ise şöyledir:

Dilindedir nesi var ise kalbi sāfidir
Ne denli **tizlenirse** geçer hemān hançer

(Tarlan 1992, 61)

uçmak: Sözcük “*cennet*” anlamında olup *Tarama Sözlüğü*’nde sözcüğe dair verilen bir örnek şöyledir:

Âşık mı derim ben ana Tanrının **uçmağın** sever
Uçmak dahi bir tuzaktır mü’min canları tutmağa

(*Yunus. XIII –XIV. 61*)

“*Uçmak* kelimesi cennet anlamına gelmekte olup kelime esasen Soğutça’dan Türkçeye geçmiştir. Karahanlılar zamanında yapılan ilk Kur’an tercümelerinde ve erken dönem Eski Anadolu Türkçesi tarihî metinlerinde sıkça kullanılan bir kelimedir. Bu kelime genellikle cehennem anlamındaki tamu sözüyle birlikte kullanılır.” (Üşenmez 2013: 641-642).

Sözcük *Derleme Sözlüğü*’nde *Divan*’daki anlamıyla bulunmamaktadır. *Divan*’da sözcük aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Ruhları âyinesin gösterse ol hür-i behişt
Tüti-i cāna ten-i hāki-kafes **uçmağ** olur

(Tarlan 1992, 198)

ulalmak: Sözcük, *Tarama Sözlüğü*’nde “*büyülemek, yetişmek, yaşlanmak; artmak, çoğalmak*” anlamlarıyla karşılanmıştır ve burada sözcüğe dair bir örnek şöyle geçmektedir:

Nişün besleye kişi genç ılanı
Ki **ulaldıkça** andan korka canı

(*Hurş. XIV. 7*)

Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*’nde kaydı bulunmamaktadır. *Divan*’da ise sözcük bir beyitte yer almıştır:

Gün yüzün ile mäh-ı felek karşılaşmış
Dün doğubanı dünle **ulalmağa** sebep ne

(Tarlan 1992, 370)

urunmak: Sözcüğün anlamı *Tarama Sözlüğü*’nde “*giyinmek, takınmak; konulmak, oturtulmak, takılmak*” olarak açıklanmıştır. Sözcüğün kullanımına dair örnek olarak,

Kaçan hurşit ki meşrıktan göründü
Ulu dağlar kamu nur taç **urundu**

(*Dah. XIV. 36*)

beyti verilmiştir.

Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan sözcüğün *Divan*'daki kullanımları ise şu şekildedir:

Urunur başa Abbāsī amāme
Nizār ü zerd ehl-i hāle benzer

(Tarlan 1992, 70)

Havf-ı gürzünle felekde ışık **urundu** güneş
Zahm-ı tīrinle denizlere zırh giyindi semek

(Tarlan 1992, 76)

Yüzük **urunmağ** ile her kişi hem-ser olamaz
Takınır ger çü Süleyman Peygamber hātem

(Tarlan 1992, 92)

uşanmak: *Tarama Sözlüğü*'nde “kırılmak, parçalanmak, ufanmak, dağılmak, kopmak, toz haline gelmek” ifadeleriyle açıklanan sözcük için, sözlükteki örneklerin bazılarını göstermek yararlı olacaktır:

Dahi ne kim put var ise **uşanur**
Pāresi ve kıymığı yere döşenür

(Yuz. Şeyd. XIII. 30)

Nice Cem geldi ki cāmı **uşanmadı**

(Tazarru. XV. 104)

Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde kaydı bulunmamaktadır. *Divan*'da ise şu beyitlerde geçmektedir:

Ey gönül dostların **uşan** u dilber fāriğ
Meğer Allah'dan ere derdine bir pare meded

(Tarlan 1992, 171)

Öle yalnız diye Necāti'yi **uşanman**
Bu aşk tarikinde hevā-dār gerekmez

(Tarlan 1992, 247)

uşatmak: *Tarama Sözlüğü*'nde anlamı “ufatmak, parçalamak” olarak verilen sözcüğün örneği de şu şekilde sözlükte yer almıştır:

Gönülüm sırçasını **uşadırsın**
Nigārā gönülün sengin değil mi

(Kadı. XIV. 56)

Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün kaydı mevcut değildir. *Divan*’da ise sözcük aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Pisteh dehān-ı dilbere öykündü ehl-i bezm
Söyletmediler urdular ağzın **uşattılar**

(Tarlan 1992, 190)

üküş: *Sözcük Tarama Sözlüğü*’nde “öğüş” maddesinde “çok” anlamında açıklanmıştır. Sözcüğe dair verilen örneklerden biri şudur:

Malım mülküm benim çoktur Kırım’da
Öküş genc ü hazinem var yerimde

(*Dah. XIV.*)

Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün kaydı bulunmamaktadır. *Divan*’da geçtiği beyit ise şudur:

Derd-i dil-dār **üküş** mihnet-i gerdin efzün
Kim ola kurtara cānı bu sitemden aceba

(Tarlan 1992, 51)

yanşak: *Tarama Sözlüğü*’nde “çok sözlü, boşboğaz, geveze” anlamında kaydına rastlanan sözcüğe verilmiş örneklerden bazıları şunlardır:

Eğer sakıskan kanın kurudalar ve gülāb ile yoguralar, her kime ki yidirseler çok sözlü ve **yanşak** ola.

(*Mü. Şi. XIV–XV. 99*)

Bana billāh hemdem etme anı
Nālemin sayruluğu **yanşaktır**

(*Zati. XIV. 164*)

Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün “geveze, densiz, yersiz konuşan” anlamında İleydağı *Uluborlu –Isparta; Karamanlı *Tefenni –Burdur; Honaz, Dedeköy *Çal köyleri, *Çardak, Çöplü *Çivril, Oğuz *Acıpayam –Denizli; Eymir *Bozdoğan –Aydın; İzmir; *Alaşehir, Dombaylı *Salihli –Manisa; Balıkesir; Kütahya; İnönü, Kümbet *Seyitgazi, *Söğüt –Bilecik; *Alanyurt –Kütahya; *Darıca, *Kandıra –Kocaeli; Yazıhamit *Taşköprü-Kastamonu; *Kurşunlu –Çankırı; Samsun; Çayağzı *Şavşat –Artvin; Yayladağ *Antakya –Hatay; Sirkeli *Çubuk –Ankara; Zencidere –Kayseri; *Bor –Niğde; *Ereğli –Konya; *Mut ve köyleri –İçel; *Alanya, *Elmalı –Antalya; *Fethiye –Muğla ilçe ve köyleri; *Vize –Kırklareli ve Tekirdağ’da kullanılmakta olduğu belirtilmiştir.

Divan'da ise sözcük,
Goncanın ağzı katı yapraktır
Bülbülün sayruluğu **yanşaktır**

(Tarlan 1992, 216)

beytinde geçmektedir.

yarag: Sözcüğün anlamı *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmamakla beraber “yaraklanmak” maddesinde verilen “hazırlanmak, silahlanmak” anlamlarından sözcüğü “silah, teçhizat” olarak açıklamak mümkündür. Zira *Derleme Sözlüğü*'nde verilen anlam da buradaki anlamla paraleldir. Sözcük “gerekli araçlar” anlamıyla Çorum'da kullanılmaktadır.

Sözcüğün *Divan*'da kullanıldığı beyitler aşağıdadır:

Oldum zebān-ı tîğ ile akranıma yegin
Sa'ir **yarag** içinde nitekim yegāne tîğ

(Tarlan 1992, 75)

Aça parmak kadarı kağad ile nice kılā
Ne **yarag** isteye bir zerre ne leşker hātem

(Tarlan 1992, 93)

Tîr ü hançer çekme gamzenden Necāti kasdına
Bir karınca katline lâzım değil bunca **yarağ**

(Tarlan 1992, 270)

Bunca yıldır tîr-i āhı düşmen için saklaram
Kim demişler dostum bin yıl **arak** bir gün gerek

(Tarlan 1992, 293)

yarsımak: *Tarama Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmayan sözcük, *Divan*'daki kullanımıyla ilgili olarak, *Derleme Sözlüğü*'nde “benimsemek, bağlanmak” anlamıyla Bayat *Emirdağ –Afyon'da; “beğenmek, hoşlanmak, imrenmek, istemek” anlamında *Yalvaç –Isparta; Süller *Çal –Denizli; *Manyas Balıkesir; *Sivrihisar, Muttalip, Tokat –Eskişehir; Düzce; İğneciler *Mudurnu, *Kıbrısçık –Bolu; Akyazı çevresi –Sakarya; Ömerli *Üsküdar –İstanbul; Ereğli –Zonguldak; *Kargı, Boyalı *Araç –Kastamonu; Çardak, *Çerkeş, Kale, *Kurşunlu –Çankırı; *İskilip –Çorum; Sivas ve çevresi; *Alaçam –Samsun; *Merzifon –Amasya; Bayadı –Ordu; Ankara ilçe ve köyleri'nde; “çok sevmek” anlamında *İskilip –Çorum; *Boyabat –Sinop ve

çevresi'nde; "göreceği gelmek, özlemek" anlamında Antalya'da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Divan'daki kullanımında sözcük "bağlanmak, imrenmek, çok sevmek, özlemek" anlamlarında şu beyitlerde geçmektedir:

Lebine **yarsıdım** kalmadı yarı canım

Olalı lâl-i lebin gönlüme yâr-ı cânı

(Tarlan 1992, 424)

Nice bir dil şişesin seng ü firāk-ı yâr sır

Gel terahhum kıl ki gurbet içre gönlüm **yarsır**

(Tarlan 1992, 234)

yasdanmak: *Tarama Sözlüğü*'nde "yastanmak" şekliyle "yaslanmak, dayanmak, kendine yastık etmek" anlamında geçmektedir ve sözcükle ilgili verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Bir şaha kul olmak gerek hergiz ma'zül olmaz ola

Bir eşik **yastanmak** gerek kimse elden almaz ola

(*Yunus. XIII –XV. 63*)

Kimesnem yok benimle ol karındaş

Sevin kaygulara **yastanmagıl** baş

(*Işk. XIV. 159 -1*)

Derleme Sözlüğü'nde ise sözcüğün yine "yaslanmak" anlamıyla Gölkonak, Yenişar *Şarkikaraağaç – Isparta ve Yozgat'ta kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük *Divan*'da şu beyitlerde geçmektedir:

Şeh nâz eder huçeste cemâline **yasdanıp**

Şeh-nâz iken figânım anunçün huçest olur

(Tarlan 1992, 195)

Gamzesine çeşm-i hâb-âlud-ı dilber **yasdanur**

Şol dil-âver gibi kim yattıkça hançer **yasdanur**

(Tarlan 1992, 217)

Hatt ü haddin hasretinden ey letâfet gülşeni

Sebzeler toprak dösenir lâle taşlar **yasdanır**

(Tarlan 1992, 217)

Küyuna gelmeğe senden rahm umar bî-din rakib

Cennete girmek için 'İsâ'ya kâfer **yasdanır**

(Tarlan 1992, 217)

Nice gönüllenmesin hindü-yi zülfün dostum

Girde bâliş yerine hâl-i mu'anber **yasdanır**

(Tarlan 1992, 217)

Kâm-gārâ umaram kapında bende yer bulam

Eşiğinde bende gibi anca çâker **yasdanır**

(Tarlan 1992, 217)

Bu meseldir dostum sağ baş yastık istemez

Bir zevâli var kapın hürşid-i hâver **yasdanır**

(Tarlan 1992, 217)

Hâk-i pâyın üzre düşdüğüm sabâdan korkarım

Düzd havfi olucak tüccâr cevher **yasdanır**

(Tarlan 1992, 217)

Kaşın ile zülfünü anıp du'âlar etmeğe

Bu Necâti rûz ü şeb mihrâb ü minber **yasdanır**

(Tarlan 1992, 217)

Her kaçan kim hâli ol yârın yanağın **yasdanur**Sanuram pervânedir düşmüş çerağın **yasdanur**

(Tarlan 1992, 238)

Bezm-i hüsnünde lebin devrinde gamzen sâkiye

Bir kadehden mest olup düşmüş kabağın **yasdanur**

(Tarlan 1992, 238)

Yasdanursa çeşm-i hün-rizin aceb olmaz müjen

Çâpük uğrudur ki uykuda bıçağın **yasdanur**

(Tarlan 1992, 238)

Müntehâ kadd üzre kim zülfün düşüpdür doğrusu

Sidre tâvûsı durur Tûba budağın **yasdanur**

(Tarlan 1992, 238)

Var ise devlet Necâti dünyada şol başdadur

Hâba vardıkça habibinin ayağın **yasdanur**

(Tarlan 1992, 238)

Nola ger şu gibi taş **yasdanu** toprak döşenem

Böyle olmak yaraşır âşık-ı didâr olana

(Tarlan 1992, 354)

Hasretinden her gece kan oldu bağı goncanın

Gül diken **yasdandı** bülbül āh ü feryād eyledi

(Tarlan 1992, 408)

Eşiğin **yasdanıram** her gece tā subha değin

Sen leb-i goncada bir zerre mahabbet sezeli

(Tarlan 1992, 435)

yayak: *Tarama Sözlüğü* kayıtlarında “yaya, yayan, piyade” yer alan sözcükle ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Atlarınızdan aşağı inin ve **yayak** varalım.Cümlesi atlarından inüp **yayak** yürüdüler

(*Si. Da. XIV. 67*)

Konuklaya şahı vü duta ayak

Bile ola kavmi hem atlı **yayak**

(*Süh. XIV. 57*)

Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde “yaya, binitsiz” anlamında Düzce; Trabzon; Hasanoğlan –Ankara; *Bor –Niğde ve Adana’da;“atsız asker, piyade” anlamında Balıkesir; Tokat –Eskişehir; Peşman *Daday –Kastamonu; *Kurşunlu –Çankırı; Çanılı *Ayaş –Ankara’da kullanıldığı belirtilmiştir.

Divan'da ise sözcük şu beyitte geçmektedir:

Yüz sürmez isem eşiği tozuna sıdk ile

Bin kez sabā gibi varayım Ka'be'ye **yayak**

(Tarlan 1992, 273)

yavuzlamak: *Tarama Sözlüğü*'nde “kötülemek” manasıyla karşılanan sözcüğe,

Yahudilerin ba'zısı İsa Peygamber'i ana **yavuzladı** ol beğ dahi öldürmeğe kasedetti

(*Kesir. XV. 140*)

cümlesindeki kullanım örnek olarak verilmiştir.

Sözcüğün, *Derleme Sözlüğü* 'nde kaydı bulunmamaktadır.

Divan'da geçtiği beyit aşağıdadır:

Dalaşır diye beni yāra **yavuzlama** rakīb

Ki iyi olmaz inen kapıda itin yavaşı

(Tarlan 1992, 414)

yelmek: Bu sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde 'koşmak, şıtap etmek, acele yürümek, esmek; (hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek' anlamlarındadır. *Divan*'da aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Yıllarla **yeldim** ermedi sen mâhdan meded
Gören dedi ki hey yazık Allâhdan meded

(Tarlan 1992, 173)

yiltemek: *Tarama Sözlüğü*'nde "yeltemek"şekliyle "teşvik ve tergip etmek, tahrik etmek, koşturmak, harekete getirmek, kıskırtmak, tahrir etmek" anlamlarındadır ve *Tarama Sözlüğü*'ndeki ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Uçmak uçmağım dediğin mü'minleri **yelmediğin**
Bir ev ile bir kaç huri hevesim yok koçmağ için

(*Yunus. XIII–XIV. 294*)

Çün medet erdi Çalap'tan **yilmedi**
Can içinden hal diliyle gel dedi

(*Ga. XIV. 465*)

Derleme Sözlüğü'nde kaydına "yeltemek" şeklinde rastlanan sözcük "yellemek" maddesinde "isteklendirmek, özendirmek" anlamındadır ve *Çeşme – İzmir; *Merzifon köyleri –Amasya; Kırşehir'de kullanılmaktadır. Sözcük, Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan'ın çalışmasında "yelteşmek" şeklinde okunmuştur (Bozkaplan 2009, 55).

Sözcüğün *Divan*'da geçtiği beyitler şunlardır:

Yilter belâ-yı aşka beni yanıma girip
Kasdi budur ki ata beni ortaya gönül

(Tarlan 1992, 299)

Gör'e ey dost nice zevk ile yerler gamını
Cân ü dil biri birinden kapışa **yilteşike**

(Tarlan 1992, 365)

yipar: *Tarama Sözlüğü*'nde kaydına rastlanmayan sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde "güzel koku" anlamıyla *Silifke köyleri –İçel'de kullanılmaktadır.

Sözcüğün *Divan*'da geçtiği beyit şudur:
Sâkiyâ **yipar** sularla içmeli olduğun
Büseni yerler şarâb-ı nâb ile şekker gibi

(Tarlan 1992, 402)

yocunmak: *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan sözcük, *Derleme Sözlüğü*'nde 'utanmak; çekinmek, sakınmak' anlamındadır ve kullanıldığı yerler şöyle sıralanmıştır: *Söğüt –Bilecik; *Nazilli –Aydın; *Burhaniye –Balıkesir; *Bor –Niğde.

Sözcüğün *Divan*'da kullanıldığı beyit aşağıdadır:

Saçının şâh-râhında gönül gamdan **yocunmaz** kim

Kişi bildiği yollarda inen hem-râhdan korkmaz

(Tarlan 1992, 250)

yoş: Sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde “yorgun, yıpranmış, fersiz, zayıf, kamaşık, bulanık” ve “yorgunluk, fersizlik, zayıflık” anlamlarındadır. *Sözlük*'te geçen örneklerden bazıları şunlardır:

Ne assı çü tonun içi ola boş

Ne assı ki gözün ola nuru **yoş**

(*Süh. XIV. 14*)

Kamaştı oldu ol dem gözleri **yoş**

Atı boynuna düştü deng ü bihüş

(*Hurş. XIV. 68*)

Sözcük, *Derleme Sözlüğü*'nde bu anlamlara yakın şekliyle bulunamamıştır. *Divan*'da ise şu beyitte geçmektedir:

Ey Necâti'ye sa'âdet güneşi çeşm-i ümid

Pertev-i mihr-i ruhundan nice bir **yoş** olsun

(Tarlan 1992, 342)

yöğünmek: *Tarama Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde ise *yüğünmek* maddesinde 'selam vermek' açıklamasıyla bulunan sözcüğün kullanıldığı yer Bayburt'tur.

Sözcük *Divan*'da aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Cânâ sana uçurma değildir peri demek

Günde peri otağına bin kerre **yöğüne**

(Tarlan 199

Derleme Sözlüğü'ne göre sözcüklerin ağızlardaki dağılımı aşağıdaki gibidir ve *Divan*'da sözcüklerin kullanım sayıları ayraç içinde verilmiştir:

1. agızlanmak: İbek *Mecitözü –Çorum. (1)

2. akalmak: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

3. andak: Senir *Keçiborlu-Isparta'da; “sel yarıntısı, kesintisi” anlamında Ilıcaksu*Tavşanlı- Kütahya'da; “ondan sonra” anlamında *Söğüt-Bilecik. (1)

4. aralmak: Yakaköy*Gelendost –Isparta; Çerçin -Burdur; *Bornova –İzmir; *Sivrihisar –Eskişehir; *Kandıra –Kocaeli; Samsun. *Akyazı çevresi –Sakarya. (1)

5. arıklamak: Senir – Isparta; *Çal köyleri – Denizli; Dünderli – İzmir; *Bandırma – Balıkesir; *Şebinkarahisar, *Tirebolu – Giresun; *Zile; Mesudiye, - Ordu ve köyleri; İğdır çevresi, Zellige – Karaman; *Kilis – Gaziantep; *Zara köyleri, Hacılıyas *Koyulhisar – Sivas ; Başhüyük * Kadınhanı – Konya; Kemikler * Milas – Muğla ; Büyükmanika * Saray- Tekirdağ. (1)

6. arkırı: “Düz, çamursuz yol” anlamında *Şarki Karaağaç-Isparta, Ordu ve Trabzon'da; “çarpık, çapraz, aykırı” anlamında *Düzce-Bolu, Karamanlı *Çarşamba-Samsun ve *Tirebolu-Giresun. (1)

7. assı: Ankara. (1)

8. ayakdaş: Ordu ve köyleri; Mağura *Maçka –Trabzon; Güneyce –Rize. (1)

9. ayıtmak: Afyon ve köyleri; Yalınkuyu *Nazilli –Aydın; Balıkesir ve çevresi; Büyükanafarta *Eceabat –Çanakkale; Hacıhamzalı *Tarsus –İçel. (1)

10. aylandırmak: “Gezdirmek” anlamında Karaçay aşireti, Başhöyük* Kadınhanı -Konya'da; savsaklamak, “geciktirmek” anlamında Edirne. (1)

11. azırganmak: *Dinar köyleri –Afyon; *Karahallı –Uşak; Akçasar *Eğridir –Isparta; Moraca *Çal –Denizli; Alamut *Bozdoğan – Aydın; Falaka, Furunlu, *Bayındır, Tepeköy, *Torbalı – İzmir; Alaşehir köyleri, *Eşme – Manisa; *Edremit –Balıkesir; *Lapseki – Çanakkale; Eğrigöz *Emet – Kütahya; *Kandıra – Kocaeli; Yeniköy – İstanbul; Giremez *Araç, *Cide, *İnebolu, *Taşköprü – Kastamonu; Genek –Çankırı; *Alaca –Çorum; Samsun; *Gümüşhacıköy, Varay – Amasya; *Zile, *Taşova –Tokat; Ordu; Çoğulhan *Afşin –Maraş; *Kırıkhan, *Antakya –Hatay; Koyulhisar –Sivas; Çalılı –Yozgat; Sobran *Nallıhan –Ankara; *Bor –Niğde; Nevşehir; *Ermenek –Konya; *Anamur –İçel; Karadere *Gündoğmuş, *Gazipaşa –Antalya; Yerkesik –Muğla; İbriktepe, Harala *İpsala – Edirne. (1)

12. bay: Bereketli *Tavas –Denizli; *Zile, Çilehane *Reşadiye –Tokat; Yalman *Akkuş –Ordu; *Göle –Ardahan; Zarşat –Kars; Bitlis; Malatya; *Birecik –Urfa; Kilis; *Antakya köyleri –Hatay; Yarhisar *Hafik –Sivas; Tavlısın –Kayseri; *Argıthanı –Konya; *Kozan –Adana ve Kerkük. (1)

13. bireği: Bağyaka *Finike –Antalya. (1)

14. birle: *Derleme Sözlüğü*'ndeki anlamla *Divan*'daki kullanımın ilgisi yoktur. (4)

15. biti: “Defter” anlamında Afyon; Taçin *Bünyan –Kayseri’de; “mektup” anlamında Cebel *Eğridir –Isparta; Yenipazar –Aydın; İzmir; Türkistan, Zonguldak; Beşiktaş –İstanbul; Çorum ve Ankara. (1)

16. burtarmak: *Şebinkarahisar –Giresun ve Ağrakos *Suşehri –Sivas. (2)

17. çav: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

18. çizgin: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

19. dek durmak: *Dinar köyleri –Afyon; Sücüllü *Yalvaç –Isparta; Yayla *Tefenni –Burdur; *Bozdoğan –Aydın; -Manisa ve çevresi; -Kütahya; *Sivrihisar –Eskişehir; Tavşancıl *Gebze –Kocaeli; *Düzce –Bolu; *Taşköprü –Kastamonu; *Saray – Çankırı; Toyhana *İskilip – Çorum; Aşudu *Darende –Malatya; Hisarcık *Yayladağı –Hatay; *Gürün, *Kangal ve köyleri, Vazıldan *Divriği –Sivas; Gökdere *Akdağmadeni –Yozgat; Çayırılı *Haymana –Ankara; *Bünyan, *Pınarbaşı –Kayseri; -Nevşehir; Bahçeli *Bor –Niğde; *Ermenek köyleri –Konya; Namrun *Tarsus –İçel; *Milas –Muğla. (1)

20. depelemek: Körküler *Yalvaç –Isparta; *Düzce –Bolu; *Zile –Tokat; Niğde. (1)

21. depremek: *Simav –Kütahya; -Niğde; -Konya; *Şuhut –Afyon; -Giresun. (2)

22. dirgürmek: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

23. dolunmak/tolunmak: (“dulunmak” maddesinde) Köke *Gelendost –Isparta; *Seferihisar –İzmir; *Kandıra –Kocaeli; Bartın; Balkur *Devrek –Zonguldak; Kastamonu; Çorum; *Merzifon –Amasya; *Niksar –Tokat; Karakuş *Ünye –Ordu; Trabzon ilçe ve köyleri; Karayemiş –Rize; *Koyulhisar –Sivas; Yanpelit *Beypazarı –Ankara; İçel; *Bodrum –Muğla; Girne –Kıbrıs. (4)

24. döğün: “Bacaktaki ağrıyı gidermek için nohut yakısı ile açılan yara” anlamında Kütahya; Gaziantep; *Elmalı – Antalya; Muğla’da.“Vücudun çeşitli

yerlerine iğne ve barut ile yapılan döğme” anlamıyla Tokat, Eskişehir, Gaziantep ve İçel. (1)

25. döymek: Çorum; *Bor – Niğde; Yozgat çevresi; Konya. (4)

26. dükeli: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

27. dünle: Ortaköy *Gelibolu –Çanakkale. (1)

28. dürüşmek: *Bergama –İzmir; *Ürgüp –Nevşehir. (3)

29. edük: *Eşme –Uşak; Sücüllü *Yalvaç –Isparta; *Çal –Denizli; Çamaltı *Menemen –İzmir; Bozlar, Kızılköy *Ezine –Çanakkale; Kütahya; Tokat, Bozan *Sivrihisar –Eskişehir; *Gerede –Bolu; Kargı *Tosya –Kastamonu; Saray –Çankırı; İstanbul; *Mecitözü, Kızılviran *İskilip, Ovasaray *Sungurlu –Çorum; *Merzifon – Amasya; *Niksar –Tokat; Bektaşlı –Yozgat; Tahtacı, Örencik, Çanıllı *Ayaş, Çayırılı *Haymana, Kışlacık, Şihlar –Ankara; Kırşehir; *Bor –Niğde; İznapol *Ermenek, Bolat *Hadım, Kardeş *Ereğli, Geçit *İlgın, Bayındır *Beyşehir –Konya; *Akseki – Antalya; *Bodrum –Muğla; Edremit; Gökçesu –Bolu; *Kargı –Çorum. (1)

30. eme seme yaramamak: *Elmalı – Antalya. (1)

31. enek: Çorum ve Amasya. (1)

32. epsem: *Kula – Manisa. (4)

33. eslemek: Düzce; Çorum; *Maçka ve köyleri – Trabzon; Bayburt; Hisarcık *Yayladağı – Hatay. (1)

34. geçrek: Tepeköy *Torbalı –İzmir; Erzincan; Çorum; *Zile – Tokat; Uluşiran *Şiran – Gümüşhane; Aşudu * Darende – Malatya; *Antakya – Hatay; *Gürün – Sivas; Hurma *Silifke – İçel; * Lüleburgaz – Kırklareli. (1)

35. gögermek:“*Yeşermek*” anlamıyla Çığı * Dinar – Afyon; Beyköyü, Bağlılı *Şarkikaraağaç, Uluğbey * Senirkent – Isparta; Güney * Yeşilova, Başpınar * Tefenni – Burdur; Honaz * Çal, *Acıpayam – Denizli; Eymir *Bozdoğan – Aydın; Karakuyu * Torbalı – İzmir; *Savaştepe, *Susurluk – Balıkesir; - Çanakkale; Kütahya; *Kandıra – Kocaeli; *Mudurnu – Bolu; Düzce; Kastamonu; Sinop; Samsun; Yavuz *Şavşat, Erkinis *Yusufeli – Artvin; Kars ve çevresi; Ergangelinsi – Erzincan; *Erciş – Van; *Ahlat – Bitlis; *Ağın, *Keban – Elazığ; Aşudu *Darende – Malatya; *Afşin ve köyleri – Maraş; Hatay; *Gürün, *Koyulhisar – Sivas; Çanıllı *Ayaş – Ankara; *Pınarbaşı ve çevresi – Kayseri; Nevşehir; *Bor – Niğde; *Manyas – Karaman; Kireli *Beyşehir, *Ermenek – Konya; *Mut ve köyleri, *Anamur – İçel; *Fethiye ve köyleri, *Milas, Yerkesik – Muğla.

“Morarmak, çürümek” anlamlarıyla Çığırı * Dinar – Afyon; Uluğbey * Senirkent – Isparta; Başpınar * Tefenni – Burdur; *Kandıra – Kocaeli; Bolu; Düzce; Kastamonu; Saray *Kurşunlu – Çankırı; Samsun; *Merzifon ve köyleri – Amasya; Yavuz *Şavşat – Artvin; Kars ve çevresi; *Ağın, *Keban – Elazığ; *Afşin ve köyleri – Maraş; Hacıilyas, Yukarıkale *Koyulhisar –Sivas; Çanlı *Ayaş – Ankara; Nevşehir; *Bor – Niğde; Karaman; *Ermenek – Konya; Ceylan *Fethiye – Muğla; *Silifke – İçel. (1)

36. gözgü: *Arapkir –Malatya, *Kozan –Adana. (1)

37. ırmak: Güney *Yeşilova –Burdur; İzmir ve çevresi; *Savaştepe – Balıkesir; Tokat –Eskişehir; Samsun; *Merzifon ve köyleri –Amasya; *Artova – Tokat; Kuzköy *Ünye –Ordu; Afşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı –Kayseri; *Bor – Niğde; Civanyaylağı *Mersin, *Silifke –İçel; Ceylan *Fethiye, Yerkesik –Muğla. (1)

38. ilmek: Çığırı *Dinar –Afyon; Dere *Eşme – Uşak; Kumdanlı *Yalvaç, Sarıdris *Şarkıkaraağaç, *Uluborlu, Yassıören *Senirkent –Isparta; Karamanlı *Tefenni, Çuvallı *Yeşilova – Burdur; *Çivril, Kızılhisar, Darıveren *Acıpayam – Denizli; Koçarlı, Sürez *Bozdoğan –Aydın; *Urla –İzmir; Manisa ve çevresi; Düzce; Aliköy *Çaycuma, Balkır *Devrek, Yakademirciler *Safranbolu –Zonguldak; Karabüzey *Araç –Kastamonu; *Boyabat –Sinop; Samsun; Gökköy *Reşadiye – Tokat; *Tirebolu – Giresun; Sille *Zıvarık –Konya; Kaya *Fethiye – Muğla. (1)

39. iley: Koyuldere *Ahıska –Kars. (1)

40. ineñ: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

41. irgürmek: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (2)

42. kakımak: Isparta; Balıkesir, *Lapseki –Çanakkale; *İzmit –Kocaeli; İstanbul; Çorum; *Niksar –Tokat; Bayadı –Ordu; Maraş; Konya; *Kozan, Misis – Adana; *Akseki –Antalya ve Edirne. (2)

43. kanda/kande: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (11)

44. karsmak: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

45. key: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

46. kığırmak: *Lapseki –Çanakkale. (1)

47. kiçi: İzmir; *İnebolu – Bursa; Trabzon; Ankara; Diyarbakır; Koyundere *Ahıska –Kars; İrişli –Bayburt; *Sarıkamış –Kars; Sarılar *Köşektaş, *Avanos – Nevşehir. (1)

48. kişilenmek: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

49. koçmak: *Lapseki –Çanakkale; Çorum; Urfa; Gaziantep ve Maraş'ta rastlanmaktadır. Ayrıca sözcüğe, “kocmak” şekliyle *Yusufeli –Artvin, Diyarbakır'da; “koçuşmak” şekliyle *Lapseki –Çanakkale'de; “kucmak” şekliyle *Safranbolu – Zonguldak'ta; “kucuklamak” şekliyle Yukarıdinek *Şarkikaraağaç – Isparta. (6)

50. koculmak: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (5)

51. könülmek: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

52. künilmek/günülemek: Uşak ve çevresi; Isparta ve ilçeleri; Balıkesir; *Ezine –Çanakkale; Bursa; *Emet, Güzelyurt –Kütahya; *Söğüt –Bilecik; *Sivrihisar, Tokat –Eskişehir; *Gebze, *İzmit –Kocaeli; Bolu; İstanbul; *Safranbolu –Zonguldak; Peşman *Daday –Kastamonu; Çankırı; *İskilip –Çorum; Sinop; Samsun; *Merzifon –Amasya; *Erbaa, *Zile –Tokat; *Şebinkarahisar –Giresun; Kars; Erzincan; Malatya; Gaziantep; Maraş; *Antakya –Hatay; *Koyulhisar, Palha, *Divriği, Telin, *Gürün –Sivas; *Boğazlıyan, *Sorgun –Yozgat; *Ayaş –Ankara; Köşker –Kırşehir; *Develi –Kayseri; *Avanos –Nevşehir; *Bor –Niğde; *Ereğli, *Ermenek –Konya; *Ula, Yenice –Muğla; Hahhaşı –Tekirdağ. (1)

53. küyünmek/göyünmek: *Merzifon ve köyleri –Amasya. (1)

54. güynüklü/göynüklü: *Eşme –Uşak; Uluğbey *Senirkent –Isparta; Perşembe ve köyleri –Ordu; *Piraziz, *Tirebolu –Giresun; *Nizip –Gaziantep; *Afşin ve köyleri –Maraş; Sivas; Karaman; Osmaniye; Adana; *Yerkesik –Muğla. (5)

55. mankır: Sinop. (1)

56. öşek: *Eğridir köyleri –Isparta; *Zile köyleri –Tokat; Konya; *Mut köyleri –İçel. (1)

57. öñdin: Elazığ, Sivas ve Malatya. (1)

58. önürdü: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

59. salım: *Bergama –İzmir; Tokat –Eskişehir; Hacıhamza *Osmancık – Çorum; Bayadı –Ordu; Ciritdüzü *Yusufeli –Artvin; İrişli –Bayburt; *Sarıkamuş, *Selim –Kars; *Oltu –Erzurum; Kilis; Bozhöyük, Varyanlı –Mardin; *Gemerek, Korhut, Boluçan –Sivas; Yozgat; Çanılı *Ayaş, Karahoca *Haymana –Ankara; Kırşehir; *İncesu, Pınarbaşı ve köyleri –Kayseri; Niğde'de kullanılmaktadır. “Salgın hastalık” anlamında Bekilli *Çal –Denizli; *Sivrihisar –Eskişehir; *Tosya – Kastamonu; *Merzifon ve köyleri –Amasya; *Mut ve köyleri –İçel. (1)

60. saçu: *Çeşme –İzmir; *İnegöl –Bursa köyleri; Satılmış, Bozan –Eskişehir; Çorum; *Bafra –Samsun; *Merzifon –Amasya; *Alucra, *Şebinkarahisar –Giresun; Kars; Erzurum; *Gürün, *Koyulhisar, *Divriği –Sivas; *Bala, *Ayaş –Ankara; *İncesu, Erkilet –Kayseri; Konya’da kullanılmaktadır. Ayrıca “gelinin başına saçılan şeker, arpa ve para gibi şeyler” anlamıyla da *Bergama –İzmir; Manisa ve çevresi; Çankırı; *Gümüşhacıbey –Amasya; Bayadı –Ordu; *Bor –Niğde; Konya; Varna, Bulgaristan. (1)

61. sayru: Çandarlı *Bergama–İzmir; Bursa; Çorum; Şabanözü *Polatlı –Ankara; Mahmutseydi *Alanya –Antalya. (6)

62. sıklamak: *İznik –Bursa. (1)

63. sımak: Aşağılıca –Eskişehir. (1)

64. sınık: Bursa; Ezine –Amasya; *Şebinkarahisar –Giresun; Iğdır; *Kemah –Erzincan; Van; *Silvan –Diyarbakır; Urfa; Gaziantep; Maraş; *Çiçekdağı –Kırşehir; Niğde; Konya; Antalya. (1)

65. sınımak: “Kırılmak” anlamıyla Tokat –Eskişehir; Amasya; Çilehane *Reşadiye –Tokat; Elazığ; Ayşepınar –Kayseri; *Bor –Niğde; Azerbaycan’da; “yenilmek, geri çekilmek” anlamıyla ’da; “beğenmek, imrenmek” anlamıyla Peşman *Daday –Kastamonu’da; “korkmak, sinmek” anlamıyla da İzmir; *Alaşehir, *Salihli –Manisa; *Osmancık –Çorum; *Ardanuç –Artvin; *Marmaris –Muğla’da; “yenilmek, geri çekilmek” anlamıyla Alpagut *Mudurnu –Bolu; *Ahlat –Bitlis; *Antakya –Hatay; Köşker –Kırşehir; Yeniköy –Osmaniye’de; “usanmak, bıkmak,yılmak” anlamıyla ise Yeniköy –Balıkesir; Çanakkale; Bursa; *Akyazı –Sakarya; *Lüleburgaz –Kırklareli’de. (1)

66. soğulmak: Bayat *Emirdağ –Afyon; Isparta; *Çal, *Çivril –Denizli; *Bozdoğan –Aydın; İzmir; *Sivrihisar, Tokat –Eskişehir; İğneciler * Mudurnu –Bolu; Kargı *Tosya –Kastamonu; Yenice –Zonguldak; *Kurşunlu –Çankırı; Çıkrık *Mecitözü –Çorum; *Ulubey –Ordu; Bayburt; Erkinis *Yusufeli, Bağlıca *Ardanuç –Artvin; İrişli, Bayburt, *Sarıkamış –Kars; Erzurum; Sivas ilçeleri; Kırşehir; *Bünyan –Kayseri; *Ermenek –Konya; Bahçeli *Bor –Niğde; Bilan *Kadirli, Yerebakan *Feke –Adana; Meydan *Mut, *Silifke –İçel; *Hayrabolu –Tekirdağ. (1)

67. söyünmek/sövünmek: *Silifke –İçel. (3)

68. söyündürmek: Peşman *Daday –Kastamonu. (3)

69. suvarmak: Isparta; Denizli ve köyleri; Karadoğan *Ödemiş, *Bergama – İzmir; Balıkesir; Düzce; Kastamonu; Gümüşhane; Erkinis *Yusufeli –Artvin; Erzurum; Erzincan; *Erciş –Van; *Ağın –Elazığ; *Arapkir –Malatya; *Birecik –Urfa; Kilis; Şabanözü *Polatlı –Ankara; Nevşehir; *Bor –Niğde; Konya. (1)

70. talabımak/dalabımak: *Bor –Niğde. (1)

71. tan: Cebel *Eğridir –Isparta; *Bergama –İzmir; Bahçeli *Ezine –Çanakkale; *Merzifon ve köyleri –Amasya ve Gaziantep. (1)

72. tanlamak: Evciler *Dinar –Afyon; *Ulubey –Uşak; *Yalvaç –Isparta; Çındere *Buldan, Üçkuyu,*Çal, Kavakköy, Çıtak *Çivril –Denizli;Çorum; Çepni *Gemerek, *Gürün –Sivas; *Bünyan –Kayseri; Güvenç –Konya; *Fethiye –Muğla.

73. tap: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

74. tizlenmek: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

75. uçmak: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

76. ulalmak: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

77. urunmak: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (3)

78. uşanmak: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (2)

79. uşatmak: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

80. üküş: *Derleme Sözlüğü*'nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

81. yanşak: İleydağı *Uluborlu –Isparta; Karamanlı *Tefenni –Burdur; Honaz, Dedeköy *Çal köyleri, *Çardak, Çöplü *Çivril, Oğuz *Acıpayam –Denizli; Eymir *Bozdoğan –Aydın; İzmir; *Alaşehir, Dombaylı *Salihli –Manisa; Balıkesir; Kütahya; İnönü, Kümbet *Seyitgazi, *Söğüt –Bilecik; *Alanyurt –Kütahya; *Darıca, *Kandıra –Kocaeli; Yazıhamit *Taşköprü–Kastamonu; *Kurşunlu –Çankırı; Samsun; Çayağzı *Şavşat –Artvin; Yayladağ *Antakya –Hatay; Sirkeli *Çubuk –Ankara; Zencidere –Kayseri; *Bor –Niğde; *Ereğli –Konya; *Mut ve köyleri –İçel; *Alanya, *Elmalı –Antalya; *Fethiye –Muğla ilçe ve köyleri; *Vize –Kırklareli ve Tekirdağ. (1)

82. yarag: Çorum. (4)

83. yarsımak: “Benimsemek, bağlanmak” anlamıyla Bayat *Emirdağ – Afyon'da; “beğenmek, hoşlanmak, imrenmek, istemek” anlamında *Yalvaç – Isparta;Süller *Çal –Denizli; *Manyas Balıkesir; *Sivrihisar, Muttalip, Tokat – Eskişehir; Düzce; İğneciler *Mudurnu, *Kıbrısçık –Bolu; Akyazı çevresi –Sakarya; Ömerli *Üsküdar –İstanbul; Ereğli –Zonguldak; *Kargı, Boyalı *Araç –Kastamonu;

Çardak, *Çerkeş, Kale, *Kurşunlu –Çankırı; *İskilip –Çorum; Sivas ve çevresi; *Alaçam –Samsun; *Merzifon –Amasya; Bayadı –Ordu; Ankara ilçe ve köyleri’nde; “çok sevmek” anlamında *İskilip –Çorum; *Boyabat –Sinop ve çevresi’nde; “göreceği gelmek, özlemek” anlamında Antalya. (2)

84. yasanmak: Gölkonak, Yenişar *Şarkikaraağaç – Isparta ve Yozgat. (19)

85. yajak: “Yaya, binitsiz” anlamında Düzce; Trabzon; Hasanoğlan –Ankara; *Bor –Niğde ve Adana’da; “atsız asker, piyade” anlamında Balıkesir; Tokat – Eskişehir; Peşman *Daday –Kastamonu; *Kurşunlu –Çankırı; Çanılı *Ayaş – Ankara. (1)

86. yavuzlamak: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

87. yiltemek/yeltemek: *Çeşme –İzmir; *Merzifon köyleri –Amasya; Kırşehir. (2)

88. yipar: *Silifke köyleri –İçel. (1)

89. yocunmak: *Söğüt –Bilecik; *Nazilli –Aydın; *Burhaniye –Balıkesir; *Bor –Niğde. (1)

90. yoş: *Derleme Sözlüğü*’nde kaydına rastlanamamıştır. (1)

91. yögünmek: Bayburt.(1)

SONUÇ

1. *Necati Bey Divanı* arkaik örnekler bakımından oldukça zengin bir eserdir. *Divan*'da ekler bağlamında 382 arkaik örneğe rastlanmıştır. Ayrıca söz varlığı kısmında 192 arkaik unsur kayda geçirilmiştir.
2. Eski Türkçe döneminden itibaren *Divan*'ın yazıldığı dönem olan 15. yüzyılın sonuna kadar ulaşan *-UbAn* , *-(y)IsAr*, *-gIl* ve *-(y)UptUr / -(y)Ip dUr(Ur)*, *-lAyIn*, *-durur* ve I. şahıslarda kullanılan *-AyIn* gibi ekler Eski Anadolu Türkçesinde korunmuştur. Bugün ise bu ekler, ya tamamen kullanımdan düşmüş ya da ciddi ses değişikliklerine uğramışlardır.
3. *Divan*'dan kaydedilen *andak*, *çav*, *dirgürmek*, *döymek*, *dükeli*, *kanda*, *karsmak*, *gey*, *koculmak*, *önürmek*, *tap*, *tizlenmek*, *ulalmak*, *urunmak*, *uşanmak*, *üküş*, *yoş*, *yöpürmek* gibi örnekler ağızlar da dâhil olmak üzere bugün tamamen kullanımdan düşmüştür.
4. *Divan*'dan ulaşılan örneklerin pek çoğuna, herhangi bir kaynaktan bulunmamasına rağmen *Derleme Sözlüğü*'nde rastlanması halk ağızlarının sözcükleri koruma noktasında yazı dilinden daha kararlı bir tutum sergilediği kanısına varılmıştır. Aynı zamanda halk ağızlarının birbiriyle etkileşiminin fazla olması, dil unsurlarının daha çok alana ulaşmasına vesile olmuştur denilebilir. Bu sonuca, *Derleme Sözlüğü*'nde rastladığımız aynı söz varlığı unsurlarının birbirinden uzak bölgelerde bile görülmesi sebebiyle varılmıştır.
5. Tezin konusu *Necati Bey Divanı*'nda arkaik unsurlar olmasına rağmen şairin dili yaşadığı dönemin yazı dilidir. Çalışmada kullanılan malzemeler, Necati Bey'den sonra arkaik hale gelmiştir. Yani sanatçı hangi malzemenin arkaik olacağına dair öngöründe bulunamaz. *Tarama Sözlüğü*'nde fazla sayıda örnekle açıklanan “andak”, “arıklamak”, “ırmak”, “kakımak”, “sayru”, “uşanmak” gibi sözcükler bunu kanıtlar niteliktedir. Sonuç olarak, incelenen metinden elde edilenler bugün arkaik sayılan verilerdir.

KAYNAKLAR

AÇIKGÖZ Namık (2009), *Necâti Bey Dîvânı'ndaki 'Karaman Bahşîşi' Deyimi ve Kaynağı*, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli.

AKALIN Mehmet (1998), *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

AKAR Ali (2011), "Ağızlardaki (-dikliğin) Zarf-Fiil Ekinin Yapısı" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/1,p.305- 309.

AKMAN Eyüp (2009), "*Necati Beğ Divanı'nda Deyimler ve 'Tebbeti Ters Okutmak' Deyimi Üzerine*", I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli.

AKSAN Doğan (2000), *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara.

AKSOY Ömer Asım (1993), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul.

----- (1993), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul.

----- (1996), *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 331, Ankara.

ARGUNŞAH Mustafa (2003), "Türkçe Sözlüklerin İçeriği ve Sınırları", *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz Sempozyumu*, Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı, 3-4 Mart 2003, Ankara, s.26-31.

ATA Aysu (2002), *Harezm – Altın Ordu Türkçesi*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36, İstanbul.

ATALAY Besim (1998), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C. II, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

----- (1999), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C. III, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BANGUOGLU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BAYAT Fuzuli –ALİYEVA Minara Esen (2008), *Eski Türkçe Sözlük*, Yalın Yayıncılık, İstanbul.

BOZKAPLAN Şerif Ali (2009), “*Necati Beğ'in Türkçesi*”, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli.

BURAN Ahmet (1996), *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim Ekleri*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 660, Ankara.

BURAN Ahmet – ALKAYA Ercan (2009), *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları: 377 Türk Dili ve Dilbilimi: 7, Ankara.

CLAUSON Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford.

ÇAĞATAY Saadet (1943), “*Uygurca ve Eski Osmanlıcada Instrumental –n*”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, I/3, Ankara, s. 93–107.

DANKOFF Robert – KELLY James (1985), Mahmud el-Kaşgarî: *Compendium of the Turkic Dialects (Dīvān ü Lugāt 'it-Türk)*, III: Cambridge. Source Of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII.

DENY Jean (2000), *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*, Çev. Oytun Şahin, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 620, Ankara.

DİLÇİN Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara.

DİLÇİN Dehri (2000), *Edebiyatımızda Atasözleri*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

DREVNE Tyurskiy Slovar (1969) / Redaktor V. M. Nadelyeva, Leningrad: Nauka, 1969.

ECKMANN Janos (2003), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 635, Ankara.

EFENDİOĞLU Süleyman – İŞCAN Adem (2010), “Türkçede Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 43, Erzurum 2010.

ERASLAN Kemal (2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN Ahmet Bican (1994), “*Türkçe'de Emir ve İstek Kipi Üzerine*”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Ocak, C. 1994/I, S: 505, s.3-9.

----- (2014), *Türk Dili Tarihi / Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERDAL Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon Vol. I*, Wiesbaden.

----- (1991), *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon Vol. II*, Wiesbaden.

----- (2004), *Grammar of Old Turkic*, Handbook of Oriental Studies Section Eight Central Asia Edited by: Denis Sinor-Nicola Di Cosmo Volume Three, Brill Leiden- Boston.

ERGİN Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul.

----- (1986), *Azeri Türkçesi*, Ebru Yayınları, İstanbul.

GÜLSEVİN Gürer (1990), “*Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı*”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ekim 1990, C:1990/II, S: 466, s.187-190.

----- (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay. : 673 Gramer Bilim ve Uygulama Kolu Yay. : 21, Ankara.

----- (2001), “*Türkiye Türkçesindeki Birleşik Zarf-Fiiller Üzerine*”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, Sayı 2, Afyon, s.122-143.

GÜLTEKİN Mevlüt (2010), “*Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri üzerine Bir Deneme*”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/mevlut_gultekin_tarihi_cagdas_1ehceler_gelecek_zaman_eki.pdf, (06.12.2013).

HACIEMİNOĞLU Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 638, Ankara.

KARAHAN Leyla (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 630, Ankara.

KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 579, Ankara.

KARAVELİOĞLU Murat A. (2009), “*Necati Beğ’in Yayınlanmamış Bir Kasidesi*”, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli.

KARTALLIOĞLU Yavuz – YILDIRIM Hüseyin (2007), “Azerbaycan Türkçesi” Türk Lehçeleri Grameri, (Editör: Ahmet Bican ERCİLASUN), Akçağ Yayınları:886 Türk Dili ve Dilbilimi: 35, Ankara.

KILIÇOĞLU, Vecihe (Hatipoğlu) (1954a), “*Şart Kipi*”, Türk Dili. Dil ve Edebiyat Dergisi, Şubat 1954, C. III, S. 29: 254-258.

KORKMAZ Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara.

----- (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, Ankara.

KÖKTEKİN Kazım (2009), “*Necati Bey Divanı’nda Geçen Bazı Yerel ve Arkaik Unsurlar*”, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli.

KÜÇÜK Serhat (2014), *Şeyyad Hamza’nın Yūsuf u Zeliha’sındaki Arkaik Unsurlar*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.52,s.1-25, Erzurum.

ÖLMEZ Mehmet (2003), “*Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine*”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu Mustafa Canpolat Armağanı*, s. 135-142, Ankara.

ÖZDEMİR Hakan (2012), “Günümüze Göre Klasik Türk Edebiyatındaki Eskicil Unsurlar: İbn-i Kemāl Örneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 2501-2509, ANKARA-TURKEY*

----- (2012), “Günümüze Göre Sehī Bey Dīvānı’ndaki Arkaik Unsurlar” *Karadeniz*, 15.S (Güz 2012), 90-100.

----- (2014), *Sehi Bey Divanı Örneğinden Hareketle Klasik Türk Edebiyatında Eskil Yapılar*, Kömen Yayınları, Konya.

----- (2014), “III. Teklik Kişi İyelik Eki +(s)I* ve Zamir n’si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi”, *Dil Araştırmaları*, Sayı: 14 Bahar 2014, 137-145 ss.

ÖZERTURAL Zekine (2002), “Eski Türkçe tu- ‘kapamak’ Eylemi Üzerine” *Türkoloji Dergisi* 15.C, s.181 – 192.

SERTKAYA Osman Fikri (1994), “-an/-en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1989, s. 335-352.

SULTANZADE Vügar (2014), <https://www.academia.edu/5723925/NAZAL> (Erişim Tarihi 14.12.2014).

TARLAN Ali Nihat (1992), *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

TAŞ İbrahim (2009), *Süheyl ü Nev-bahâr’da Eskicil Unsurlar*, Palet Yayınları, Konya.

TDK (1993), *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I – XII: Atatürk*, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/1-12, Ankara.

----- (1995), *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü I- VII: Atatürk*, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/I- VIII, Ankara.

----- (2011), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

----- (2012), *Güncel Türkçe Sözlük*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts, (12.10.2012).

----- (2012), *Tarama Sözlüğü*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama, (03.11.2012).

----- (2013), *Büyük Türkçe Sözlük*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts, (18.05.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelime=25096 (Erişim tarihi: 02.09.2014).

----- *Büyük Türkçe Sözlük*

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54a140c24d6219.94655966 (Erişim tarihi 24.12.2014).

----- (2013), *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas, (24.11.2013).

TEKİN Talat (1954a), “-ısar Ekinin Türeyişi”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Mayıs 1954, C: III, S:32, s. 453- 455.

----- (2010), *Orhon Yazıtları*, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.

----- (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul.

TİMURTAŞ Faruk Kadri (1992), *Eski Türkiye Türkçesi*, Gramer-Metin-Sözlük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1964), “Mangır”, İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati, C. 7, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 282-283.

UYĞUR Sinan (2007), *-yIsAr Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4, Fall 2007, p. 1193- 1196, Ankara.

ÜŞENMEZ Emek (2013), *Yunus Emre Divanı'nda Türkçe İslami Terimler*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1, Winter 2013, p.625-644, Ankara.

VARDAR Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.

YILDIZ Hüseyin (2013), *Türkçede {- (y)IsAr} Eki ve “istemek” Anlamlı Fiiller Üzerine Notlar*, Türk Kültürü 2013/1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

01.09.1981 tarihinde Giresun'da doğdu. İlköğrenimini Giresun Cumhuriyet İlköğretim Okulunda, orta öğrenimini Giresun Lisesinde tamamladı. 2006 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 2006-2007 eğitim- öğretim yılından 2013 yılına kadar çeşitli dershanelerde ve MEB'e bağlı çeşitli okullarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. Evli ve iki çocuk annesidir.

Yeliz MERT